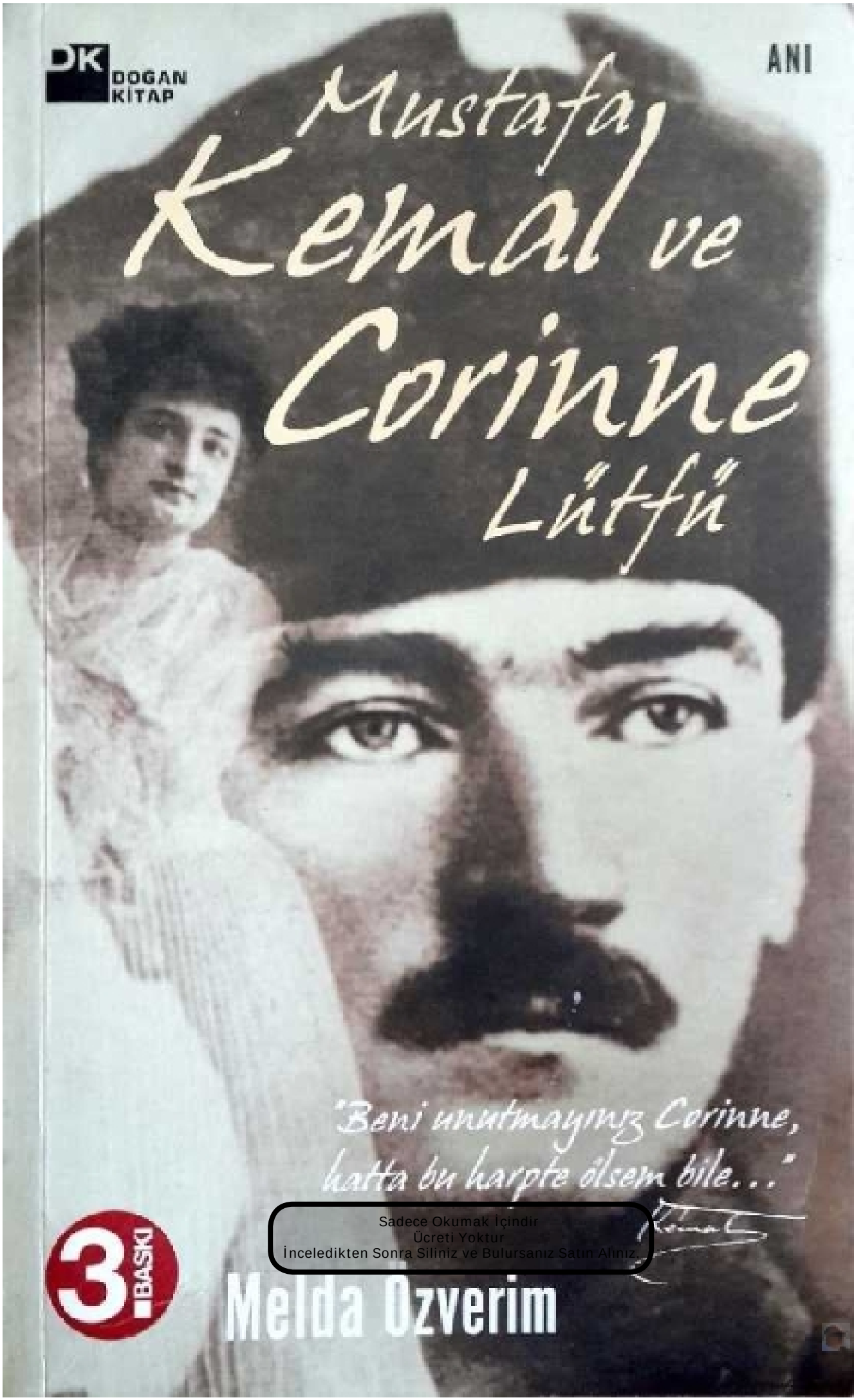
DK DOĞAN KİTAP

ANI

Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü

"Beni unutmayınız Corinne, hatta bu harpte ölsem bile..."

Sadece Okumak İçindir
Ücreti Yoktur
İnceledikten Sonra Siliniz ve Bulursanız Satın Alınız.

3. BASKI

Melda Özverim

MUSTAFA KEMAL VE CORİNNE LÜTFÜ
Bir Dostluğun Öyküsü

Yazan: Melda Özverim

Yayın hakları: © Doğan Kitapçılık AŞ
1. baskı eylül 1998
3. baskı / nisan 2007 / ISBN 978-975-293-568-6

Kapak tasarımı: Yavuz Korkut
Baskı: Mega Basım, Çobançeşme Mah.
Kalender Sok. No: 9 Yenibosna - İSTANBUL

Doğan Kitapçılık AŞ 19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 1 Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL
Tel. (212) 246 52 07 / 542 Faks (212) 246 44 44
www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Atatürk Araştırma Merkezi

Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü

Bir Dostluğun Öyküsü

Melda Özverim

DK DOĞAN KİTAP

Lütfü Şükrü Aşçıoğlu Arşivi

Mustafa Kemal Atatürk'ün yaşamında önemli bir rol oynadığına inandığım aileme ve çalışmalarımda bana destek olan eşim Dr. Tuncay Özverim'e...

İstanbul Şehir Üniversitesi Arşivi

Önsöz

Bu kitabın yazarı Melda Özverim'le iki yıl kadar önce Almanya'da tanıştık. Hannover, Bielefeld ve Dortmund'da yaşayan vatandaşlarımızın kurmuş oldukları Atatürkçü Düşünce Dernekleri'nin genel başkanı olarak beni bu şehirlerde birer konuşma yapmaya çağırmıştı. Her toplantıyı açarken, Atatürk'ün 12 ocak 1914 tarihinde, Sofya'da askeri ataşe olarak görev yaparken İstanbul'daki aile dostu Corinne Lütfü'ye yazdığı bir mektuptan bazı cümleleri okuyordu. Bu cümlelerde Atatürk'ün, daha askerlik mesleğinin başlarındayken, yaşamına yön veren ilkesinin, vatanına faydası dokunacak bir fikri gerçekleştirmek olduğunu belirtmiş olması hepimizi hem şaşırtmış hem de Atatürk'e hayranlığımızı artırmıştı.

Corinne Lütfü'nün, Melda Özverim'in annesinin ablası olduğunu ve Atatürk'ün Corinne Hanım'a 1914-1918 yılları içinde arasında yazmış olduğu dostluk mektuplarının, teyzesinin tek vârisi olarak Melda Hanım'a kaldığını; daha doğrusu bu mektupları, teyzesinin oğlunun ölümünden sonra Corinne Hanım'ın İstanbul'daki evinde, eski kâğıtları karıştırırken bulduklarını o zaman öğrendim. Samimi bir dost üslubuyla yazılmış bu mektuplarda Atatürk'ün özgün karakterine ışık tutan ve devrimlerine yol açan düşüncelerini sezdiren başka bölümler de olduğunu görünce, doğal olarak, mektupları yayımlamayı düşünüp düşünmediğini sordum. Birçoğunun başkaları tarafından daha önce yayımlanmış olduğu, ancak kendisinin bütün mektupları ve posta kartlarını, Corinne Hanım'ın yaşamöyküsüyle beraber yayımlamak istediği yanıtını alınca bir an önce bu fikrini yürürlüğe koymasını diledim.

Şimdi Sayın Özverim'in düşüncesini gerçekleştirdiğini memnunlukla görüyorum. Elimizdeki kitapta, XIX. yüzyıl ortalarında İtalyan asıllı Gregoire adlı bir kişinin İstanbul'a gelip sarayda tercüman olması ve Osmanlı uyruğuna geçmesiyle başlayan Tergiman ailesinin öyküsünü, Atatürk'ün yaşamındaki çeşitli dönemlerden, özellikle 1909-1918 arasındaki yıllardan alınmış kesitlerle birlikte okuyoruz.

Miralay Dr. Luigi Tergiman'ın büyük kızı Corinne'in üstün müzik yetenekli, yüksek kültür ve erdemli kişiliğini tanıyor, evlerinde cumartesi

Atatürk Araştırma Merkezi

günleri müzik ve edebiyat toplantıları düzenlediğini, Mustafa Kemal'in sınıf arkadaşı Kurmay Yüzbaşı Ömer Lütfü'yle evlendiğini, bir oğlu olduğunu, kocasının 1912'de Balkan Savaşı'nda şehit düştüğünü, ondan sonra Corinne'in bir daha evlenmeden ölünceye kadar Corinne Lütfü adıyla İstanbul ve Roma'da sanat yaşamını sürdürdüğünü, Mustafa Kemal'in 1909'da Hareket Ordusu'yla İstanbul'a geldikten sonra arkadaşıyla birlikte cumartesi toplantılarına katıldığını ve Corinne'le aralarındaki dostluğun böyle kurulduğunu öğreniyoruz.

Yıllar sonra Atatürk'ün bir sohbette, "Arkadaşlar, bu hanım, Corinne, memleketin en zeki kadınlarından biridir. Kendisinden ve ailesinden birçok konuda esinlendim. Batılı yaşam tarzını, Fransızcayı, Batı müziği zevkini bu aileden öğrendim" diye andığı dostluğun aşamalarını tarihsel ortamı içinde izliyoruz. Atatürk'ün bazıları ilk kez kamuoyuna sunulan mektuplarını böylece en iyi şekilde değerlendirebiliyoruz.

Kanımca, Mekia Özverim bu kitabıyla devrim tarihimize katkı yaparken, teyzesinin anılarını da ölümsüzleştirmiştir.

Erdal İnönü

Atatürk Araştırma Merkezi Arşivi

Sunuş

Uzun yıllardır bu kitabı yazmak istiyordum. Nihayet yazmaya başladığım zaman geç kaldığımı anladım. 1910-1919 yıllarında yaşanan olayların tanıkları, büyükbabam, teyzem, annem, anneannem ve birçok akrabam artık hayatta değildiler.

Aynı zamanda bu döneme ilgimin geç uyandığını da anladım. Annem genç yaşta vefat etmişti, ama anneannem ve teyzemi de tanımıştım, birlikte yaşamıştık. Onların bana anlatacakları çok şey olurdu muhakkak. Evimizde sık sık o eski günlerden söz edilir, ben de ilgiyle dinlerdim, ama anlatılanların önemini tam olarak kavrayamamışım.

Uzun yıllar sonra tanıştığım yaşlı bir hanım, anneannemin Kurtuluş'ta bir kız okulu (inas) açtığını ve teyzemle birlikte idare ettiğini anlattığı zaman yaşlanmış belleğinde bazı şeyleri karıştırdığını sandım. Ne kadar yanılmışım!

On yıl kadar sonra elime geçen belgeler o saygıdeğer hanımı doğruladı, ama ne çare, o birkaç yıl evvel vefat etmişti. Nasibe Abla'yı burada saygıyla anar, kendisine haksızlık ettiğim için özür dilerim.

Çocukluğumdan beri evimizde konuşulanlar, anlatılanlar bende bir Atatürk hayranlığı uyandırmış, bu ortam benim Atatürkçü düşünce bilincinde yetişmemi sağlamıştı. Almanya'da bir arkadaş "Atatürkçü Düşünce Derneği" kurmayı düşündüğünü söyleyerek katılmamı rica edince hemen kabul ettim.

1991 yılında, eşim dahil on beş arkadaş Avrupa'daki ilk Atatürkçü Düşünce Derneği'ni kurduk. Zamanla Almanya'nın kuzeyinden güneyine kadar yayılan derneklerin sayısı bugün 39'u buldu. "Birlikten kuvvet doğar" düşüncesiyle yedi Atatürkçü Düşünce Derneği birleşerek "Almanya Atatürkçü Düşünce Dernekleri Birliği"ni kurduk ve oradaki çalışmalarımızla Atatürkçü düşünceyi yeni kuşaklara aktarmayı amaç edindik.

Kuzenim Reşat'ın vefatıyla Atatürk'ün, teyzem Corinne Lütfü'ye yazdığı mektupların asılları ve diğer birçok belge elime geçince, artık bu kitabı yazmak şart oldu.

Mektupları ilk elime aldığım zaman duyduğum heyecanı anlatmaktan âcizim.

Lütfü Şükrü Arşivi

Atatürk'ün el yazısını ve imzasını taşıyan bu mektupları teker teker okudukça sanki başka bir dünyaya kaydım.

Benim gibi eşim ve çocuklarım için de paha biçilmez bir manevi hazine olan bu mektupları açıklamayı kendime vazife bildim.

Aynı zamanda, mektupların içeriğinden ve daha önce aile fertlerinden duyduklarımdan, Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatında önemli bir rol oynamış olduğunu anladığım aileme, Atatürk'ün desteğine ve arkadaşlığına ihtiyaç duyduğunu, buna önem verdiğini dile getirdiği teyzem Corinne Lütfü'ye hürmeten bu kitabı yazmaya karar verdim.

Ancak yine de kitapta önemli bir eksiklik var. Corinne Lütfü'nün Mustafa Kemal'e yazdığı mektuplar elimizde yok.

Bu mektupları hâlâ arıyorum.

Mustafa Kemal'in Corinne Lütfü'ye yazdığı mektuplardan, onun Madam Corinne'in mektuplarına ne kadar değer verdiği, onları heyecanla beklediği anlaşılıyor.

Hassas bir karaktere sahip olan Atatürk'ün Corinne'in mektuplarını yırtıp attığına inanmıyorum, ama bu mektuplar nerede?

Ankara'da birçok arşivde araştırmalar yaptım, ancak hiçbir şey bulamadım.

Mektupları karşılaştırarak okumanın, incelemenin çok ilginç olacağına ve belki de bazı olaylara ışık tutacağına inanıyorum.

Nâzım Hikmet, Tevfik Fikret ve Sakallı Celal gibi şahsiyetlerin biyografilerini yazan aile dostumuz, değerli gazeteci-yazar Sayın Orhan Karaveli, Mustafa Kemal'in Corinne Lütfü'ye yazdığı mektuplar konusunda bir anısını anlattı.

Kendisi, 1954 yılında *Milliyet* gazetesinde görevliyken gazete ilk kez olarak 10 Kasım günü Ata'nın anısına bir dizi yazı yayımlama kararı alır.

1 ekim 1954'te *Milliyet* gazetesinin başına yeni gelmiş olan Abdi İpekçi ile Orhan Karaveli Ali Naci Karacan'ın odasında otururken tanınmış, kıdemli köşe yazarı Peyami Safa elinde bir dosyayla odaya girer ve heyecan içinde dosyanın içeriğini açıklar. Bunlar Mustafa Kemal'in Corinne Lütfü'ye yazdığı Fransızca mektuplardır. Bunların ilk olarak ortaya çıkarılmaları odada bulunanları heyecanlandırmıştır.

Peyami Safa Bey bu mektupların Corinne Lütfü'nün oğlu Reşat Ersu tarafından tercüme edilmek üzere kendisine verildiğini anlatmış ve aynı zamanda da yayımlanma iznini de aldığını bildirmiştir.

Böylece tarihe ışık tutan bu önemli ve kıymetli mektuplar ilk kez gün ışığına çıkmıştır.

Bu kitabı yazma kararımı destekleyen son olayı, bir 10 Kasım günü düzenlenen Atatürk'ü anma töreninde konuşma yapmak için davet edildiğim Tekirdağ'da yaşadım. Anma etkinliklerinin bir parçası da, lise öğrencileri ile edebiyat öğretmenleri Sayın Edibe Hanım tarafından sahnelenen ve Atatürk'ün hayatını konu alan bir piyesti.

Lâtife Şükrü Arşivi

Turan Oflazoğlu'nun yazdığı bu piyesin bir sahnesinde annem ve teyzem iki genç kız tarafından canlandırıldılar.

Benim için büyük bir sürpriz olan bu olay beni hem çok heyecanlandırdı hem de çok sevindirdi. Corinne Lütfü'nün Mustafa Kemal'in hayatındaki rolünü, yerli ve yabancı birçok yazar da kitaplarında vurgulamışlardır. Ancak yaşadığım bu son güzel sürpriz, kararımın yerinde olduğunu bir kez daha kanıtladı.

Bu kitabı yazmaya karar verdikten sonra belleğimi zorladım. Bildiklerimi hatırlamaya çalışarak ve belgelere dayanarak yazmaya başladım.

Yazdıklarımın hepsi hakikatlere dayanıyor; hayal ve kurguya hiç yer vermedim.

Kitabın ikinci baskısından sonra kendisiyle görüştüğümüz Tarihçi Cemal Kutay, Corinne Lütfü hakkında bir kitap yazmak istediğini bana bildirmiş ve iznimi almıştı. Kendisine bu konuda istediği bilgileri ve resimleri iletmiştim.

Cemal Kutay "Atatürk'ün Türk Kızındaki Hasreti/Corinne Lütfü'lü Yıllar" adını vermeyi düşündüğü bu kitabın kendisinin yazacağı son kitap olacağını da söylüyordu.

Maalesef, bir iki ay sonra bana telefon ederek artık sağlığının iyice bozulmuş olması nedeniyle çok istemesine rağmen bu arzusunu gerçekleştiremeyeceğini üzüntüyle bildirmişti.

Atatürk'ün aydınlanma devrini yaşamış olan Cemal Kutay Atatürk'e hizmet verebildiği için hep gurur duymuştur.

Cemal Kutay, Atatürk'ün Türk kadınının da Corinne gibi kültürlü olmasını, lisan bilmesini, müzik ve edebiyattan zevk almasını, sosyal yaşamda erkeklerle aynı seviyede olmasını istediğini söylerdi.

Atatürkçülük yolunda hizmet veren bütün vatandaşlarıma sevgilerimi sunarım.

Melda Özverim

Atatürk Araştırma Merkezi

Atatürkçülük yolunda...

Mustafa Kemal Atatürk 1913-1917 yılları arasında Corinne Lütfü'ye, Fransızca olarak, on beş mektup, beş kart, iki telgraf yollamıştır.

Corinne Lütfü'nün oğlu Reşat Ersü, 1954 yılında bu mektup ve kartların bir kısmını (asıllarını) yayımlanmak üzere Peyami Safa'ya emanet etmiştir. Peyami Safa da bu mektupları ve kartları Türkçeye çevirerek *Milliyet* gazetesinde yayımlamıştır.

O tarihten sonra maalesef bu eşsiz değerdeki mektupların ve kartların bir kısmının kaybolduğunu sanıyorum, çünkü bugün elimde yalnızca altı mektup, bir kart, iki telgraf var.

Bu kitapta, daha önce Peyami Safa tarafından yayımlanmış mektup ve kartlardan (söz konusu bu metinler aynen Peyami Safa'nın çevirisiyle muhafaza edilmiştir) başka, şimdiye kadar yayımlanmamış üç mektup, bir kart, iki telgraf ve Mustafa Kemal'in kartvizitini okurlara sunuyorum.

Atatürk Araştırma Merkezi Arşivi

Reşat

Reşat, Fransa'ya yaptığı bir gezi sırasında vefat etmiş. Haber bana ulaştığında doğrusu hemen inanamadım. İlerlemiş yaşına karşın otobüsle Avrupa gezisine çıkmış ve Paris, yaşamının son durağı olmuştu.

Onu uzun yıllar görmemiştim. Çok yakınım olmasına rağmen birbirimizi uzun süre aramamıştık da. Günler boyu ölümü gerçeğine kendimi alıştırmaya çalıştım.

Reşat çok yakınımdı. Öz teyzemin, annemin ablasının oğluydu. Annem ile annesi arasındaki büyük yaş farkı bizim aramızda da vardı. Bu nedenle ilişkimiz değişik bir düzeyde oluşmuştu. Kuzenden ziyade bir ağabey kardeş, dayı yeğen gibiydik.

Çocukluğumun en hassas dönemi olan ilkokul çağını, onun yanında geçirmiştim. Bende unutulmaz anılar bırakmıştı. Bu derece yakınımdı Reşat.

Bir otel odasında yaşamını yitiren Reşat'ın cenazesi Türkiye Cumhuriyeti Paris Başkonsolosluğu tarafından kaldırılmıştı ve kuzenim sessizce Paris'teki bir mezarlığa gömülmüştü. Ölüm haberi bana geç ulaştığından, bunların tümünden habersizdim. Mezarını ziyaretim bir hayli gecikti.

Bana bu derece yakın olan Reşat'ın yabancı bir ülkenin topraklarında yatmasını bir türlü içime sindirememiştim. Ancak Fransız yasaları gereği onun yurda getirilmesi için beş yıl beklemem gerekiyordu.

Süre tamamlanınca Reşat'ın naaşını yurda getirerek vatan topraklarına defnettirdim. İçimdeki sıkıntıdan kurtulmuş, iç huzuruna kavuşmuştum.

Reşat'ın tek vârisi bendim. Bu nedenle onun yıllarını geçirdiği evi ziyaret etmek istiyordum. Bugün Ayhan Işık adını taşıyan eski Kuloğlu Sokağı'na varmak için, yine adı Sadri Alışık olarak değiştirilen Ahududu Sokağı'ndan geçtim. Çocukluğumda burasının adı Bursa Sokağı'ydı.

Görünümü fazla değişmemiş bu yerler, benliğimi geçmişin anılarıyla doldurdu. Reşat da sekiz yaşına kadar olan çocukluk dönemini bu sokakta geçirmişti. Büyükbabamız ile büyükannemiz de sokağın başında bulunan bu büyük binada oturmuşlardı.

Cahit Şahinbaş Arşivi

Reşat'ın son yıllarını geçirdiği dedeme ait konağa girince yaşamımın başka bir boyutuna sürüklüvermiştim. Konak uzun süre havalandırılmadığından etrafa ağır bir koku sinmişti.

Odalardaki antika eşyaları kalın bir toz tabakası örtmüştü. Açılan dolaplardan çıkan küf kokuları havayı daha da ağırlaştırıyordu. Ne var ki sanki geçmişin havasını içime çektiğimden, bu durum bende bir rahatsızlık yaratmıyordu.

Çekmecelerin içleri karmakarışıktı. Kendimi bir bilinmeye kaptırmış köşe bucak arıyordum. Geçmişimize ışık tutacak mektup, resim, evrak, Reşat'tan ne kalmışsa teker teker elden geçiyordum. Maziden kalan her kâğıdı uzun uzun inceleyerek bir şeyler bulmak gayretindeydim. Ruhumla, düşüncelerimle eskiye dönmüştüm.

Ailemin geçmişine ait bir şeyler bulmak isteği bende tutku halini almıştı. En ufak ayrıntıyı bile gözden kaçırmamaya çalışıyordum. Bir his karmaşasından aydınlığa çıkma çabasındaydım. Eşim Tuncay'la birlikte yaptığımız araştırmalar günler boyu sürdü.

Karşılaştığımız resim ve yazılar bizi bazen sevindiriyor, bazen de heyecanlandırıyordu. Adeta mozaik taşlarını sabırla teker teker yerlerine oturtarak bir tabloyu bütünlemeye çalışıyorduk. Bulduğumuz her resim, her evrak bizim için paha biçilmez değerdeydi. Bu nedenle her birini titizlikle inceliyor, geçmişi yeniden canlandırmaya çalışıyorduk.

Bu aramalar sırasında bir gün beni büyük heyecana sürükleyerek kalbimin çarpmasına yol açan bir mektupla karşılaştım. Elimde tuttuğum bu mektuptaki yazıyı tanıyordum. Bu el yazısı bana hiç yabancı gelmemişti. İmzaya bakmaya cesaret edemeden kısa bir süre, doğru anımsayıp anımsamadığımı düşündüm. Evet... evet ben bu el yazısını tanıyordum. Bundan emindim. Çünkü kolay unutulabilecek bir yazı değildi. Bu yazı ona aitti. Ve benim belleğimde yer etmişti.

Birden, "Kemal'in yazısı!" diye çığlık atmışım. Duyduğum heyecan, içimi kaplayan büyük sevinçten "Mustafa Kemal" veya "Atatürk" bile diyememiştim.

Elimde tuttuğum mektup gerçekten "Kemal" diye imzalanmıştı. Bu, onun teyzem Corinne'e yazdığı ilk mektuptu. Çünkü bundan sonrakiler "Mustafa Kemal" imzasını taşımaktaydılar. Tarihi bir belge niteliğindeki bu mektup Mustafa Kemal Atatürk'e aitti. Ve birkaç sayfadan oluşuyordu.

Reşat'tan bana kalan aile yadigârları arasında değeri hiçbir şeyle ölçülemeyecek, bence dünyaya bedel bir mektubu ele geçirmiştim. Bu mektubun ardından diğerlerini de bulmamız zor olmadı. Her mektubu buluşumuzda sanki dünyalar bizim oluyordu. Atatürk'ün teyzem Corinne Lütfü'ye yazmış olduğu mektup ve kartları tek tek gözden geçirirken heyecanım daha da artıyordu. Bir hazineye kavuşmuş olmanın sevinciydi bu. Mektupların kâğıtları geçen uzun yıllar zarfında sararmış, incelmişti. Kenarları kıvrılan yerler kopmak üzereydi.

Atatürk Araştırma Merkezi

Atatürk'ün el yazısını taşıyan mektuplarını şimdi elimde tutuyor olmam bana sadece heyecan değil gurur da veriyordu. Çünkü bunlar benim ailemin bir ferdine yazılmış mektuplardı.

Reşat'a, bu değerli mektupları bana miras bıraktığı için sonsuz bir minnet hissi duyuyordum. Ailem ve çocuklarım da gurur duyacakları çok değerli bir emanete kavuşmuşlardı. Bu paha biçilmez emanetleri koruyacağıma o anda kendi kendime söz verdim.

Çocukluğum Atatürk'e ait anılar dinleyerek geçmişti. Daha ilkokul sıralarındayken ona dair çok şeyi öğrenme fırsatı bulmuştum. Onu, büyük Atatürk'ü, yakından tanımak çocukluk çağımdan beri tüm benliğimi saran bir istekti. Hakkında yayımlanan tüm kitapları okuyor, doymayarak bir yenisini arıyordum. Şimdi ise kendi el yazısıyla yazdığı mektuplara kavuşmuştum. Mektuplar, hatıra defterleri gibi yazarın kişiliğini yansıtırdı. Ben de Atatürk'ün gerçek kişiliğini bu mektupları defalarca okuduktan sonra öğrenebildim.

Mustafa Kemal'in teyzeme yazdığı özel mektuplar bu büyük insanın hayallerini, heyecanlarını, hislerini, kuşkularını, yapmak istediklerini ortaya koyuyordu. Bu mektuplarda Atatürk'ün iç dünyası, insancıl yönleri gözlerimin önünde şekilleniyordu. Her yeni okuyuşumda onu daha yakından tanıma fırsatı buluyor ve onu anlıyordum. Yazdıkları hem tarihe ışık tutuyor hem de onun büyük devlet adamlığının yanı sıra duygu dolu kişiliğini gözler önüne seriyordu. Büyük Atatürk'ün eşsiz kişiliğini vurgulayan bu zarif mektupların içeriğini bu nedenle dünyaya açıklamak istedim.

Atatürk'ün, teyzem Corinne Lütfü'ye yazdığı mektuplarda yer alan bazı söylemleri, bilinmeyenleri sergiler nitelikteydi. Bunları gün ışığına çıkarmanın benim için artık bir görev olduğu inancındaydım. Şimdi bu görevimi yerine getirerek mektupları tam metinleriyle açıklıyorum... Ve elimdeki onun el yazısını taşıyan bütün belgeleri kamuya sunuyorum.

Lütfü Şahinoğlu Arşivi

1900 yıllarında İstanbul

Mustafa Kemal Atatürk'ün, kökeni İtalyan olan ailemle tanışmasını ve ailemin geçmişini anlatmaya başlamadan önce, o dönemin Beyoğlu semtine ait bazı bilgiler vermek gerekiyor.

Bilindiği üzere, o dönemde Bizans adını taşıyan İstanbul, Dördüncü Haçlı Seferi sırasında istilaya uğramış ve burada 1204-1261 yılları arasında bir Latin İmparatorluğu kurulmuştur. Haçlı Seferleri'ne katılan şövalyeler, Hıristiyan Kilisesi'ne bağlı çeşitli Avrupa ülkelerinden geliyorlardı. İstanbul'u ele geçiren şövalyeler de Fransız, İngiliz, Cenevizli, Venedikli ve Maltalıydılar. Bu karışık topluluğun tek ortak yanı ibadetlerinde kullandıkları Latince diliydi. Bu nedenle topluluğa "Latin" adı verilmişti. İstila sonrası kurulan imparatorluğun ömrü kısa sürmüş, İstanbul yeniden Bizanslıların eline geçmişti. İmparatorluğun dağılmasından sonra şövalyelerin bir kısmı yurtlarına döndüler. Bir kısmı da askerlikten vazgeçerek yaşamlarını İstanbul'da sürdürdüler. Geçimini ticaretten sağlayan bu topluluk yeni kurulan "Galata" mahallesine yerleşmişti. Ünlü Galata Kulesi de yine bu dönemlerde Cenevizliler tarafından yaptırılmıştır.

1453 yılında Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u fethettiğinde şehirde yaşayanlar çeşitli milletlerden oluşuyordu. Fatih'in tarihte görülmemiş engin hoşgörüsü sayesinde dini inançlarını ve yaşamlarını özgürce İstanbul'da sürdürmeye devam eden bu kişilere gayrimüslim denirdi.

Gayrimüslimler iki gruptan oluşuyordu. Birinci gruptaki gayrimüslimler herhangi bir hükümran devlete bağlı değillerdi. Bunları padişah ve hükümet nezdinde cemaatin dini lideri temsil ederdi. Rum patriği Ortodoksların, Ermeni patriği Gregoryenlerin, hahambaşı da Musevilerin sözcülüğü görevini yüklenmişlerdi.

İkinci grup çeşitli milletlerin vatandaşlarından oluşuyor ve sözcülüklerini bağlı bulundukları ülkelerin elçilikleri yapıyordu. Uzun bir süreç içine ikinci grupta meydana gelen kopmalardan bir üçüncü grup oluşmuş ve eski vatandaşlıklarından çıkarak Osmanlı tabiiyetine geçenleri ayrı bir grupta toplama gereği doğmuştur. Bu yeni Osmanlı vatandaşlarının tek ortak noktaları dinleriydi. İbadetlerini Latince yaptıkları için

Latifat Şahinbaş Arşivi

bu üçüncü gruptakilere Latin azınlığı denilmiştir. Osmanlı vatandaşı olan Fransız, İngiliz, Alman, Cenevizli, Venedikli ve Maltalılar bu nedenle "Latin" diye adlandırılır.

"Levanten" deyiminin anlamıysa başkadır.

Yaşamlarını Osmanlı Devleti sınırları içinde sürdürdükleri halde Osmanlı tabiiyetine geçmeyerek, vatandaşı oldukları ülkelerin elçiliklerinin koruması altında kalan ve nesiller boyu Osmanlı örf ve âdetlerine uyum sağlayarak yaşadıkları, hatta Osmanlı tabiiyetindeki bir erkekle evlenerek köken olarak da karıştıkları halde kendilerine yabancı süsü verenlere "Levanten" denirdi. Levantenler de Fransız, İngiliz, Cenevizli, Venedikli ve Maltalılardan oluşurdu.

Sözü edilen Latinler ile Levantenler Tünel'den Harbiye'ye kadar olan caddenin sağındaki ve solundaki binalara yerleşmişlerdi. Yaz aylarını da Boğaz'da ve Adalar'da geçirirlerdi.

Azınlıklardan Rumlar Tarlabaşı, Kurtuluş (Tatavla) ve Fener'de; Ermeniler Pangaltı, Feriköy ve Şişli'de; Museviler ise Kuledibi, Karaköy ve Balat'ta oturuyorlardı. Bu nedenle Beyoğlu bölgesi gerçekten kozmopolit bir hüviyet taşıyordu. Topluluklar arası kız alıp vermeler sonucu aileler karışmışlardı. O günün ortamında azınlıklar arasında karışmayan eski bir aile bulmak hemen hemen olanaksızdı. Ailenin kökenine indikçe bu gerçek, belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Lâmiî Şûrûrî Arşivi

Tergiman ailesi

Annemin büyükbabasının adı Grégoire'dı. Cenova'da yaşayan ve Sofia Montecucci'yle evlenen Grégoire'ın üç oğlu olmuştu. Çocuklara Ferdinand, Félix ve Louis adları verilmişti.

Cenova'dan ailesiyle birlikte İstanbul'a gelen Grégoire, bildiği diller sayesinde Osmanlı sarayında tercüman olarak görevlendirilmişti. Sonradan Osmanlı tabiiyetine geçen Grégoire'a, görevine uygun düşen "Tercüman" lakabı verildi ve bu lakap zamanla "Tergiman"a dönüştü.

1841 doğumlu olan ilk oğul Ferdinand, Tıbbiyei Şahane'de eğitim görür ve Osmanlı ordusunda görevlendirilerek paşalık derecesine kadar yükselir. Görevlerinde gösterdiği üstün başarılardan dolayı altın ve gümüş madalyalarla ödüllendirilen Ferdinand Paşa, "Ferdi Paşa" olarak ün yapar. Ferdi Paşa yaşamını, Fransa'nın Gelibolu Konsolosu André d'Andria ile Comtesse de Pemanthier'nin kızı Linda'yla birleştirir. Bu evlilikten iki erkek ve iki kız çocuk sahibi olan Ferdi Paşa, 20 eylül 1904 tarihinde 63 yaşında vefat eder.

Ferdinand Paşa'nın kardeşi Félix ise eczacılık eğitimini tamamladıktan sonra Beyoğlu'nda, zamanla ünlenen Limoner Eczanesi'ni açar. Marie Kostomeno ile evlenen Félix'in Louise adını verdikleri bir kız çocuğu olur. Félix, 8 temmuz 1906'da hayata gözlerini yumar.

Aile arasında Louis olarak çağrılan büyükbabam Luigi de büyük ağabeyi Ferdinand Paşa gibi Tıbbiye'yi bitirir. Dahiliye uzmanı Miralay Doktor Luigi Tergiman bir süre başhekimlik görevinde de bulunur. Aynı zamanda bahriye nezaretinde tercüman olarak görevlendirilen büyükbabam Luigi, saraya da doktor olarak hizmet verir. Üstün çalışmalarının sonucu liyakat madalyasıyla ödüllendirilen Miralay Dr. Luigi Tergiman Bey'e ileri yaşlarında paşa unvanı verir ve adı İsmet olarak değiştirilir. Büyükbabam Luigi, soyu Mısır hidivlerine dayanan bilyükannem Adele ile evlenmiş, bu evlilikten iki kız ile bir oğul sahibi olur.

Ailemin tüm bireyleri Osmanlılığı tam olarak benimsemiş, Türkiye'yi içtenlikle vatan kabul etmiş ve bunu her fırsatta kanıtlamıştır. Ferdinand Paşa'nın vefatından sonra Fransızlar eşi Linda'ya Fransa vatandaşı olması teklifinde bulunmuşlar, o "Benim eşim bir Osmanlı paşasıydı.

Lâtuf Şahinbaş Arşivi

Saraya, Osmanlı Devleti'ne hizmet vermişti. Ben de Osmanlı vatandaşlığımı korumak isterim" diyerek öneriyi geri çevirir.

Ailenin Türklere olan sevgi ve bağlılığına başka bir örnek daha vermek isterim.

1921 yılının 23 ağustos günü Yunan hükümetinin "Hedefiniz Ankara" emrini vermesi üzerine taarruza geçen Yunanlılar Anadolu topraklarında ilerlemeye başlar.

Ferdi Paşa'nın kızı Hermenia'nın Rum kapı komşusu Kondopulos, Yunan hükümetinin Megalo İdeası'na kendini kaptırarak büyük bir coşku içinde, "Ankara'yı alacağız" diye bağırmaya başlar. Madam Kondopulos'un bu çığlıkları Hermenia'yı çileden çıkarmıştır. Türklerin asla yenilemeyeceğini ve böyle bir hayalin asla gerçekleşmeyeceğini haykıran Hermenia, komşusu Kondopulos'la iddiaya tutuşur. Yunanlıların bu taarruzu 24 ağustosta karşı taarruza geçen Türkler tarafından durdurulacak ve Hermenia iddiayı kazanarak beş reşat altını sahibi olacaktır.

Büyükbabam ile büyükkanemin iki kızları ve bir oğulları olduğunu belirtmiştim. Çocuklara Corinne, Henry ve Edith adları verilmişti. 1883 yılında dünyaya gelen ilk çocuk Corinne, yıllardır evlat özlemi çeken aileyi büyük sevince boğar. Bu tarihlerde Tergiman ailesinin üç oğlu, aileleriyle birlikte Harbiye Afet Sokak'ta üç katlı bir evde oturmaktadır. Corinne daha çocukluk döneminde güzel sanatlara ve müziğe olan yeteneğini belli eder ve ailesi küçük kıza piyano dersleri aldırmaya başlar. Kızlarını sürekli destekleyen babası, genç kızı eğitim için Fransa'ya gönderir. Paris Konservatuvarı'nın piyano ve şan bölümlerini başarıyla tamamlayan Corinne, mezuniyet sonrası İstanbul'a döner.

Ailenin 1888 yılında Henry adını verdikleri bir oğulları olur. Üstüne titrenen bu erkek evlat ne yazık ki genç yaşta difteriye yakalanarak yaşama veda eder ve aileyi büyük bir mateme sürükler.

Corinne'nin Paris'teki eğitimi sırasında bu defa da bir kız kardeşi dünyaya gelir. Edith adı verilen, kardeşlerine hiç benzemeyen kara gözlü, kara kaşlı, hep gülen bu bebek, Henry'nin ölümünden sonra ailenin nazar boncuğu gibi büyütülür. Edith de Corinne gibi güzel sanatlar, müzik ve yabancı diller konusundaki yeteneğini kısa sürede belli edecektir. Beş dil öğrenen Edith, okumaya olan düşkünlüğüyle kütüphanesini değişik dillerden oluşan kitaplarla doldurur. Çocukluğumda annemin bu özelliğiyle övündüğümü hep anımsarım. Güzelliği, zarafeti ve şıklığıyla her zaman dikkatleri üzerine çeken anneme benzemek için sık sık onun ayakkabılarını giyerek ayna karşısına geçer, yabancı dil diye uydurduğum sözcüklerden oluşan bir dille konuşur oynardım. Küçük ayaklarıma geçirdiğim o günün modası ince, yüksek topuklu ayakkabılarına verdiğim zararı hiç unutmamışımdır.

Corinne gibi Edith de zeki ve kültürlüydü. Her ikisi de metapsişik, teozofi ve spritüalizm (ruhbilim) konularına meraklı ve bilgi sahibiydiler.

Levent Şahenk Arşivi

Çok kitap okurlardı. Kütüphanelerinde her konuda yazılmış eserler bulunurdu. Edith, yeryüzündeki mevcut dinlerin hepsini uzun uzun incelemiş, bütün dinleri ayrıntılarıyla öğrendikten sonra 23 yaşında Müslümanlığı kabul ederek Edith olan adını Edibe olarak değiştirmişti.

Corinne'in kitap konusunda tercihiyse daha ziyade müzik ve güzel sanatlara yönelikti.

Cemal Şakiroğlu Arşivi

Corinne ve Ömer Lütfü

Corinne, Fransa'da müzik eğitimini tamamlayıp Paris'ten döndüğünde ailesi Harbiye'de, Mektebi Harbiye'nin karşısındaki caddede, 112 numaralı evde oturuyordu. İki katlı evin salonları askeri okulun bahçesine bakıyordu. Bu okulda Mustafa Kemal de eğitim görmüş ve 1905 yılında kurmay yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştu. Okul sonrası Mustafa Kemal Şam'da bulunan 5. Ordu'nun 30. Süvari Alayı'na stajyer olarak atanmış, birlikte okuduğu yakın arkadaşı Kurmay Yüzbaşı Ömer Lütfü Bey ise öğretim görevlisi olarak akademide kalmıştı.

Kadıköylü Alunet Bey ile Lütfüye Hanım'ın oğulları Kurmay Yüzbaşı Ömer Lütfü Bey yakışıklı bir gençti; ileri görüşlü, aydın bir kimliğe sahipti: Mustafa Kemal gibi, kalbi vatan sevgisiyle dolu ve onu çağdaş uygarlık düzeyine yükseltme heyecanıyla çarpan bir kişiydi.

Gür ve güzel bir sese sahip olan Yüzbaşı Ömer Lütfü, genç subay öğrencilerine okul bahçesinde talim yaptırırken verdiği komutlar bütün semtte yankılanırmış. Sürekli bu sesi duyan Corinne sesin sahibini merak eder dururmuş. Aradan birkaç yıl geçmiş ve Corinne bir gün evinin yanındaki fırından alışveriş yaparken içeriye bir grup askeri okul öğrencisi girer. Genç subaylar aralarında konuşurlarken Corinne, Ömer Lütfü Bey'in sesini tanır. Genç subay ince uzun yapısıyla, yukarıya doğru kıvrık bıyığıyla, kara gözleri ve kalın kaşlarıyla Corinne'i adeta büyüler. Ömer Lütfü de karşısındaki narin, zarif çehreli, güzel gözlü, gür saçlı kıza gözü takılınca, o güne kadar tanımadığı hislere kapılır. Yıldırım gibi geçen birkaç saniye iki genci bir anda başka âlemlere taşıyıverir.

O günden sonra Ömer Lütfü Bey, Corinne'e rastlamak ümidiyle sık sık fırına gelmeye başlar. Aynı umutla yaşayan Corinne de, gereği olmadığı halde fırından alışverişi sıklaştırır. Her karşılaştıklarında birbirlerinden daha da hoşlanan ve heyecandan ancak birkaç kelime konuşabilen iki genç evlenmeyi arzulayarak konuyu ailelerine açmaya karar verirler.

Ömer Lütfü Bey, emir eriyle Corinne'in babasına bir mektup göndererek kendisiyle görüşme talebinde bulunur. Tanımadığı bir kişiden gelen bu mektup Doktor Tergiman'ı şaşırtır. Büyükbabam aile fertlerine,

Library Şehremini Arşivi

"İçinizde Ömer Lütfü adında bir kişiyi tanıyan var mı?" diye sorarak bir araştırma yapar, ancak kimseden olumlu yanıt alamaz.

Öte yandan son zamanlarda ablasının kılık kıyafetine çok itina ettiğini, sık sık pencereden baktığını gözlemleyen Edith, bu değişikliklerden şüphelenerek Corinne'i, "Abla, gerçeği bana niye söylemiyorsun" diyerek sıkıştırır.

Nihayet ısrarlar karşısında bunalan Corinne, çaresiz kalarak her şeyi anlatır.

İtalyan kökenli olmasına karşın Türk âdetlerine uyum sağlayan ve kızlarını da Osmanlı terbiyesiyle yetiştiren baba Tergiman, Yüzbaşı Ömer Lütfü'nün görüşme isteğinin nedenini öğrenince hemen olumlu yanıt vermez. Önce bir araştırma yaptırma gereği duyar, ancak elde ettiği bilgileri olumlu bulunca Ömer Lütfü'yü evine davet eder.

Büyükbabam ile büyükannem Ömer Lütfü'yle birlikte çay içerlerken, konuya kısaca değinilir. Büyükbabam, Yüzbaşı Ömer Lütfü'yü uğurlarken, bir hafta sonra ailesiyle birlikte evlerine çaya davet eder. Corinne'i görme ateşiyle yanan Yüzbaşı bu arzusu gerçekleşmeyince büyük bir dış kırıklığına uğrayarak ayrılır.

Hafta içinde Kadıköy'deki evine giden Ömer Lütfü, mutluluğunu ailesiyle paylaşmak ister. Konuyu açıp onların da iznini alacakmış. Ne var ki bu düşüncesi gerçekleşmez. Babası Ahmet Bey ile annesi Lütfiye Hanım bu evliliğe şiddetle karşı çıkar. Müslüman olmayan bir kızın torunlarını gerektiği gibi eğitemeyeceğini ileri sürerler. Ailesini bir türlü ikna edemeyen Yüzbaşı Ömer Lütfü, bir yanda ailesi diğer yanda sevdiği kızı düşünerek büyük bir üzüntüyle akademideki görevine geri döner.

Günler çabuk geçer ve aileyle randevu günü cumartesi gelir. Elinde bir buketle davetli olduğu saatte Harbiye'deki 112 numaralı evin kapısını çalan Ömer Lütfü heyecanının yanı sıra ürkektir ve endişelidir de. Kafasını ailesinin gelmeyişini nasıl açıklayacağı sorusu kurcalamaktadır.

Ömer Lütfü'nün alındığı salonda bu kez aile dışında misafirler de vardır. Bir süre sonra salona giren Corinne, Ömer Lütfü Bey'le tanıştırılır. Ömer Lütfü sudan bir bahaneyle ailesinin gelmeyişini açıklamaya çalışır. Kekelemesi bu konuda bazı ipuçları verir. Salondaki hava bir an ağırlaşır. Ancak kısa sürede başka konuların açılmasıyla ortam tekrar ısınır ve neşelenir.

Cumartesi günlerinin Corinne'in salon günleri olduğunu biliyorum. O gün evde klasik müzik ağırlıklı şiir ve edebiyat toplantıları düzenlenir, Corinne piyano çalarken, büyük şair Namık Kemal'in torunu Cezmi Bey, kemanıyla ona eşlik eder. Bu toplantılara şairiazam Abdülhak Hamid Bey, eşi Lüsyen Hanım'la katılırmış. Selim Sırrı Tarcan'ın ve Serdar Kerim Paşa'nın torunları Edibe Kerime ve Süreyya hanımlar da bu toplantılara sürekli gelenler arasından adını duyduklarım. Böylece müzikli, şiirli, entelektüel bir hava içerisinde herkesi mutlu kılan birkaç saat geçirilirmiş.

İstanbul Şehir Üniversitesi Arşivi

Abdülhak Hamid Bey'in eşi Lüsyen Hanım, evin kızları Corinne ve Edith'le yakın bir arkadaşlık kurmuş. Üçü sık sık bir araya gelerek hoşça vakit geçirirlermiş. Uzun yıllar süren bu dostluğun anılarını annemden dinlerdim. Ben de Lüsyen Hanım'ın 1940-1950 arasında Beyoğlu'ndaki eve geldiğini ve annemle uzun uzun sohbet ettiğini anımsarım. Lüsyen Hanım ince, muntazam, endamlı, genç görünüşlü, ilerlemiş olan yaşına rağmen gençleri kıskandıracak güzellikte ve çok şık bir hanımdı. Şık giysiler içindeki bu zarif kadının yumuşak hareketlerini izlediğimi unutamam.

Yüzbaşı Ömer Lütfü, evimizi son ziyaretinin ardından çok kısa bir süre sonra büyükbabama, "Muhterem Doktor Tergiman", "Örf ve âdetlerimize göre bu görevi ailemin yerine getirmesi gerektiğini biliyorum, ama affınıza sığınarak kızınız Corinne'le evlenmemize müsaadelerinizi rica ederim" diyerek Corinne'le evlenmek konusunda iznini rica eder. Büyükbabam, Ömer Lütfü Bey'in ailesinin evliliğe karşı çıkmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirir ve "Pederiniz beyefendi ile valideniz hanımefendinin, kızım Corinne'le hayatınızı birleştirmenize niye karşı olduklarını bana içtenlikle söylemenizi rica ederim" diye ısrar eder.

Zor durumda kalan Ömer Lütfü Bey, çaresiz kalınca sıkılarak doğruyu dile getirir:

– Corinne Hanım'ın Hıristiyan olması ve uzun yıllar yurtdışında Paris'te eğitim için kalması validem ile pederimin zihninde benim onaylamadığım bir önyargı yarattı. Torunlarının Hıristiyan dinine göre yetiştirileceğinden endişe duymaktalar.

Müslüman dinine ve Osmanlı örf ve âdetlerine saygılı olan büyükbabam ise genç yüzbaşıya şöyle cevap verir:

– Çocuklar baba dinine göre yetiştirilir. Kızım, Osmanlı örf ve âdetleriyle büyütülmüştür. Ebeveyninizin endişelerini çok iyi anlıyorum. Kendilerine lütfen saygılarımı iletin. Benim için çok değerli olan kızım ile gelin olacağı aile arasındaki bir anlaşmazlık, şüphesiz hepimizi üzecektir. Kızım Corinne'in Osmanlı örf ve âdetlerine, Müslüman dinine saygılı olacağını bir kez daha belirterek yeniden fikirlerini alınız lütfen.

Ancak Ömer Lütfü Bey, tatsızlığı ortadan kaldırmak için gösterdiği bütün gayrete rağmen, olumlu sonuç alamaz. Lütfiye Hanım ve Ahmet Bey kararlarında ısrarlı davranır ve düşüncelerini değiştirmez.

Bu durum karşısında büyükbabam kızı Corinne'i karşısına alarak şöyle uyarır:

– Aileyle olan dargınlık ve kopma, kuracağın yuvada kocan ile senin aranda hep bir gölge olacaktır.

Ne var ki, her ki ailenin çocuklarına yaptıkları uyarılar, gençlerin aşklarını engellemez. Sonunda büyükbabam, kızın ısrarları karşısında evlenme hazırlıklarını başlatmak zorunda kalır.

Literatür Sahaflık Arşivi

Mustafa Kemal

1909 yılında, Ömer Lütfü ile Corinne hummalı bir evlilik hazırlığı içindeyken, Ömer Lütfü'nün okuldaki yakın arkadaşlarından Mustafa Kemal, Harekât Ordusu kurmay başkanı olarak Selanik'ten İstanbul'a hareket eder.

19 nisan 1909 günü Yeşilköy'e varan ordunun genç kurmay başkanını, Ömer Lütfü Bey, şehirde asayiş sağlanır sağlanmaz nişanlısı Corinne ve ailesiyle tanıştırır. Mustafa Kemal İstanbul'da kaldığı bir aylık süre zarfında Corinne'in düzenlediği cumartesi toplantılarına ancak iki kez katılabilir. Batılı bir hava içerisinde geçen bu aydınlar buluşmasından Mustafa Kemal büyük bir zevk alır. Mustafa Kemal'in okul sıralarındayken şiire büyük bir ilgi duyduğu bilinmektedir. Manastır Lisesi'nde okurken arkadaşı Ömer Naci'nin yazdığı şiirleri çok beğenen Mustafa Kemal de şiir yazmaya heveslenir. Ne var ki öğretmenlerinden Mehmet Asım Bey "Kendini hayal dünyasına kaptırırsan iyi bir asker olamazsın" diye uyarıda bulununca şiir yazmayı bırakır.

En büyük arzusu mesleği askerlikte ilerlemek olan Mustafa Kemal, yaşam boyu şiir okumayı sürdürür. Corinne'in cumartesi salon toplantıları Mustafa Kemal'in müzik ve şiire olan özlemini gidermiştir. Ve o bu toplantılara katılan kültürlü hanımlarda, hayalini kurduğu Türk kadınının geleceğini görmüştür. Şüphesiz bu nedenledir ki Mustafa Kemal bu tarihten itibaren İstanbul'a her gelişinde aileyi ziyaret ederek müzik ve edebiyat zevkini onlarla paylaşır.

Aileyi ziyaretlerinden birinde İzzet Paşa'nın 1913 yılında Fransızca yazmış olduğu ve Balkan Savaşı yenilgisinin nedenlerini anlatan *Après le désastre-Avant la revanche* (Felaketten Sonra, İntikamdan Önce), adlı kitabı büyükbabamdan alarak okuduğunu sanıyorum. Bugün bende bulunan bu kitabın bazı sayfalarına düşülen notlar Mustafa Kemal'in Corinne'e yazdığı mektuplardaki el yazısıyla yazılmıştır. Bu da tahminimi doğrular mahiyettedir.

Corinne ile Kurmay Yüzbaşı Ömer Lütfü Bey, 5 eylül 1910 günü dünya evine girerler. Büyükbabam kızını evlendirirken hiçbir fedakârlığı esirgemez. Her şeyin en iyisini ve en güzelini seven büyükbabam, görkemli bir nikâh töreni düzenler.

Atatürk Araştırma Merkezi Arşivi

Harbiye'de, ailenin 112 numaralı evinde kıyılan nikâh törenine düşen tek gölge, Ömer Lütfü Bey'in ailesinin törene katılmayışı olur.

Genç evliler, Harbiye'deki evin üst katında kendilerine ayrılan birkaç odalı bölümde yeni yaşamlarına başlarlar. Bir yıl sonra 15 haziranda bir oğullarının dünyaya gelmesi mutluluklarını daha da artırır. Çocuklarına Reşat adını veren genç çift, başlarının üstünde dolaşmakta olan kara bulutlardan habersiz hayatın tadını çıkarmaya bakarlar.

Ne var ki Yüzbaşı Ömer Lütfü'nün Osmanlı tabiiyetinde de olsa Hıristiyan kökenli bir ailenin kızıyla evlenmesini içine sindiremeyen sadece genç subayın ailesi değildir. Bazı kimseler kendisini Harbiye Nezareti'ne şikâyet ederler. Yüzbaşı Ömer Lütfü, yeni bir göreve atanır.

8 ekim 1912'de Balkan Savaşı başlar. Yüzbaşının yeni görevi de cephededir. Burada son derece şiddetli çarpışmalar olmaktadır. Her şeyden çok sevdiği vatan toprağını düşman karşısında yılmadan korumaya çalışan Yüzbaşı Ömer Lütfü, Vize savaşlarının ilk gününde vurularak şehitlik mertebesine ulaşır. Trakya'nın çamuru üzerine yığılan genç yüzbaşı geride gözü yaşlı genececik bir kadın ve daha babasını tanımayan küçücük bir yavrı bırakacaktır.

Savaştan dönen bir arkadaşı Ömer Lütfü Bey'in eşi Corinne'e yaptığı başsağlığı ziyaretinde, yanında kanlar içinde yere düşen arkadaşının son dakikalarını gözleri yaşararak şöyle anlatır:

– Ömer Lütfü düşmanın attığı kurşunlarla vurulmuştu. Buna rağmen metanetini kaybetmemiş, sürünerek biraz ilerisinde bulunan suya erişmek istemişti. Ben de sürünerek arkasında giderken, tüm gücünü kaybederek son nefesini verdi.

Eşinin ölümü genç anne Corinne'in dünyasını başına yıkar. İsyanlarının bir faydası olamaz artık. Felaket bir kez kapıyı çalmıştır. Kolay atlatılacak gibi de değildir. Derin bir ruhsal çöküntü kaçınılmazdır. Bunalımlı günlerinde dostları onu yalnız bırakmazlar.

Mustafa Kemal de Corinne Lütfü'yü başsağlığı için ziyaret eder ve şu sözlerle teselli etmeye çalışır:

– Kaybımız, kaybımız çok büyüktür. Tek tesellimiz hayatını vatan toprağı için vermiş olmasıdır. Onun şahadet mertebesine ulaşması oğluna yaşam boyu gurur verecektir. Eşiniz Ömer Lütfü'yle iftihar edebilirsiniz.

Corinne'den Fransızca dersleri

Corinne, ana baba şefkati, oğlu Reşat ve kız kardeşi Edith'in sevgisiyle uzun süren bir çabadan sonra yavaş yavaş yaşama döner. Dostlarının sürekli ısrarları sonucu cumartesi günleri evin salonu yeniden açılır ve toplantılar düzenlenir.

İstanbul'da bulunduğu günlerde bu toplantılara düzenli olarak kat-

Istanbul Şehir Arşivi

lan Mustafa Kemal bu dönemde Corinne'den Fransızca dersleri de alır.

Burada, Rauf Orbay'ın anlattığı ve Sayın Cemal Kutay'dan dinlediğim bir anıya yer vermek istiyorum.

İstanbul'da bulunup, vakit ayırabildiği her fırsatta Corinne Lütfü'nün düzenlediği günlere katılan ve beraberinde arkadaşlarını, her seferinde de Rauf Orbay'ı getiren Mustafa Kemal'e teyzem, beraberlerinde iki kişiden fazla getirmemelerini rica etmiş.

Mustafa Kemal ile Rauf Orbay'ı bir düşüncedir almış. İkisi birlikte mi iki kişi getirecekler yoksa şahıs başına mı iki misafir getirebilecekler.

Nihayet birlikte iki kişi getirmeye karar verirler ve bir erkek arkadaşlarının yanında Halide Edip Adıvar'ı da götürürler.

Bu olayı öğrendiğimde büyük bir fırsat kaçırdığım için üzüldüm.

Halide Edip Adıvar İngiliz Filolojisi'nde kısa bir devre için de olsa, öğretmenim oldu.

Kendisiyle o günleri konuşmak, sohbet etmek isterdim.

Manastır Askeri İdadisi'nde okurken Fransızca öğrenmek isteyen Mustafa Kemal, hocasının kendinden memnun olmaması üzerine Selanik'te geçirdiği tatillerinde Fransız rahiplerden özel dersler almak zorunda kalmıştır. 1908 yılında girdiği askeri akademide Fransızcasını gazete ve kitap okuyacak derecede ilerletir.

1913 yılı kasım ayında askeri ataşe olarak Sofya'ya gönderilen Mustafa Kemal, bu görevi sırasında Corinne ile Fransızca mektuplaşmaya başlamıştır. Bir ders çerçevesinde başlayan bu mektuplaşma, giderek düşündüklerini dürüstçe birbirine ifade etmekten çekinmeyen iki insan arasındaki gerçek bir dostluğa dönüşür. Bu içten dostluk, Mustafa Kemal'in Sofya'dan sonra atandığı Çanakkale, Diyarbakır, Siirt ve Silvan'dan atılan mektup ve kartlarla sürdürülür, mektuplaşma 1917 yılına kadar aralıklı olarak devam eder. Ve mektuplardan da anlaşıldığı üzere bu iki insanın ilişkisi hiçbir zaman dostluk çerçevesini aşmaz.

Latife Şehimoğlu Arşivi

Sofya'dan mektuplar

Mustafa Kemal'in Corinne Lütfü'ye yazdığı mektuplar zarif, nazik, saygılı ve çok ince bir üslupla kaleme alınmıştır.

Hep dostluk çerçevesi içinde kalan, ancak duygu dolu on beş mektup, beş kart. Mektupların içeriği gerçek yaşamı yansıtıyor. Mustafa Kemal bulunduğu ortamı tasvir ediyor, o günlerde zihnini meşgul eden fikirleri aktarıyor, yaptıklarını anlatıyor.

His dolu ve dostluk çerçevesi içerisinde olduğunu söylüyorum. Çünkü mektuplardan da anlaşılıyor ki Mustafa Kemal, bütün memleketi kavuran o zor günlerde vatandan uzakta veya cephede kendini yalnız hissettiği saatlerde, mektuplardan bir yakınlık, bir dostluk beklemiş ve bulmuştur.

Mustafa Kemal 20 kasım 1913 günü Sofya'ya varır, elçiliğe uğradıktan sonra "Grand Hotel Bulgarie Sofia" oteline iner. Buradan Corinne'e 21 kasım 1913 tarihli ilk mektubu gönderir. Bugüne kadar hiç bilinmeyen bu mektubu ilk kez burada yayımlıyorum.

21 kasım 1913, Sofya

Sevgili Corinne,

Çarşamba akşamı İstanbul'dan, kollarında geçirdiğim günün tatlı anısıyla İstanbul'dan ayrıldım. Beni senden uzaklaştıran tren zannettiğim gibi 16.30'da değil, 15.20'de hareket etti.

Trenin kalkış saatini soran bütün arkadaşlarım da benim gibi yanıldılar. Hareket saatinde yanımda kimse yoktu, kimseyi göremeden ve hiçbir arkadaşıma veda edemeden ayrıldım.

Yol arkadaşım, Almancadan başka bir dil bilmeyen bir Alman'dı. Sizinle yaptığımız çalışmalara güvenerek bu beyle bir diyaloğa girme cesaretini gösterdim. Bir taraftan lisanımın zayıflığı, diğer taraftan senden ayrılmakla duyduğum hüzün, konuşmayı devam ettirmeme mâni oldu.

İstasyondan aldığım gazeteleri okur gibi yaparak birlikte geçirdiğimiz güzel anları rüya gibi yaşadım; parkta yaptığımız gezintiyi, Soeting Palace'taki buluşmalarımızı, Edith'in korkularını, kısaca yalnız sizi düşün-

Lütfü Şükrü Kanlı Arşivi

düm. Ruhumda sırf size ait gizzel hatıralar var.

Akşamın yedisi olmuş, restoranın garsonu beni yemeğe çağırdı. Saat 10'da yatağıma yatmıştım bile. Uyumak için değil, Alman yol arkadaşımdan kurtulmak ve rahat rahat seni düşünmek için. Sınırı ne zaman geçtiğimizi bilmiyorum, çünkü ortalık henüz zifiri karanlıktı. Tren öğleden sonra saat 2'de Sofya'ya vardı, bir araba tutarak elçiliğe gittim.

Şu anda Hotel Bulgarie'deyim, fakat bu otelden memnun değilim, yarın değiştirmeyi düşünüyorum. Bana göre mobilyalı bir ev bulmak çok zor, bulana kadar otelde kalmaya mecburum.

Elçilikte bir büro düzenledim. Orada misafir kabul edebileceğim. Nazik mektubunuzu, yazdığım bu satırların sonuna gelirken aldım. Cevdet Bey mektubunuzu "Madame Corinne sizi selamlıyor" diyerek verdi. Mektubun sizin tarafınızdan yazıldığını nereden anladığını bilmiyorum. Belki yazınızı tanıyordu.

Ne kadar nazik ve zekisin Corinne!

Yolculuğumda beni yalnız bırakmak istemedin, mektubunla bana refakat ettin. İşte bu yüzden yolculuğum süresince zihnim sadece seninle meşguldü.

Şimdiye kadar ancak Avusturya-Macaristan bakanını ve askeri ataşesini ziyaret edebildim.

Şehri ve buradaki hayatı daha tanıyamadığım için sana Sofya hakkında ilginç haberler veremeyeceğim, fakat açıkça kendimi cehennemde gibi hissettiğimi söyleyebilirim.

Valideniz hanımefendiye, pederiniz beyefendiye saygılarımı ilet lütfen ve Edith'e korkacak bir şey olmadığını söyle, işte onun yanındasın. Benimle kaçacağını sanıyordu galiba; bana gelince, senin yapmandan endişe ettiği şeyi onun Vehbi Bey'le yapmasından korkarım.

Seni bütün kalbimle öper, burada tek tesellim olacak mektuplarını beklerim sevgili Corinne.

Kemal

Corinne, aralarındaki yaş farkı nedeniyle kız kardeşi Edith'e daima büyük bir şefkat göstermiş, ablalıktan çok, annelik yapmıştır.

Edith de ablasına büyük bir sevgiyle bağlanmış, kendini annesinden çok Corinne'e yakın hissetmiş.

Mustafa Kemal ile Corinne'in dostluklarını şüpheci gözlerle takip eden Edith, Mustafa Kemal'in Sofya'ya atanmasını kendisini ablasından ayıracak bir tehlike sanarak endişeye kapılmış.

Dikkat ederseniz, mektupta Mustafa Kemal Corinne Lütfü'ye bazen "sen" bazen ise "siz" diye hitap ediyor. Bu bir tercüme hatası değildir. Mektupların çoğunda bu tarza rastlayacağız.

21 kasım 1913'te başlayan mektuplaşma 3 aralık 1913 tarihli mektupla devam ediyor.

Lütfü Şükrü Kocatürk Arşivi

3 aralık 1913, Sofya

Aziz Corinne,

Son mektubunu aldım, her gün beni düşündüğünü öğrendiğim için çok memnun oldum. Afrika Harbi yüzünden kazandığımız şeylere dair verdiğin haberlere teşekkür ederim.

Nuri Bey'in seni gelip görmemesinden endişe ediyordun, işte nihayet evinize gelmiş. Sana karşı dostluğunda çok sadık olduğu için, bu mevzudaki ihmali cidden hayret vericiydi.

Cemal Bey'i her zamanki gibi sevimli bulduğunu söylüyorsun, hakkın var, muhakkak ki çok sevimli ve naziktir, bilhassa güzel hanımlara karşı.

Biliyorsun ki, Sofya'ya geldiğim ilk gün indiğim Bulgarya Oteli'ni değiştirdim. Şimdi Splendide Palas Oteli'ne yerleştim. Yeni yapılmış, cidden konforlu bir otel, banyoları var, oda hizmetçileri var! Ne istersen var! İçindeki eğlenceler için orada oturmaya değer. Hayır, hayır Corinne. Sofya'da bir tek güzel kadın bile görmek mümkün değildir.

Otelde kalıyorum, çünkü münasip bir ev bulamadım.

Cevdet Bey'le çok dostuz. Onu bu kadar sevimli bulacağımı ve bu kadar iyi arkadaş olduğunu ümit etmiyordum. Evvelki akşam beni Madam Dourzi'ye götürdü. Aralarında çoktan derin bir tanışıklık olan Parisli hanım. Evinde kibar insanlar vardı. Vekiller ve daha bazı mösyöler. Bakara oynanıyordu. Ben kumar oynamadığım için küçük bir tanışmadan ve konuşmadan sonra onlardan ayrıldım. Bu Parisli hanımı güzel bulmadığımı sana söylememe müsaade et. Zannederim ki Cevdet Bey'e, beni evine götürmesini söyleyen kendisidir. Ayrılırken bana:

– Bu akşam bizde eğlenemediniz, fakat emin olunuz ki bir başka sefer sizi memnun etmeye çalışacağım, dedi.

Fakat ben bundan emin değilim. Sonra biz Novia Amerika (yeni Amerika) adında bir Café Concert'e gittik. Birçok şantözler, Alman, Fransız, ilh... kadınlarıydı, bazı mösyöler tarafından davet edilmek için locaların arasında dolaşıyorlardı.

Cevdet Bey iki Macar kadınını davet etti. Bunlardan biri Almanca konuşuyordu, daha küçük olan öteki Macarcadan başka bir dil bilmiyordu. Niçin bilmiyorum, ben memnun değildim ve sıkılıyordum. Onları locada bırakarak oradan ayrıldık.

Otelde yatağıma girdiğim zaman geceyarısını geçiyordu.

Gündüz şehirde kısa bir tur yaptım. Ekseriya sefarethanede, büromdaydım ve çalışıyorum.

Fethi Bey de başka bir şey yapmıyor. Yalnız bugün Fethi Bey'le bir arabaya binerek beş kilometrelik küçük bir seyahat yaptık. Bana daima kendinden haber ver.

Bütün kalbimle.

Kemal

Library Şehremini Arşivi

Bilmem ki, valide hanıma ve Matmazel Edith'e hürmetlerimi sunar mısın?

Bu mektuptan Mustafa Kemal'in yavaş yavaş Sofya'ya alıştığı, Sofya'yı tanımaya başladığı anlaşılıyor. Kumar oynamayı sevmediğini de öğreniyoruz. Daha öncede belirttiğim gibi özel mektuplar, yazarı çok iyi tanıtıyor, kişiliğini ortaya koyuyor.

7 aralık 1913

Aziz Corinne,

Son mektupların bana büyük bir memnuniyet verdi. Beni daima hatırladığını öğrendiğimde çok bahtiyarım. Ben de her an seni düşünüyorum ve senin sevimli refakatinde geçirdiğim güzel anları zevkle hatırlıyorum. Sofya, boş zamanları doldurabilecek hiçbir eğlencesi olmayan tatsız bir şehirdir.

Burada çok meşgulüm, günde en az sekiz saat çalışıyorum. Nuri Bey'den sizin evde birkaç saat geçirmek bahtiyarlığına nail olduğunu bana haber veren bir mektup aldım.

Orada senin de konuştuklarına dair bazı imalar vardı. Anlaşılıyor ki bu benden bahsettiğiniz uzun bir konuşma olmuş.

İtiraf ederim ki bana pek vazıh gibi görünmeyen sözlerine nasıl bir mana atfedebileceğimi bilmiyorum.

Annene saygılarımı ve sevimli hemşirene en iyi dostluklarımı bildirmeni rica ederim. Güzel ellerini öper, çok muhabbetle senin çok halis dostun olduğumu tekrar ederim.

M. Kemal

Corinne, Mustafa Kemal'den aldığı mektupların çok düzgün bir Fransızcayla yazılmış olduğunu görerek şaşırmış. Yazdığı cevapta, ufak tefek imla yanlışları olmakla beraber ("personne" kelimesinin "person" olarak yazılışı gibi), genelde mektupların daha iyi Fransızca bilen birisi, yani bir başkası tarafından yazıldığından şüphelendiğini gizlememiştir.

Mustafa Kemal'in, 14-27 aralık 1913 tarihli cevabında Corinne'in bu şüphesine açık bir cevap vermemekle beraber işin içinden gayet nazik ve ince bir tarzda sıyrıldığını görüyoruz.

14-27 aralık 1913

Aziz Corinne,

Mektuplarını büyük bir memnuniyetle aldım. Bütün mektuplarında, hakkımda ifade etmek lütfunda bulunduğun samimi dostluk hislerine sonsuz teşekkür ederim. Emin ol ki bu duygular benim tarafımdan da tamamıyla paylaşılmıştır.

Atatürk Araştırma Merkezi

Bana yazıyorsun ki, son mektubunda evvelkiler kadar imla yanlışı olmadığı için, bundan mektuplarımın bir başkasının kalemiyle yazıldığı neticesini çıkarmışsın. Bu küçük dikkati senin tarafından bir cemile (compliment) telakki ederim, zira ben, bildiğim kadar Fransızcanı üzerine hiçbir hayal kuramıyorum, bu dili Türkçe kadar bilseydim size yalnız daha sık mektup yazmakla kalmaz, size karşı samimi bağlılığımı daha zarif ve daha seçme bir şekil altında ifade etmeye muvaffak olurdum.

İstanbul hadiseleri üzerine bana verdiğin malumat beni çok ilgilendirdi, görüyorum ki her şeyden haberin var.

Nuri Bey'in ataşe militerlerle muhabere seksiyonuna tayin edilmesine çok memnun oldum, çünkü bugüne kadar o büroda bir ataşe militerin vazifelerin ne kadar nazik ve resmi olduğunu takdir edebilecek hiç kimse yoktu. Bununla beraber, Nuri Bey'in yeni vazifelerini başarabilecek bir seviyede olup olmadığını bize zaman gösterecek!.. Kendisi tayinini bana henüz haber vermedi.

Geçen gün, garda İstanbul'a giden Cavid Bey'i görmeye gittim. Refakatinde bulunan Reşid Saffet Bey bana, sizden mektup alıp almadığımı sordu. Ona, senin bana birkaç mektup yazmak zevkini verdiğini, fakat benim mektup yazmaktaki tembelliğimin sana cevap vermekten beni alıkoyduğunu söyledim. Dikkat ettim ki sen, Reşid Saffet Bey'i çok alakalandırıyorsun. Seninle olan iyi münasebetleri göz önünde tutulursa onun bu tecessüsü sözlerine itimat edilebilir. Görüyorum ki Cevdet Bey'e, benim buradaki hareketlerimi gözetlemesini tavsiye etmeye devam ediyorsun. Bilmem hangi noktaya kadar. Bizzat kendi hareketlerinin kontrol edilmesi gereken bu eski kadınlara kur yapanın (courreu) sözlerine, bilmem hangi noktaya kadar itimat edilebilir. Mamafih hemen itiraf etmeliyim ki sana anlatacağı şeylerde bir hakikat zerresi bulunabilir.

Buradaki hayatım yeknesak cereyanını takip ediyor. Bugüne kadar onu hiçbir hadise neşelendirmedi. Allah kerim... (!)

Valideniz hanıma saygılarımı, Matmazel Edith'e samimi dostluklarımı sunarım.

M. Kemal

Mustafa Kemal Sofya'da ataşe militerken, Sofya'da asker olarak bulunan Yaşar Kemal'in kayınpederine, Fransızca yazdığı mektupları okutup düzeltmesini istermiş.

Yaşar Kemal'in kayınpederi Mustafa Kemal'in Fransızcayı hatasız yazdığını söylemiş.

Bu mektubun önemli özelliği Latin alfabesi kullanarak son cümlede yazdığı "Allah kerim" ibaresidir.

Takvimlerin 1913 yılını gösterdiği düşünülürse Atatürk'ün çok ilerde, 1928 yılında gerçekleştireceği devrimi daha bu tarihlerde planladığı görülür.

Atatürk Araştırma Merkezi

Bu denemeyi 13 mayıs 1914 tarihinde yine Corinne'e yolladığı bir mektupta genişletmiş, Latin harfleri ve Fransız imlasıyla uzunca bir bölüm yazmıştır.

Şimdi okuyacağınız kartı da ilk kez burada açıklıyorum.

18 aralık 1913

Sevgili Madam,

Sevimli mektuplarınıza birdenbire ara verdiniz. Benim tembelliğimi mi taklit etmek niyetindesiniz, yoksa bana yazmamanızın başka nedenleri mi var?

Bugünlerde elime geçeceğini umduğum bir mektubu almadan bu olayın derinliğine inmek istemiyorum.

M. Kemal

Mustafa Kemal Corinne'e Sofya'dan haziran 1914'e kadar mektup yazar. Bunların 12 ocak 1914 tarihlisinin, devrim tarihimizin en dikkate değer belgelerinden biri olduğunu düşünüyorum.

12 ocak 1914

Çok Aziz Dostum,

Son mektubunda da öncan evvelkiler gibi beni pek sevindirdi. Onları ne kadar dikkate layık bulduğunu ve ne kadar sabırsızlıkla beklediğini söylemek lüzumsuzdur. Sefaretlerin kapısı bana senin mektuplarından birini getirdiği zaman, içinde büyük bir sevincin uyanması için, zarfın üzerinde senin yazını görmem kâfiydi.

Birçok yüksek mevkili insan arasında bulunduğun halde beni hatırlamaktan hali kalmadığını bütün grosbonnetler (kodamanlar) o ve tabiri mazur gör, sersevdalarla devamlı münasebetlerin sana benimle meşgul olmak için rahat bir an bıraktığını görmek ne kadar hoşuma gidiyor.

Benim İstanbul'a gelmem için dileklerini, senin tarafından, beni daha sık görmek için izhar edilmiş bir arzu şeklinde yorumlamama müsaade et, çünkü senin o kadar geçici telakki ettiğin bir kombinezona iştirak ettiğim tarzında bir düşünceye sahip olduğunu tasavvur edemem. Bundan evvelki mektuplarında sen bu vazifeyi bir saman yığınının husule getirdiği aşığa benzetiyordun. Sen de onun kıvılcımından başka bir şey değildim, değil mi?

Nuri Bey'in en yüksek mevkii işgal etmesini hararetle arzu edenlerden biri de ben olduğum halde, onun birinci Kolordu Kumandanlık makamına yükseldiği hakkında bana verdiğin habere inanamayacaktım. Zira, bu haberin aslı olsaydı, tasavvur edilen bütün reformların samimiliğine tam bir inanı besleyecektim.

Benim ihtiraslarım var, hem de pek büyükleri, fakat bu ihtiraslar, yük-

Çankaya Üniversitesi Arşivi

sek mevkiler işgal etmek veya büyük meblağlar elde etmek gibi maddi emellerin tatminine taalluk etmiyor.

Ben bu ihtiraslarımın gerçekleşmesini vatanıma büyük faydaları dokunacak, bana da liyakâtle ifa edilmiş bir vazifenin canlı iç rahatlığını verecek büyük bir fikrin başarısında arıyorum. Bütün hayatımın prensibi bu olmuştur. Ona (bu büyük fikre) çok genç yaşında sahip oldum ve son nefesime kadar da onu muhafaza etmekten geri kalmayacağım.

Kış, Sofya'da çok çetindir. Bu, beni yaya olarak gezintiler yapmaktan, ekseriya alıkoyuyor. Mevsimin yegâne eğlenceleri, sefarethanede geçirilen geceler, meslektaşlar arasında küçük toplantılar, bazen de küçük iskambil oyunlarıdır. Bu beni çok eğlendirmeyen ve hiç hoşuma gitmeyen bir hayat.

Ümit ederim ki senin, eğlenceleri eksik olmayan İstanbul'da daha hoş geçen bir hayatın var.

Senin, annenin ve hemşirenin saadetimiz için en halis dilekler besliyorum ve daima fedakâr bir dostun olduğuma inanmanı rica ediyorum.

M. Kemal

Mustafa Kemal daha 1914 yılında vatanı için yapmak istediklerinin bilincinde. Mektubumda, "Benim büyük ihtiraslarım var" diyor.

Bu ihtiraslar kendi yaşamı için değil. Aklında hep vatanı, vatanı için yapabilecekleri var. "Büyük bir fikrin başarısı" olarak düşündüğü "Türkiye Cumhuriyeti"ni kurabilmek, genç yaşta kurduğu bu hayali hayata geçirebilmek için yıllar yılı uğraşmış, büyük bir sebatla, sonsuz fedakârlıklar, sağlığı ve hayatı pahasına, son nefesine kadar kendini milletine adamıştır.

Gerçek bir devrimci ruhu taşıyan Atatürk'ün "cumhuriyet" fikrini, gençliğinden beri içinde taşıdığını gösteren bu mektup önemli tarihi bir belgedir.

28 şubat 1914, Sofya

Aziz Corinne,

Kaymakamlığa (yarbaylığa) terfiim münasebetiyle yolladığınız çok sevimli tebrikler beni derinden derine mütehassis etti ve bu vesileyle bana yazdığınız güzel sözler dosdoğru kalbimde yer aldı. Kendi kendime izah edemediğim sükûtumun birçok amilleri vardı. Son zamanlarda Sofya, Belgrad ve Petinya ataşe militerliklerine tayinim üzerine son derece meşguldüm. Bu bana o kadar iş yükledi ki o iki şehre de gidemedim. Beni bilhassa Sofya ile ilgilendiren bazı meseleleri tetkik etmek lüzumunu duyuyorum. Bundan başka büyük meşgalelerimden biri de, bana birçok sıkıntı ve rahatsızlık veren bu otellerdeki hayatımdan kurtulmak için bir ev a-

İstanbul Şehir Üniversitesi Arşivi

ramaktır. Nihayet mevsim ortasında burada bulunduğumuz için modern hayata ait vazifeler zamanımızın büyük bir kısmını alıyor. İşte, maalesef beni sana uzun uzun yazmaktan men eden sebeplerden bazılarının hulasası. Birkaç kelimelik kartpostal yollamak, seni yalnız tatmin etmemekle kalmaz, aynı zamanda hayrete düşürürdü. Hem de bu vasıtayı ancak beni az ilgilendiren ve kendilerine birkaç nezaket kelimesi göndermek mecburiyetini hissettiğim kimselere karşı kullanırım.

Küçük ve sevimli Edith'in, benim uzun ve irademin dışında kalan sükûtum üzerine sana baza şeyler söylemeyi vazife bilmesi beni hayrete düşürmekten hali kalmadı. Hakkımda beslediği iyi fikirden dolayı ona teşekkür ederim. Küçük nasihatleri evvela sana karşı büyük bir dostluğu ve benim samimiyetime de pek az itimadı olduğunu ve nihayet hayat işleri hakkında pek az tecrübesi olduğunu ispat ediyor. Rica ederim ona söyle, çok konuşan ve sayfalar dolusu yazan kimseler mi bu dünyada en hakiki ve samimi dostlardır?

Çok hisseden, fakat uzun lakırdıların sevilen insanı nihayet yormasından korktuğu için hislerini gizlemeyi tercih eden bir insana kayıtsızlık ve tasasızlık yakıştırması lazım mıdır?

Herhalde küçük Edith emin olabilir ki ben onun Avusturyalı dostu kadar halis ve fedakâr olmaya muktedirim yine de küçük Edith emin olsun ki, bazı insanların tabiatları iktizası obur oldukları cemileleri yapmaya eğer zahmeti göze alırsanı bende muktedirim. Senin benim nazarımda çok büyük bir mevkiin var ve öyle bir mizaca sahipsin ki müdaheneci bir ağzın sözlerine kulak asmazsın ve benden kalbimin dikte etmediği kelimeler almayı elbette ki istemezsin.

Tatlı ve sevimli hemşirene bu satırları okuduktan başka ona, kendisinin benim hafızamda kolay kolay silinmeyecek bir hatırası olduğunu söylemeni rica ederim. Aynı zamanda annene ve babana saygılarımı sunmama delalet (aracı) olmak lütfunda bulun.

Samimi ve halis dost.

M. Kemal

Sık sık gelen mektuplardan sonra bir buçuk aylık bir ara hem Corinne'i endişelendirmiş hem de "küçük Edith"i kızdırmıştı. Sevgiyle bağlı olduğu ablasının üzülmesini istemeyen Edith, mektuptan da anlaşıldığı gibi Corinne'e Mustafa Kemal'in aleyhinde bir şeyler söylemişti. Mustafa Kemal verdiği yanıtta her zamanki zarafeti ve inceliğiyle karakterinin bir özelliğini açıklıyor. Çok hisli insanların hislerini gizlemeyi tercih ettiklerini, müdahale, zorlama ve boş komplimanlardan hoşlanmadıklarını belli ediyor. Corinne'in de kendisi gibi düşündüğüne inandığını belirterek, onun kendi nazarındaki öneminin büyüklüğünü vurguluyor.

13 mayıs 1914 tarihli mektup da, tıpkı 12 ocak 1914 tarihli mektubu

Atatürk Kültür Merkezi Arşivi

gibi Mustafa Kemal'in yapacağı devrimin en değerli ve önemli belgelerinden biri teşkil etmektedir.

Rahatlıkla diyebiliriz ki Mustafa Kemal, 1928 yılında gerçekleştireceği harf devriminin ilk denemelerini, daha 1013 1011 yıllarında yapmış. Corinne'e Sofya'dan yazdığı son mektubun altına Latin harfleri ve Fransız alfabesiyle yazdığı bölüm bunun kanıtıdır.

10 mayıs 1014
Hotel Splendide, Sofya

Aziz Corinne,

Nazik mektuplarınızı büyük bir memnuniyetle alıyorum. İstanbul'da olup biten her şey hakkında bana malumat verdiğiniz için size çok minnettarım: konserler, çarşılar, kibar âlemi ilh...

Bilhassa müşterek ve samimi dostumuz Nuri Bey'le sohbetlerimiz. Yalnız size şunu söylemeliyim ki mektuplarınızda bana yaptığınız tarizlere hiç yok değilim.

Son iki mektubunuzda Sofya'ya seyahat armanızdan bahsediyorsunuz, bu konuda size bir şey yazmadığım için bana gücendiğinizi yazıyorsunuz. İyi biliyorum ki birçok sebeplerden dolayı bu seyahat sizin için güzel bir şey değildi. Nitekim eminim ki burada saymayı lüzumsuz bulduğum bu sebepleri siz de biliyorsunuz. Fazla olarak yakında birbirimizi göreceğimizi ümit ediyorum. Çünkü ben de İstanbul'a bir seyahat yapmak niyetindeyim.

İlkbahar geldiğinden beri Sofya şehri tamamıyla değişti. Balolar ve soirelere bitti. Kordiplomatik'in büyük bir kısmı mezun olarak gitti.

Deme'de çekilen fotoğrafları veya hiç olmazsa onlardan birer örnek gönderirseniz size pek minnettar olacağım. Bunlara bir de kendi fotoğrafınızı ilave ederseniz büyük bir memnuniyet duyacağım. Sizi pek yakında görmek ümidiyle, en hakiki duygularıma inanınız hanımefendi.

Mektubun sonunda Atatürk'ün Latin harfleriyle Türkçe yazdığı not:

Dünya insanlar için dahi imtihandır. İmtihan edilen insanın her suale mutlaka pek muvaffak cevaplar vermesi mümkün olmayabilir. Fakat düşünmelidir ki, hükum cevapların heyeti umumiyesinden hasıl olan muhassalaya göre verilir. Bu nazariyeyi kabul ettikten sonra, beni bazı noktalarda zayıf ve noksan bulmakla beraber hemen menfi hüküm vermekte acele etmez ve Cevdet Bey'in mektubunda yer bulan satırlarımız başka manada kelimelerden terekküb ederdi.

Validenize ve kız kardeşinize selam ederim.

M. Kemal

Istanbul Şehir Üniversitesi Arşivi

Latin harfleri fakat Fransız alfabesiyle yazılan bu cümlelerde hemen göze çarpan imla özellikleri şunlar:

1) ü yerine u
ı yerine i
u yerine ou
ö yerine eu
k yerine q
c yerine dj yazılmış

2) Cins ve özel isimlerin sonunda Fransız imlası gibi okunmayan bir "e" nin yer alması: hukum-hevquume; Cevdet-Djevdete, gibi.

3) "Başka" kelimesini "bachka" olarak yazan, Mustafa Kemal yaratıcılığını göstermiş.

O tarihte Latin harfli Türk alfabesi olmadığı için Türkçe ifade etmek istediği düşüncelerini Fransızca imlayla yazmak zorunda kalan Mustafa Kemal, Fransızca başladığı bir mektubu niçin Türkçe olarak bitirmek ihtiyacını duymuştu?

Şimdiye kadar gözden geçirdiğimiz mektuplarda hislerini ve düşüncelerini Fransızca olarak dile getirmekte sıkıntı çekmediğini gördük. Bu nedenle Mustafa Kemal'in Latin harfleriyle Türkçe yazmak istemesini, 14 yıl sonra gerçekleştireceği harf devriminin bir denemesi olarak algılayabiliriz.

Atatürk Araştırma Merkezi

İstanbul

Mustafa Kemal'in Sofya'da askeri ataşelik görevini sürdürdüğü günlerde, 26 ağustos 330 (1914) tarihinde, 1909 yılında kurulmuş olan "Osmanlı Kadınlar Cemiyeti" yönetim kurulu seçimi yapılmıştır. Yeni Yönetim Kurulu'nda teyzem Corinne ve büyükannem de var. Elimdeki eski yazı bir belgede kurulun listesi şöyle yer alıyor:

Beyoğlu Mutasarrıflığı'na:

Reis	:	Abdülkerim Paşa kerimesi Leyla Hanım
Reis-i sani	:	Madam (Adele) Tergiman (büyükannem)
Veznedar	:	Madame Corinne Lütfü (teyzem)
Kâtibe	:	Süreyya Hanım (Abdi Paşa merhumun hafidesi)
Aza	:	İsmail Hayati Bey'in haremi
Aza	:	Hasan İzzet Paşa'nın haremi
Aza	:	Müsteşar Ethem Bey'in haremi
Aza	:	Dr. Rıfat Bey'in haremi
Aza	:	Kemal Bey'in haremi Nimet Hanım
Aza	:	Hüseyin Paşa kerimesi Kerime Hanım
Aza	:	Behire Hanım (Maliye kâtiplerinden merhum Abdullah Efendi'nin haremi)

Osmanlı Kadınlar Cemiyeti'nin 331 senesi heyeti idaresinin esamisi bâlâda muharrer olduğu arza takdim-i tazimat olunur efendim.

Reise Leyla
26 ağustos 330

Bu belgede sözü edilen Reise Leyla Hanım, 1908 yılında Selanik'te kurulan ilk kadın derneğinin ardından 1909 yılında İstanbul'da kurulan "Osmanlı Kadınlar Cemiyeti"nde, kadınların haklarına kavuşmaları, kız okullarının açılması, kadınlara eğitim olanağı verilmesi konusunda çalışmalar yapıyor, kültürel ve yardımlaşma faaliyetleri sürdürüyordu.

Istanbul Şehir Üniversitesi Arşivi

Türk kadının haklarını ancak eğitim görerek elde edilebileceği görüşünde olan büyükannem ve teyzem aynı yıl içerisinde Kurtuluş'ta bir kız (inas) okulu açar.

Bu okulu açmak ve yönetmek konusunda büyükannemi, eğitime, bilime ve bilhassa dil öğrenimine çok önem veren, bu konuda kız-erkek ayrımı kesinlikle yapmayan büyükbabam bütün gücüyle destekler.

Bundan yaklaşık 80 yıl sonra, 1986'da çok yaşlı bir hanım bana bu okuldan övgüyle söz edecekti. Elimdeki gene eski yazı bazı belgeler okulun zaman zaman teftiş edildiğini gösteriyor:

Çarşamba gününe tesadüf eden mektebi ziyaret ulum diniye ve Fransızca derslerini tefliş eyledim.

12 Mart 330 (1914)
Müfettişi Umumi Hamdullah

Kız mekteplerinin terakkisi en şiddetli emellerimdendir.

28 mart 330 (1914)
imza

Mektebin intizam ve idaresini ve tedrisatının ciddiyetini son derece şayanı takdir buldum.

6 nisan 330 (1914)
Müfettişi Umumi Hamdullah

Yuva sistemi muvaffakiyetle ve maksuden olarak ilerleyecek.

Bir kelime Türkçe bilmeyen Musevi bir hanım kız 25 gün zarfında Türkçe okuyup yazmaya başlamış.

Mektebin iyi ve en yeni bir usul ve talim terbiye takip ettiğine ve şayanı tebrik olduğuna bundan daha iyi bir senet olamaz.

12 nisan 330 (1914)
Abdullah Cevdet

Istedikleri zaman kadınlar en yüksek muvaffakiyetlere nail olurlar. Numunesi bu mekteptir.

12 haziran 330 (1914)
Beyoğlu Mutasarrıfı Süleyman Kâni

En souvenir de ma visite à la première école de jeunes filles turque.
(İlk Türk genç kız okuluna ziyaretim anısına.)

imza
28 juin 1914

Darüşşafaka Arşivi

Mektebi muntazam ve temiz bulduğumdan dolayı memnuniyet eylerim. Bunun terakkisi hali hazırda mamul olduğundan beyan ederim.

İnas Mektebi Müfettişi Kenan

Bugün inas mektebini ziyaret ettim. Asarı intizarda terakki gördüm. Atiyen daha ziyade mazharı mükemmel olacağı meşmuldür. Heyeti idare ve talimiyesinin muvaffakiyeti ve himmetlerini çok takdir ederim.

Mustafa Necati-Vilayet Maarif müfettişlerinden

Mustafa Necati, Atatürk'ün Cumhuriyet devrinin çok başarılı eğitim hakanlarındandır. Genç yaşta ölümünün nedeni (1 ocak 1929) tam aydınlanmamış, bir sır perdesi arkasında kalmıştır.

Terakkiyatı fikriye ve içtimaı ile mücehhez hakiki hemşireler yetiştirecek ve müessseseyi muhterem kurucularını bütün kalbimle ve samimiyetle tebrik eder, muvaffakiyetlerini dilerim.

Çakıroğlu Hüseyin Kemal
13 nisan 333 (1917)

Mit Freude kann man sehen wie die Kleinen in dieser netten Schule lernen und muss man den Ort mit Genugthung verlassen.
Glück und Gedeihen wünscht der Schule von Herzen.

(Küçüklerin bu sempatik okulda nasıl eğitildiklerini sevinç ile görüyor ve buradan memnuniyetle ayrılıyorum.
Okula yürekten başarı ve gelişme dilerim.)

Johannes Freundig
26 Mai 1917

Mektepte gördüğüm hüsnü kabul ve intizardan dolayı mütehassis ve müteşekkirim.

Levazımat Umumiye azasından Mülazım
Bursa Ziraat Mektebi muallimlerinden Reşat.
333 (1917)

Levent Şahinoğlu Arşivi

Çanakkale-mektuplar

28 haziran 1914 günü Avusturya-Macaristan veliahtı ve eşinin öldürülmesiyle başlayan Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti, 29 ekim 1914 tarihinde resmen katılır.

Mustafa Kemal bu durumda askeri ataşe olarak kalmak istememiş, vatanı tehlike içindeyken, derhal kendisine de bir aktif görev verilmesi istemiyle Harbiye Nezareti'ne başvurur.

Nezaret'ten gelen, "Sizin için orduda daima bir görev vardır. Fakat Sofya askeri ataşeliğinde kalmanız çok önemli sayıldığı içindir ki sizi orada bırakıyoruz" şeklindeki cevap Mustafa Kemal'i tatmin etmez, genç yarbay cephede görev alma isteğini ısrarla ve inatla tekrarlar.

Nihayet Harbiye Nazır Vekili İsmail Hakkı imzalı, "19. Tümen kumandanlığına tayin buyruldunuz. Hemen hareket ediniz" telgrafı alır almaz İstanbul'a gelen Mustafa Kemal, büyük bir sürprizle karşılaşır.

19. Tümen'in varlığından kimsenin haberi yoktur.

Arkadaşlarına kendini "19. Tümen Kumandanı" olarak takdim edince yüzüne hayretle bakılması Mustafa Kemal'i zor durumda bırakır.

Corinne'e yazdığı 17 mayıs 1915 tarihli mektuptan, Tekirdağ'da bulduğu perişan kuvvetleri teşkilatlandırdıktan sonra Maydos'a giderek, oradaki bütün kuvvetlerin kumandasını nasıl aldığını ve 19. Tümen'i nasıl kurduğunu öğrenebiliriz.

17 mayıs 1915
Maydos Karargâhı (Çanakkale)

Aziz dostum,

Son kartınız, Maydos'a Fethi'nin bir zarfı içinde geldi. Siz ki benim hayatımı takip etmekten memnun olmak istersiniz. Siz ki her şeyden haberiniz olduğunu iddia edersiniz. Nasıl oluyor da benim muharebe meydanında bulunduğumu öğrenmediniz? Bunun benim hatam olduğunu mu söylemek istiyorsunuz?

Tabii, değil mi, cidden hayret ettiniz sanırım.

Levent Cumhuriyet Arşivi

Ben Maydos'ta bulunur, gece gündüz düşmanla savaşırım da aziz dostum Corinne bunu bilmez ve kartları ile mektuplarını bermutad Sofya'ya gönderir, bunları da benim yerime hep Fethi Bey alır. Vaziyet Çanakkale Boğazı'nda biraz buhranlı bir hal kesbedince, aziz dostumuz Nuri'nin eski mevkii olan Tekirdağ'a gidip orada bulunan bir fırkamızın kumandasını deruhte etmemi isteyen gayet müstacel bir telgraf aldım. Yeni dostlarımla veda bile edemeden hemen Sofya'dan ayrıldım. Biliyorum ki bu benim tarafımdan bir nezaketsizlikti. Mısır'a gitmeden ve Kudüs'te istirahate karar vermeden sizde bir akşam yemeği yiyen ve size hararetle veda eden Nuri hiçbir zaman benim gibi hareket etmek istemez.

Neyse 24 saatte Tekirdağ'da hazırdım ve bir fırka teşkili ile meşgul oldum. Sonra teşkil ettiğim fırka ile Maydos'a gitmek ve orada bulunan bütün kuvvetlerin kumandasını üstlenmek emrini aldım.

Bu kuvvetler Çanakkale Boğazı'nı müdafaa eden takriben iki topçu fırkasıydı.

İki aydır buradayım ve Çanakkale Boğazı'nı, Müttefiklerin ihraç teşebbüsünde bulunan donanmalarına ve kuvvetlerine karşı müdafaa ediyorum. Bu ana kadar, aziz Corinne, hep muvaffak oldum ve aynı yerde kalırsam, kuvvetle ümit ediyorum ki daima da muvaffak olacağım. Burada benim ismimin duyulmamasına hayret etmemeli, çünkü ben mühim bir muharebenin kahramanı olarak Mehmet Çavuş'a şeref kazandırmayı tercih ettim. Tabii şüphe etmezsiniz ki, muhareheyi idare eden sizin dostumuzdu ve savaş gecesi, muhariplerin saflarında Mehmet Çavuş'u bulan da o idi.

Corinne, Sofya'dan ayrıldığımı ve burada bulunduğumu size niçin haber vermediğimi bana sormayınız. Anlıyorsunuz ki çok ciddi bir şekilde meşgulüm ve şüphe etmemelisiniz ki hafızalarımızda silinmez çizgilerin güzel anılarını asla unutmam.

Zaman geçer, fakat dostlar arasındaki bağları daima kuvvetlendirir. Mektubumu elinize vermesi için size fırkamdan bir zabit gönderiyorum. Çünkü posta ile ancak manasız birkaç kelime göndermek mümkün. Siyasi, askeri ve umumi vaziyeti nasıl gördüğünüzü bana açıkça söyleyiniz Corinne. Ben bu mevzuda size izahat veremem. Cevdet Bey, hiç değilse pazar günleri sizi ziyaret ediyor mu? Etmiyorsa ona sizi görmesi için yazınız. Ve söyleyiniz ki, her türlü yanlış anlaşmalara rağmen ben onun samimi dostuyum. Ve bana mektup yazmasını arzu ediyorum. Siz bana kısa, basit, kartlar yollayabilirsiniz.

Size, istenilen zamanda cevap veremesem de ümit ederim ki beni mazur görürsünüz.

Matmazel Edith'e samimi dostluklarımı arz ederim. Valideniz hanıma ve pederinize lütfen hürmetlerimi bildiriniz.

Geçmiş zaman ve geçmiş zamanın hatıraları ebedi bir hayata maliktir. Beni unutmayınız Corinne, hatta bu harple ölsem bile.

M. Kemal
19. Fırka Kumandanı

Atatürk Kültür Merkezi Arşivi

Arıburnu Muharebeleri raporunda Mustafa Kemal'in kaleminden:

Gece karanlıkta yaralıları dolaştığım sırada Mehmet Çavuş adında birinin düşmana hücum ettiğinde elindeki silahın kullanılmaz hale gelmesi üzerine hücuma taşlı devam ettiğini anladığımdan, diğerlerine örnek olacağı düşüncesiyle derhal adı geçenin orada nişanla ödüllendirilmesini arz ve istirham ettim.

Tarih kitaplarında veya Atatürk biyografilerinde okuduğumuz bazı olayların ayrıntılarına, Mustafa Kemal'in Corinne Lütfü'ye yazdığı mektuplarda rastlıyoruz.

Mustafa Kemal 17 mayıs 1915 tarihli mektupta olduğu gibi arkadaşlarına ve dostlarına yazdığı birçok özel mektubu "Beni unutmayınız" dileğiyle bitiriyor. Bu anlamdaki birbirinden güzel cümlelerinden biri de şudur:

"Milletim beni istediği yere gömebilir, yeter ki beni unutmasın."

Mustafa Kemal cephede kendini değil, "Mehmet Çavuş'u" ön plana çıkardığını anlatıyor. Herhangi bir ikbal peşinde şan ve şöhret için değil, vatanı için savaştığını burada bir kere daha görüyoruz.

Bu konuda dünyada en unutulmayan liderin Mustafa Kemal olduğunu, hakkında yayımlanmış yerel ve yabancı kitaplardan belli olmaktadır.

Sofya'dan İstanbul'a gelip Enver Paşa'yla görüştükten sonra hemen Tekirdağ'a gitmesi gerekmiş, aldığı görevin önemi ve vaktin sınırlı olması dostlarını aramasına mâni olmuştur. Maydos'tan (Eceabat) Corinne'e yazdığı mektuptan bunu anlıyoruz.

18 nisan 1915 günü Mustafa Kemal komutasındaki 19. Tümen, 5. Ordu'nun yedeğini oluşturmak üzere Bigalı'ya gönderilir. Liman von Sanders planını, muhtemel düşman taarruzuna karşı kuvvetlerini üç gruba ayırarak yapar ve Mustafa Kemal'in başında bulunduğu kuvvetleri plan gereği ihtiyata alır. Mustafa Kemal de tümenini Maydos'tan Bigalı köyü yöresine nakleder.

1983 yılında, büyük orman yangınları öncesi Çanakkale'ye, Maydos'a, geçmişten izler aramaya gitmiştik. Bigalı köyünde Mustafa Kemal'in bir ay kadar karargâh olarak kullandığı evi bulduk. Restore edilmişti. İçini gezdik, eşyaların gerçekten o dönemden kalmış olduğunu söylediler.

Hayli yıpranmış bir yazı masası görünce "Belki de Çanakkale'den yolladığı mektupları burada yazmıştır" diye düşünürken, kendimi adeta bir hayal dünyasında buldum.

24 mayıs 1915 tarihli bir kart:

Aziz Dost,

İşte Arıburnu'nda İngilizlerle savaştayım. Düşmanın esaslı kuvvetini ezdim, bakiyemi de cesur kıtalarım tarafından sahile, donanmanın hi-

Atatürk Araştırma Merkezi Arşivi

maye ettiği bir noktaya sürüldü.

Pek ziyade ümit ederim ki düşmanın tam imhası haberini yakında alacaksınız.

Matmazel Edith'e Türk dilinde ilerlediği için tebrikler ve cümlenize hürmetler.

Kart, kurşunkalemle Fransızca yazılmıştır. Buna karşılık adres ve gönderen bölümleri eski yazıyla ve Türkçedir.

Adres: Pangaltı, Mektebi Harbiye karşısında Tabip Miralay Luigi Bey'in 112 no.lu hanesi.

Latin harfleriyle Fransızca: Madame Loutfy

Gönderen: Maydos Anburnu, Mustafa Kemal Bey

Dikkat ederseniz Mustafa Kemal burada da Fransızca imla kullanmış, Lütfü adını "Loutfy" olarak yazmıştır.

14 haziran 1915 tarihli bir başka kart:

Aziz Madam,

Korkarım ki şöyle diyeceksiniz: "İşte bir asır! var ki, sizden bir haber yok". Eğer Nuri Bey kendisine yolladığım bir mektupta sizin için yazdıklarımı size vermedi ise beni değil, tabii onu cezalandırmakta haklı olacaksınız.

İşte haberler: daima büyük başarılarla savaşıyoruz.

Ümit ederim, ki gümüş imtiyaz, altın harp liyakat madalyalarıyla, Almanya'nın demir haç nişanıyla dekore edildiğimi ve miralaylığa terfi ettiğimi duydunuz. Bütün aileye saygılar.

Matmazel Edith, bu defa yaralılara bakmak için çalışıyor mu?

Ben İstanbul'a yaralı gelirsem hanginiz beni tedavi etmek lütfunda bulunacak?

Mustafa Kemal

Annem, teyzem, hatta anneannem savaş sırasında cepheden İstanbul'a getirilen yaralı askerlere bakmak, onlara moral vermek için gece gündüz demeden çalışır.

Annem çarşafları keserek metrelerce sargı bezi hazırladıklarını, askerlerden isteyenlerin mektuplarını yazdıklarını anlatırdı. Onlardan bazıları kendilerine gösterilen ilgi ve şefkate Corinne'in hatıra defterine yazdıkları yazı ve şiirlerle teşekkür etmişlerdi.

Mustafa Kemal, bunu bildiğini nazik bir dille belirtmektedir.

Mustafa Kemal'in 22 haziran 1915'te yazdığı mektup:

Atatürk Kitaplığı Arşivi

22 haziran

Aziz Madam,

Uzun zamandan beri aramızda derin bir sessizlik hüküm sürmektedir. Onu evvela sizin ortadan kaldıracağınıza sanıyordum. Fakat insanın tahayyül ettiği şey nadiren gerçekleşir.

Bundan başka, eşsiz ve hayranlığa layık dost B.K.'nın getirdiği mektuplardan sonra sevimli mektuplarınıza beklemekte haksızım.

Ben Sofya'da iken genç, fakat tecrübeli bir dost hanım bana diyordu ki, bir kadın hayran olduğu bir erkek dosta karşı duyulan saygı ve cesaretsizliğin tesiri altında kalmamalıdır.

Fakat bu pek mantıki nasihatlere rağmen, çok defa bu bir kere birine hayran olmuş hanımın bile, onunla daima tehlikeli bir tarafı olan konuşmalarına devam ettiğini görüyordum.

Nuri Bey buraya geldi. Sizin evinizde geçen sevimli (öğleden sonraları) her an hatırlıyor (dilinden düşürmüyor).

Hastahanede meşguliyet ve eğlence mevzuları bulabilmiş olmanızdan memnunum.

Aziz Madam, size hürmetkârane duygularımı sunmama müsaade ediniz. Valideniz hanımefendiye, pederiniz beyefendiye ve küçük dost Matmazel Edith'e muhabbetle dolu bin şey.

M. Kemal

20 temmuz 1915
Mürsil: Uzunköprü yolu ile Maydos.

Aziz Madam,

Karargâhımın kâtiplerinden Hulki Efendi'nin İstanbul'a seyahatinden faydalanarak size bu mektubu yazıyorum.

Birkaç gün evvel içinde bazı latife sözleri bulacağınız bir kartpostal yollamıştım.

Burada hayat o kadar sakin değil. Gece gündüz, her gün çeşitli toplardan atılan şarapneller ve diğer mermiler başlarımızın üstünde patlamaktan hali kalmıyor. Kurşunlar vızıldıyor ve bomba gürültüleri toplarınkine karışıyor. Gerçekten bir cehennem hayatı yaşıyoruz. Çok şükür, askerlerim pek cesur ve düşmandan daha mukavemetlidirler. Bundan başka bu sussi inançları, çok defa ölüme sevk eden emirlerimi yerine getirmelerini çok kolaylaştırıyor. Filhakika onlara göre iki semavi netice mümkün: Ya gazi ya da şehit olmak!

Bu sonuncusu nedir bilir misiniz? Doğruca cennete gitmek. Orada, Allah'ın en güzel kadınları, hurileri onları karşılayacak ve ebediyen onların arzusuna tabii olacaklar. Yüce saadet.

Atatürk Kitaplığı Arşivi

Sizin mantıklı nasihatlerinizi beklerken, şimdiki hadiseler yüzünden kazandığım sert karakteri yumuşatacak romanları, etüt etmeye ve böylece, ümit ederim ki hayatın hoş ve iyi taraflarını hissedecek hale gelmeye karar verdim.

Herkesi teshir eden sevimli ve nükteli konuşmanızdan en büyük zevki almak benim için imkânsız olmasaydı, aşk duygularından ve kendisiyle nadiren fikirlerimin birleştiği bir insanın hayat görüşünden başka bir şey ilham etmeyen bir romanın tefrikalarını okumak ihtiyacını duymazdım. Fakat cereyan eden ve bana kısa bir müddet içinde bitecek gibi görünmeyen hadiseler beni, Hulki Efendi'ye birkaç roman ismi vermenizi rica etmek zorunda bırakıyor. Gidip satın alabilsin diye.

Valideniz hanımefendiye ve pederiniz beyefendiye hürmetlerimi ve Matmazel Edith'e en samimi hislerimi arz etmenizi ve en hareketli ve hürmetkârane bağlılığıma inanmanızı rica ederim Aziz Madam.

Adres: Miralay M. Kemal,
19. Fırka Kumandanı, Miralay M. Kemal. Arıburnu Maydos, bu daha emin.

Bu mektupta harp meydanında yaşanan cehennemi anlatırken, askerlerine olan güvenini de dile getiriyor. Zor geçen savaş günlerinde normal bir yaşama olan özlemini, yalnızlık duygusunu gidermek için roman okumak istediğini açıklıyor. İçinde bulunduğu kargaşadan kitap okuyarak, kısa bir süre için de olsa uzaklaşmak ve normal hayat hayalini yaşatmak istiyor.

Corinne, Mustafa Kemal'in istediği kitapları hemen yolluyor. Aşağıdaki kart bunun Mustafa Kemal'i ne derece mutlu kıldığını kanıtlamaktadır.

Ağustos 1915, Maydos

Aziz Madam,

Bana göndermek lütfunda bulunduğunuz kitapları ve hediyeleri aldım. Bunun beni ne kadar sevindirdiğini tasavvur edemezsiniz. Şükranlarımı ifade için yeter derecede kelime bulamıyorum.

Bilhassa son mektubunuz beni son derece memnun etti. Sizinle uzun uzun konuşamadığım için beni mazur görün lütfen. Beni işgal eden çalışmalarımı tasavvur edersiniz. İlk fırsatta size daha uzun yazmaktan geri kalmayacağım! Şimdilik en acele hürmet ve selamlarımı kabul buyurmanızı, ebeveyninize de hürmetlerimi bildirmenizi rica ederim.

M. Kemal
Anafartalar Grubu Kumandanı

Lâtif Şahinoğlu Arşivi

Beyoğlu

Şimdi cepheden bir süre için ayrılarak İstanbul'daki yaşama dönelim. 1915 yılı kasımında büyükbabam Harbiye'deki evi kapatarak ailesini Beyoğlu'na taşır. Bursa Sokağı'nda (bugünkü adıyla Sadri Alışık Sokağı) aldığı konağı hatırlıyorum. Çocukluğumda Dapei adında bir İtalyan'a satılmıştı. Bugün aynı yerde yükselen apartmanın numarası aynı: 27.

Ön cephesi Bursa Sokağı'nda olan bina arka sokağa (Telgraf Sokağı) kadar uzanan dört katlı, 36 odalı bir konaktı.

Evin arka sokağa bakan cephesinde büyükbabamın arabasının ve atlarının barındığı ahır bulunurdu.

Büyükbabam evin alt katında bir de muayenehane açmış, saraydaki görevinden vakit buldukça dost ve akrabayı burada muayene ve tedavi edermiş.

Mustafa Kemal, Arıburnu'ndan İstanbul'a döndükten sonra bir gün (Mustafa Kemal 12 aralık 1915 tarihinde İstanbul'a dönmüştür) Corinne'in yeni evindeki cumartesi toplantısına katılır, fakat önemli bir işi olduğu için müzik dinlenirken kimseyi rahatsız etmemek düşüncesiyle, yanında oturan Ali Özdeniz Bey'e kendisi adına özür dilemesini rica ederek ayaklarının ucunda sessizce salondan ayrılır.

Bunun üzerine Corinne çalmakta olduğu parçayı birden keser. Onun rahatsızlandığını sanan Abdülhak Hamid Bey:

– Bir şey mi oldu hanımefendi? diyerek yerinden fırlar.

Corinne piyano taburesinin üzerinden salonda bulunanlara dönerek:

– Çıkan zatı, Mustafa Kemal Bey'i tanıyor musunuz? Emin olunuz ki bu büyük insan bir gün yalnız Türkiye'nin değil, bütün dünyanın tanıdığı bir kişi olacaktır, der ve piyano çalmaya devam eder.

Atatürk Araştırma Merkezi

Doğu Cephesi-mektuplar

16. Kolordu kumandanlığına atanan Mustafa Kemal 27 ocak 1916'da Edirne'ye gelmiş, bir süre burada kaldıktan sonra 16. Kolordu Kumandanlığı Karargâhı'nın Kafkas Cephesi'ne nakledilmesi üzerine karargâh erkânı ile 26 mart 1916'da Diyarbakır'a gelerek 16. Kolordu komutasını üzerine almıştır. Diyarbakır'da mirlivalığa (tümgeneral) yükselen Mustafa Kemal bu uzak diyarlardan da Corinne'e mektup yazmayı sürdürecekti.

Siirt, 6 mart 1916

Aziz Madam,

Bu defa hakiki dostluğumuzu hatırlatmak için ilk önce ben kalemi elime alıyorum. Batıdan doğuya kadar devam eden uzun ve yorucu bir yolda iki ay kadar seyahat ettikten sonra bir istirahat anı bulunabileceğine inanılır, değil mi? Fakat heyhat! Görülüyor ki, bu ancak ölümden sonra mümkün olacak. Fakat bu hayali rahata kavuşmak için Allahımızın cennetine gitmeye kolay kolay rızı olacak değilim.

Yarın başka bir seyahat istikametine gideceğim. Diyarbekir'e gelen Nuri'ye beni, bugün bulunduğum Siirt'ten üç gün uzakta Miyafarkin'de bulmasını emrettim.

Nihayet üç gün sonra birbirimizi göreceğiz ve eminim geçmiş günlerden ve bilhassa sizin aziz varlığınız sayesinde yaratılan iyi ve sevimli hatıralardan hararetle bahsedeceğiz.

Bu satırları yazarken Doktor Hüseyin Bey yanımda, size ne yazdığımı soruyor ve bunların Matmazel Edith'e ait olacaklarını anlamakta ısrar ediyor. Çok memnun olsun diye, aziz Edith'in melekâne tavırlarla fala baktığı tatlı anları hatırlamakta olduğunuza müsaade ediniz.

Valideniz hanımefendiye seçkin hürmetlerimi arz ederim.

Doktor, Matmazel Edith için yazdığım cümleyi dinledikten sonra beni yalnız bıraktı. Ben yalnızım, fakat her şeyi tasvirden âcizim! Bu sayfanın geri kalan kısmını önümde bulunan bir kitaptan aldığım bazı sözlerle doldurmuyorum:

Lerzet Şahinoğlu Arşivi

"Ordunun hâlâ devam eden mekanik hareketleri sona ermek üzereydi. Zira halkın haraketi söndüğü zaman askerler bulunmaz. Ruhların takati bittiği zaman generaller kendilerine gelemezler ve zaferler askerlerle, generallerle ve para ile birlikte sona erer..." Mignet.

Son söz: "ya hiç doğmamış olmak veya hiç unutulmamak isterdim." Chateaubriand.

M. Kemal

Adres: General Mustafa Kemal
Diyarıbekir.

Burada yine "unutulmamak" arzusunu vurgulayan Mustafa Kemal, eskileri anarak sakin bir ortamın özlemini de dile getiriyor.

Mektupta adı geçen Miyafarkin bugünkü Silvan kentidir.

Diyarbakır'a yakın bir yerden, belki de neresi olduğunu açıklamak istemediği bir yerden yazdığı bu mektubu ilk kez açıkhyorum.

(Diyarbekir yoluyla)

8 mayıs 1916
(Kimsenin bilmediği bir yer)

Sevgili Corinne,

Tabii ki şu anda bulunduğum yeri bilmiyorsunuz. Burasını size tanıtamam da, çünkü yerini gösterecek bir harita bile yok.

Kısaca, gürül gürül akan sayısız dereler ile sulanan, fevkalade güzel, yeşil çamlarla örtülü bir dağ silsilesi (2 000 m yükseklikte tasavvur edebilirsiniz.) Ormanlarımızda binlerce bülbül var ve dağlarımızın bir kısmı hâlâ tertemiz beyaz örtüsünü muhafaza ediyor. Hava tertemiz, sular da öyle.

Ruslar pek uzakta değiller, ama düşman Çanakkale'deki gibi yakın değil.

Ben çok iyiyim, ne bir gazete ne bir haber ne de bir mektup ulaşıyor bana. Sevgili mektubunuzu bekliyorum. Annenize ve Edith'e samimi selamlarımı sunarım.

M. Noury

İmza, nerede olduğunu bilinmesini istemediği fikrini güçlendiriyor. Öte yandan mektup bekliyor...

Tabii ki o günlerdeki ruh halini anlamak biraz güç.

Savaşıyor, düşmanı yenmiş, Bitlis ve Muş'u geri almıştır.

Mustafa Kemal bir fotoğrafın altına adres ve yazı yazarak bu fotoğrafı kart olarak kullanıyor.

İstanbul Şehir Üniversitesi Arşivi

Bitlis'ten yolladığı 16 mayıs tarihli kartta yıl yazılmamış, ama doğuda bulunduğu 1916 yılı olduğunu tahmin ediyorum.

Aziz Madam,

Sevimli kartınızı aldım. Nezaketiniz için teşekkür ederim. Hepinize samimi selamlarımı sunarım.

Mustafa Kemal'in 17 eylül 1916 tarihli mektubu, hepsinin hayatının ciddiyetle tehlikede olduğu en ağır savaş koşullarında bile neşesini kaybetmeyip şakalar yapabileceğini kanıtlıyor.

Mektupta hangi cephede savaştığı anlaşılmamakla beraber "Muş" kelimesi savaş alanını belirliyor.

17 eylül 1332 (1916)

Aziz Madam,

Sizi 40 gün yatakta kalmak zorunda bırakan hastalığı bana haber veren mektubu aldım. Bu havadis beni çok üzdü. Fakat yine de sizin bu mektubunuz beni teselli etti, zira yatakta yazıldığı halde, bu mektubu sıhhatinizin delili diye kabul ettim.

Karargâhıma gideli ve Nuri Bey'i yalnız bırakalı 15 gün var. Son muharebeleri idare ettiğim bir ay zarfında Nuri Bey, Hüseyin Bey, ilh... ilh... ile hemen her gün beraberdik. Kıymet verdiğiniz insanlarla birlikte ateşe ve ölüme göğüs germek ne zevk.

Bu umumi savaşlar sırasında zavallı Faik Paşa alnından bir kurşun yiyerek şeref meydanında can verdi.

Eski dostumun kahramanlık misalini takip etmek isteyen Nuri Bey'in coşkunluğu görülecek şey! Allah'tan, cennette kendisi için yapılan, fakat henüz inşa halinde bulunan köşk tamamıyla bitinceye kadar sabretmesi için verdiğim nasihatlere kulak astı.

Muş dağlarındaki kumandanımızın manasız bir mektubundan bahsediyorsunuz. Müsaade buyurunuz, size haber vereyim ki hanımefendi, ben de bu zattan her gün hiçbir mana ifade etmeyen mektuplar alıyorum. Anlaşılıyor ki bu zat, son zamanlarda Türkçe şiirleri Fransızcaya tercüme etmekle meşgul olmaya başlamış. Alayın bir kumandanı ve Nuri Bey'in başarılarının bir afişçisi Fuat Bey (Salih Efendi size bu konuda eğlenceli izahat verebilir) bana bir mektup göndermiş, edebiyatımızdan şu güzel tercümeyi yapmış:

"L'air de l'amour souffle dans la tête-Monsieur où, moi où."

Bu, şu beytin tercümesi imiş:

Havayi aşk eser serde
Efendim nerde, ben nerde.

Levent Şahinoğlu Arşivi

Bu tercüme bana Harbiye Mektebi'ndeki arkadaşlarımdan biriyle bir Fransız kızı arasındaki konuşmayı hatırlattı:

– Matmazel bana bir şeftali verir misiniz?

– Şeftali yok bende Mösyö.

Zavallı Mösyö, ne manaya geldiğini yalnız kendisinin bildiği Türkçe bir deyimi Fransızcaya tercüme etmişti.

Ali Şevket adındaki bu zat, tercümelerine ısrarla devam ederek nihayet Arnavutluk Krallığı'nın Harbiye nazırı oldu.

N. B.'yi işgal ettikten sonra çok istikbal ümit ediyoruz.

Valideniz hanımefendiye ve sevimli hemşirenize en seçkin muhabbetlerim. Ve hepinize bin şey.

M. Kemal

Tarih kitaplarında Faik Paşa'nın savaş esnasında vurulduğu yazılıdır. Mustafa Kemal de Corinne'e yazdığı 17 eylül 1916 tarihli mektupta bu olayı anlatıyor. Mustafa Kemal'in Silvan'dan yolladığı bu mektup Corinne Lütfü'ye yazdığı son mektuptur.

Atatürk gibi tarihe mal olmuş, XX. yüzyıla damgasını vurmuş bir kişinin, vatanımızın kurtarıcısı ve Cumhuriyetimizin kurucusu olan kahramanın benim aileme yazdığı bu çok kıymetli mektuplara sahip olmaktan duyduğum gurur kadar, bu durumun omuzlarımıza yüklediği sorumluluğumun da bilincindeyim. Bu tarihi belgeleri hangi müzeye vereceğimi uzun uzun düşündüm. Sonunda, en azından kendimden başka hiç kimseye emanet edemeyeceğim sonucuna vardım.

Çocuklarımla da bu konuyu ayrıntılı olarak konuştum. Bu inanılmaz sorumluluğu, sevgi ve heyecanla kabullendiler. İleride kendi çocukları da büyüdüğünde bu konuyu bir kere daha düşüneceklerine, torunlarım bu değerlere kâfi derecede ilgi gösteremedikleri takdirde, ciddi araştırmalar yaparak belgeleri resmi bir kuruluşa bağışlayacaklarına dair bana söz verdiler.

Atatürk Araştırma Merkezi

Mustafa Kemal'in Almanya ve Avusturya seyahati

Bu seneler içinde Bursa Sokağı'ndaki yeni eve ve çevreye uyum sağlayan Tergiman ailesi sakin bir hayat yaşamaktadır. Corinne'in cumartesi günleri devam eden, salon toplantılarına Mustafa Kemal İstanbul'da bulunduğu zaman bazen arkadaşlarıyla, bazen de yalnız katılır. Dost bildiği bu aileyi toplantı günlerinin dışında da ziyaret eden Mustafa Kemal, Corinne ve Edith ile okudukları kitaplar üzerinde uzun uzun konuşur, büyükbabamla memleketin siyasi durumunu saatlerce tartışırlar.

19 aralık 1917 tarihinde Veliaht Vahideddin Efendi'nin maiyetindeki heyetle beraber Almanya'ya giden Mustafa Kemal, 21 gün süren bu seyahatte İmparator II. Wilhelm, Mareşal Hindenburg ve General Ludendorff'la tanışır.

İstanbul'a sol böbreğinden rahatsız olarak dönen Mustafa Kemal, Pera Palas Oteli'nin 201 numaralı odasına kapanır ve istirahate çekilir. Doktorlar rahatsızlığını bir süre ilaçla tedavi etmeyi uygun görürler. Bir ara iyileştiğine inanarak yürüyüşlere başlar. Fakat böbrek sancıları tekrarlanınca yapılan konsültasyon sonucunda tedavi için Viyana'ya gitmesi kararlaştırılır.

Mustafa Kemal 25 mayıs 1918 günü saat 10.00'da Sirkeci'den kalkan trenle Viyana'ya hareket eder.

Viyana'da Bristol Oteli'ne inen Mustafa Kemal'in İstanbul'dan trene verilen bavulları kaybolmuştur. Her türlü şahsi eşyası, bütün aramalara rağmen bulunamayan bavullarıyla birlikte yok olmuştur.

Ertesi gün yeni bir takım sivil elbise, bir fötr şapka, kravat, iç çamaşırları ve gözlük almaya mecbur kalan Mustafa Kemal, Dr. Buyes'in tavsiyesiyle Viyana'nın tanınmış tirologlarından Prof. Dr. Zuckerkandl'ı ziyaret ederek sağlık kontrolünden geçer.

Mustafa Kemal muayene sonuçlarını İstanbul'da Rasim Ferit (Talay) Bey'e yazdığı mektupta şöyle anlatır:

5 haziran 1918, Viyana

Azizim doktor,

İstanbul'a dönmüş olduğunuzu düşünerek bu mektubu yazıyorum. Sizce malum olan rahatsızlığım, burada doktor Buyes'in tavsiyesiyle başvur-

Atatürk Araştırma Merkezi

duğum Profesör Zuckerkandl tarafından da aynen kabul edildi. Kolibasilinden başka bir şey bulunmadı.

Cottage Sanatoryumu'na girdim. Profesör bizzat tedavi ediyor. Üç hafta burada kaldıktan sonra üç hafta kadar da kür için bir banyoya gitmeyi tavsiye ediyor. Rahatım iyidir, ıstırabım yoktur. Eşyalarım tamamen kayboldu, çırılçıplak kaldım.

Gözlerinden öperim kardeşim. Üç hafta zarfında "Cottage Sanatorium, Wien" adresine yazınız.

Mustafa Kemal

Karlsbad, o yıllarda Avusturya sınırları içinde yer alan, Batı Bohemya'nın küçük, şirin bir kaplıca kentiydi. Kutsal Roma-Germen İmparatoru IV. Karl burada bir süre tedavi olduğu için kaplıcalara Karlsbad denmişti. Karlsbad (bugün Karlovy Vary) Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Çekoslovakya sınırları içinde, 1992 yılında Çekoslovakya'nın ikiye bölünmesiyle Çek Cumhuriyeti'nde kalmıştır.

Tedavisi dışındaki saatlerini lisan öğrenmekle geçiren Mustafa Kemal anılarında görüşmelerini Fransızca yaptığını, Almancasını ilerletmek için de Paula Klemon adlı bir hanımdan ders aldığını yazar.

Sofya'da görev yaparken öğrenmeye başladığı Almancayı dersler alarak ilerletmiş olacak ki, İngiliz Kralı VIII. Edward'ın 1936 yılında İstanbul'u ziyareti sırasında Almanca sohbet ettiklerini Kral Edward anılarında yazar.

İngiliz Kralı VIII. Edward ile Atatürk arasında geçen çok ilginç bulduğum bir konuşmayı yeri gelmişken aktarmak istiyorum.

Bir sohbet sırasında Türk ordusunun savaş gücünden söz açılır. Mustafa Kemal'in eşsiz bir komutan olduğunu bilen konuğu, Türk ordusunun o tarihteki insan gücünden söz ederek, ne güven verici bir kuvvet olduğunu söyler. Atatürk'ün onun verdiği rakamı nezaketle düzeltmesini de şu hayranlık duygusuyla tamamlar:

– Evet, yarısı Türk ordusu yarısı da şahsınız. Hesabım doğrudur.

Viyana'da ve Karlsbad'da iki ay kadar tedavi gören Mustafa Kemal, o dönemde bir günlük tutmaya başlamış, beş defteri anıları ve düşünceleriyle doldurmuştu. Bazı bölümleri Fransızca olarak yazılan bu günlükte yer alan en kayda değer notlardan biri, onun ileride yapmak istediği kadın hakları devrimine ışık tutar.

Mustafa Kemal 6 haziran 1918 günü günlüğüne şunları yazar:

> Türk kadınının Batılı kadınlar gibi toplumda yerini alması lüzumludur. Kadınlar konusunda cesur olalım. Vesveseyi bırakalım. Onların beyinlerini ciddi bilim ve fenle süsleyelim. Şeref ve haysiyet sahibi olmalarına birinci derecede önem verelim.

Mustafa Kemal 27 haziran 1918 günü trenle Karlsbad'tan ayrılır. İstan-

Atatürk Araştırma Merkezi

bul'da yine Pera Palas Oteli'ne yerleşerek çalışmalarına devam eder. Vakit buldukça Bursa Sokağı'ndaki koroğa gelir. Yorgunluğunu müzik dinleyerek ve sohbet ederek gidermeye çalışır. Anlaşılan, o günlerde Mustafa Kemal'in ablası ve kendisiyle yaptığı sohbetlerde en çok üzerinde durduğu konunun kadın hakları ve Osmanlı kadınının eğitimi olduğunu anlatardı.

Büyük bir heyecanla, "Kadını kapatmak, insanlık haklarını elinden almak ne demekmiş?" diyen Corinne'e Mustafa Kemal'in cevabı hep aynı olurmuş:

– Ben de sizinle aynı fikirdeyim. Bu fikre çok uzun zamandır sahibim ve halletmemiz gereken pek çok mesele içinde en önemlilerinden birinin de kadın hakları olduğunu çok iyi biliyorum. Sabır! Bir gün gelecek onlar da haklarına, kişiliklerine kavuşacaklar.

Mustafa Kemal'in kadın haklarına ne kadar önem verdiği Sofya'dayken evlerinde kaldığı Christianus ailesiyle yaptığı konuşmalardan da anlaşılmaktadır. Sofya'da ataşeyken bir süre otellerde kalan Mustafa Kemal, Corinne'e yazdığı mektuplarda belirttiği gibi, zamanla bu yaşamdan sıkılarak kalabileceği bir ev arar, sonunda Christianus adında Avusturyalı bir ailenin yanına kiracı olarak taşınır. Bu aileyle sıcak bir ilişki kuran Mustafa Kemal burada da boş durmaz, ailenin genç hanımı Hildegard'dan Almanca dersleri alır. O dönemde de akşam yemekleri sonrası yapılan sohbetlerde vatanı için ilerde yapmak istediklerini dile getirirken bilhassa kadın hakları üzerinde durur, "Kadınlarımız yüzlerini açmalı, erkeklerle eşit koşullarda Avrupa'daki hemcinsleri gibi yaşamalıdır" der.

Mustafa Kemal Sofya'dan yurda döndükten sonra, İstanbul ve Çanakkale'deyken Christianus ailesi ile Almanca ve Fransızca mektuplaşır.

Bu mektuplar ancak 1968 yılında gün ışığına çıkar ve bu gerçekten ilginç bir öyküdür. Almanya'nın Aachen kentinde mühendislik öğrenimi gören Edip Erenler adında bir Türk genci bir trafik kazası geçirir ve hastaneye kaldırılır. Erenler hastanede tedavi görürken kendisine bakan hemşire onun Türk olduğunu öğrenince, çocukluğunda Sofya'da oturduğunu anlatır, o yıllarda bir Türk subayının bir süre evlerinde kaldığından söz eder. Ayrıca annesinden Almanca dersleri almış olan bu Türk'ün bir süre ailesiyle mektuplaştığını anlatır. Hastaneden çıkıştan sonra Erenler, hemşireyi evinde ziyarete gider ve 80 yaşını aşkın annesi Hildegard Christianus ile tanışır. Mustafa Kemal'e Sofya'daki evlerinde Almanca dersleri veren Hildegard "M. Kemal" imzasının Mustafa Kemal Atatürk'e ait olduğunu açıklarken zekâsını, nezaket ve terbiyesini överek anılarını anlatır. İşte böylece bir trafik kazası bugüne kadar bilinmeyen bu mektupların gün ışığına çıkmasına neden olur. Atatürk'ün bu mektuplarına dönemin Almanya lideri Hitler büyük ilgi göstermiş, hatta mektupların karşılığında açık çek teklifinde bulunmuştur.* Christianus ailesi mektupları değerli bir anı olarak

* *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen Sadi Borak s. 72, Kaynak Yayınları.

İstanbul Şehir Üniversitesi Arşivi

saklamak isteyerek satmamıştır.

Bugün Almanya'nın Stuttgart şehrinde yaşayan Edip Erenler vasıtasıyla bu mektuplar şimdi kamuya mal olmaktadır.

Atatürk'ün Hilda ve Gustav Christianus'a mektupları:

İstanbul, 27 ocak 1915

Aziz Hanımefendi,

Sizden ayrıldığım için çok keder duymaktayım. Meşgalelerim size hemen yazmama mâni oldu. Ve sanıyorum ki size yazmak fırsatını uzun zaman bulamayacağım. Şimdilik size bir adres vermem mümkün değil. Fakat sonradan size yazacağım.

Beni unutmayınız. Her zaman sizi düşünüyorum. Anneniz hanımefendiye, babanız beyefendiye ve kız kardeşinize hürmet dolu selamlarımı sunarım.

M. Kemal

Maydos, 13 nisan 1915

Muhterem Hanımefendi,

Bir buçuk aydan beridir ki Türkiye'deyim. Size iki defa yazdım. Birincisini İstanbul'dan, ikincisini Maydos'tan...

Şimdi Çanakkale Boğazı üzerinde Maydos'tayım. Her zaman Almanca dersinizi düşünüyorum.

Türk dostunuzdan pek çok selamlar.

Allahaısmarladık.

M. Kemal

Maydos, 6 haziran 1915

Bay Gustav Christianus,

Sizin 26 nisan 1915 tarihli kıymetli dostane mektubunuzla birlikte sayın Hildegard Christianus'un lütufkâr mektubunu büyük bir memnuniyetle aldım. Dostane sarılmanıza müşterek temennimiz olan "Allah İngiltere'yi cezalandırsın" temennisiyle karşıladım. İngilizler sıkı surette mağlup edildiler. Sizin mektubunuzu aldığım dünkü gün de taburlarımın sevindirici zafer günü olmuştur. Bütün düşmanlarınızı yere serdiğimiz gün nazikâne davetinize icabet edeceğim. Kalpten gelen selamlarla.

Mütevazı dostunuz.

M. Kemal
Albay ve Mıntıka K.

İstanbul Şehir Üniversitesi Arşivi

Maydos, 6 haziran 1915

Pek Muhterem Hilda Christianus Hanımefendi,

Bir buçuk ay yolda kalmış olan mektubunuzu dün aldım. Sizden ayrılışımdan beri beş ay geçti. O zamandan beri gerçekten tam manasıyla meşguldüm. Fakat, sizin bana verdiğiniz Almanca derslerini asla unutmadım. Sizi temin ederim ki top gürültüleri ve mermi yağmuru altındaki mühim muharebe günlerinde dahi hayatımın en güzel hatıraları bu güzel ve dostane saatlerdi. Beni unutamayacağınızdan şüphe etmiyordum. Fakat sizden haber alamamak benim için çok üzücüydü.

Sizden gelen 28 nisan 1915 tarihli ilk mektup beni, tasavvur edemeyeceğiniz kadar sevindirmişti.

Psikolojik bir hadisedir ki insan, hayatta bazı dostluklar elde etmek için fevkalade çalışmak ve fedakârlıklar yapmak zorundadır. Mesela, siz bana sormuştunuz: "Siz ne zaman albaylığa terfi edeceksiniz?" diye. Benim cevabım şu olmuştu: "Bu, bir harp meydanında kazanılır."

Siz bana mukabele ettiniz:

"Bunu ispat ediniz."

Sizin arzunuza uyarak beş günden beri albayım.

Bundan başka zatışahaneleri beni gümüş ve altın harp madalyalarıyla taltif etmiş gibi Bulgaristan Kralı Ferdinand da Sen Aleksandr nişanı Komander payesiyle mükâfatlandırdı.

Benim için kıymeti büyük olan İmparator Wilhelm (zamanımızın en büyük kumandanı) Demir Salîp nişanıyla taltif etti.

Düşmanlarımızı yere serdikten ve sevgili vatanımızı sükûnete kavuşturduktan sonra hemen sizi ziyarete geleceğim.

Bana yazmak lütfuna devam ediniz.

İçten gelen mutiane selamlarla.

M. Kemal
Albay ve Mıntıka K.

4 temmuz 1918'de VI. Mehmed, Vahideddin adıyla padişah oldu, Mustafa Kemal eylül ayında Yıldırım Orduları grup komutanlığına atandı. Bütün gayretlere rağmen savaş kaybedilmiş, Arap ülkeleri Osmanlı İmparatorluğu'nun elinden çıkmıştı. 30 ekim 1918'de Mondros yakınında demir atan İngiliz harp gemisi Agamemnon'da tarihe Mondros Mütarekesi olarak geçen ateşkes antlaşması imzalandı.

İngilizlerin her isteğinin kabul edildiği bu mütareke Osmanlı devleti için bir yıkım olur. Adana karargâhında mütarekenin ağır koşullarını öğrenen ve Osmanlı Devleti'nin sonunun geldiğinin bilincinde olan Mustafa Kemal Müttefiklerin istila politikalarına karşı ilk önlemleri almaya başlamış ve etrafındakilere:

Atatürk Araştırma Merkezi Arşivi

– Teşkilat kurun, milli kuvvet oluşturun. Ben size gerekli silahları veririm, demiştir.

Kasım ayında Adana'dan dönen Mustafa Kemal'in gözleri İstanbul Limanı'nda demirlemiş düşman donanmasına takılır ve Paşa her zamanki kararlı haliyle tarihe geçecek şu sözleri söyler: "Geldikleri gibi giderler."

Bir müddet Pera Palas'ta kalan Mustafa Kemal, kasım ayında eski dostlarından Salih Fansa'nın Bursa Sokağı'na paralel Hava Sokağı'ndaki evinde misafir edilir, daha sonra Şişli'de kiraladığı eve yerleşir. Bugün müze haline getirilmiş olan bu eve Mustafa Kemal, 1919 yılının ocak ayında, annesi ve kız kardeşi Makbule Hanım'la taşınır, Madam Kasapyan'dan kiralanan bu evin birinci katı Mustafa Kemal'e, ikinci katı annesi ve kız kardeşine ayrılmıştır. Tavan arasınaysa yaveri Arif Adana yerleşir. Selanik'ten çocukluk arkadaşı olan ve kendisine çok benzeyen Arif Adana ile Mustafa Kemal Gelibolu ve Suriye'de birlikte savaşmışlardır.

19 Mayıs'a doğru (Samsun yolunda)

Çoktandır memleketi için endişe eden ve ülkenin sorunlarına uzun vadeli, kalıcı çözüm yolları arayan Mustafa Kemal, artık harekete geçme zamanının geldiğini biliyordu. Hiç durmadan arkadaşlarıyla bir araya geliyor, onlarla günlerce, saatlerce baş başa verip tartışarak çareler arıyordu.

Şişli'deki evine davet ettiği İsmet (İnönü) Bey'le görüşürken:

– Hiçbir sıfat ve yetki sahibi olmaksızın Anadolu'ya geçmek ve oradan milleti uyandırmak, kurtuluş çareleri aramak için en uygun mıntıka ve beni o mıntıkaya götürecek en kolay yol hangisi olabilir? diyerek akıl danışmıştır.

Mustafa Kemal, Corinne'e yazdığı mektuplarda da sık sık ifade etttiği gibi vatanına âşıktı. Şimdi vatanı düşman işgali altındaydı ve Mustafa Kemal onu kurtarmaktan başka bir şey düşünemezdi. Bunu gerçekleştirebilmek için Anadolu'ya geçmesinin önemli olduğunu da biliyordu.

Mustafa Kemal Kurtuluş Savaşı hazırlıklarını Şişli'deki evinde olduğu kadar, son derece güvendiği büyükbabam Dr. Luigi Tergiman'ın konağında da sürdürmüştür. Pek çok kereler, ev halkı yattıktan sonra, evin perdeleri çekilmiş salonlarından birinde arkadaşlarıyla buluşarak sabahladıkları olmuştur. Mustafa Kemal, bu toplantıların bazılarına büyükbabamı da davet ederek kendisine duyduğu güveni belirtmiştir.

Bu devrede Mustafa Kemal'in yorgun ve sinirli olduğunu, az uyuyup çok sigara içtiğini, çok az yemek yediğini gören büyükbabam muayene olması için ısrar eder. Mustafa Kemal büyükbabamın evinde, bir çay toplantısında tanıştığı aile dostu Dr. Hasan Hüsnü'nün de ısrarı üzerine sonunda muayene olmayı kabul etmiş.

Teşhisin ne olduğunu bilmiyorum, ama Dr. Hasan Hüsnü, Mustafa Kemal'e, sigara ve içkiyi derhal azaltmasını önermiş.

Mustafa Kemal gülerek önce, "Doktor, acı patlıcanı kırağı çalmaz" demiş sonra da düşünceli bir tavırla, "Atın ölümü arpadan olsun" diye ilave etmiştir.

Bu anıyı bana Dr. Hasan Hüsnü'nün kızı Sayın Refia Dilgimen anlatmıştı.

Mustafa Kemal Anadolu'ya nasıl geçeceğini düşünürken olaylar çok önemli adımı atmasında ona yardımcı olacaktır. Karadeniz kıyısında uzun süredir yaşayan Rumlar ile Türkler çatışmaların Anadolu'ya yayılma tehlikesi baş gösterince İngiliz Yüksek Komiserliği Osmanlı hükümetinden bu bölgelerde sükûnetin sağlanmasını talep eder. Sadrazam Damat Ferid, Dahiliye Nazırı Mehmed Ali Bey'den bu görevi layıkıyla başarabilecek bir subayı seçmesini ister. Mustafa Kemal'le tanışmış olan ve Türk milliyetçilerine sempati besleyen Mehmed Ali Bey, Gelibolu kahramanını sadrazama önerir.

Damat Ferid, güven duymadığı bu genç paşayı atamak konusunda bir süre tereddüt eder. Fakat başka bir seçeneği olmadığı için sonunda öneriyi onaylar. Birkaç önemli sorun daha aşıldıktan sonra Mustafa Kemal nihayet Harbiye Nezareti'nden atama emrini alır. İstanbul'a geldiği günden beri resmi bir görevle Anadolu'ya geçme olanağı arayan Paşa çok sevinçlidir ve derhal hazırlıklar başlar.

Mustafa Kemal, memleketin kaderini değiştirecek bu yolculuğa çıkmadan birkaç gün evvel Bursa Sokağı'ndaki konağa gelerek yıllardır dost olduğu aileyle vedalaşmıştır. Bu Corinne Lütfü'yle son görüşmeleri olacaktır. Yıllardır yapmayı tasarladığı şeyler için zamanın geldiğini bilen Paşa heyecan içindedir. Tergiman ailesiyle vedalaşırken hayatının son derece önemli bölümüne doğru başı yukarıda, azim ve cesaretle ilerlediğini belirtmiş, ailenin her bir ferdine verdikleri destek için ayrı ayrı teşekkür ederek vedalaşır.

15 mayıs 1919 günü Bandırma vapurunun kaptanı İsmail Hakkı (Durusu) Bey'i Şişli'deki evine çağırarak yolculuk konusunda bilgi alan Mustafa Kemal 16 mayıs günü cuma selamlığından sonra Padişah Vahideddin tarafından kabul edilir ve vedalaşır.

Şişli'deki evine dönerek annesi ve kız kardeşine de veda eden Mustafa Kemal, akşamüzeri sahilden bir motorla Kızkulesi açığında demirli bekleyen Bandırma vapuruna geçer ve İstanbul'dan ayrılır.

19 mayıs 1919 günü sabahı, yorucu ve sıkıntılı bir yolculuktan sonra Samsun'a vararak, Mustafa Kemal bir grup silahsız asker tarafından karşılanacaktır.

Bandırma vapuru Karadeniz'de yol alırken, İngiliz makamları Mustafa Kemal'in Anadolu'ya gitmesine izin vermekle hata ettiklerini fark ederek telaşa kapılırlar. Askeri ataşe bu konudaki endişesini Sadrazam Damat Ferid Paşa'ya bildirirse de iş işten geçmiştir.

İngilizler, hükümeti baskı altında tutarak Mustafa Kemal'in geri çağırılması için ısrar eder. Paşa'nın faaliyetlerinden ürken hükümet, onu vatan haini ilan ederek bütün yetkilerini elinden alır. Hakkında tutuklama emri de çıkarılan Mustafa Kemal, 9 temmuz 1919 günü Harbiye Nezareti'ne ve padişaha, 3. Ordu müfettişliğinden ve askerlikten istifa ettiğini bildiren birer telgraf çeker.

Ailemin kaderi

Mustafa Kemal tarihin akışını değiştirme çabası verirken İstanbul İngiliz istilası altında allak bullak olmuş, insanlar yaşamlarını korku içinde sürdürür hale gelmişti. İngilizler Osmanlı başkentinde otoritelerini güçlendirmek için tanınmış kişileri tutuklayıp Malta'ya sürüyorlardı. Ali Fethi (Okyar) Bey ve Rauf (Orbay) Bey de bu tutukluların arasındaydılar.

Büyükbabamın konağı da o günlerde İngilizler tarafından basılmış, suçlayıcı belge ve yazı aranmıştır. Aramaya neden olarak Mustafa Kemal'in konağa sık sık girip çıkmış olması gösterilir. Salonun duvarında, Mustafa Kemal'in kırmızı mürekkeple imzaladığı bir resmini gören İngiliz subayları sert bir sesle resmin hemen indirilmesini emrederler.

Corinne ve aile efradı buna şiddetle karşı çıkar. Hatta Corinne alaylı bir sesle şöyle sorar:

– Bir resimden mi korkuyorsunuz?

İngiliz subayının cevabı tehdit doludur:

– Mustafa Kemal Paşa'yla uzaktan bile olsa, ilginiz devam ederse hakkınızda hayırlı olmayacaktır.

Aileyi Sirkeci'deki Sansaryan Hanı'ndaki Emniyet Müdürlüğü'ne götürürler. Mustafa Kemal hakkında bilgi almaya çalışırlar.

Corinne'in ısrarla ardı ardına gizli bir durum olmadığını, Mustafa Kemal'le ilişkilerinin bir dostluktan ileri gitmediğini belirtmesine karşın İngilizler aileyi aç tutarak eziyet ederler.

19. günün sonunda Mustafa Kemal aleyhine hiçbir sonuç alamadan aileyi serbest bırakırlar.

MM grubu (Milli Mukavemet) İstanbul teşkilatı istihbarat görevlisi yüzbaşı Muhlis Erdener Mustafa Kemal adına, arkadaşları aracılığıyla, Emniyet Müdürlüğü'nde tutuklanan aileye arada bir yiyecek paketi getirir.

Muhlis Erdener 1950 yılında Bursa'dan milletvekili olmuştur.

Rauf Orbay'dan dinlediği bu anıyı bana aktardığı için Sayın Cemal Kutay'a içtenlikle teşekkür ederim. Böylelikle aileme ait çok önemli bir olayı öğrenmiş oldum ve gurur duydum.

Aile fertleri evlerine dönerler, ama baskılar tekrarlanınca aile de huzursuzluk artar. Malta'ya sürülme korkusu içinde yaşamlarını sürdürür-

Levent Şahverdi Arşivi

ken, İngilizler tarafından "istenmeyen aile" ilan edilen Tergiman ailesi, Türkiye'de yaşamanın kendileri için zor olacağını anlar.

Büyükbabama, doktor olarak görev yaptığı saraydan da baskılar başlamıştır. Aile dostlarından İtalyan Albay Roletto'dan, ailenin Malta'ya sürülme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu öğrenirler. Öte yandan, Mustafa Kemal'in arkadaşları da büyükbabama ailesini alıp Avrupa'ya göçmesini tavsiye ederler.

Bu zor ve tehlikeli koşullar aileyi bir an önce karar vermeye zorlar. Mustafa Kemal'in arkadaşlarının yardımıyla bir geçiş belgesi alarak İstanbul'u 24 saat içinde terk ederler.

Albay Roletto aileyi Napoli'ye giden bir İtalyan gemisine son dakikada bindirir. Napoli'ye, oradan da trenle Roma'ya varan büyükbabam, büyükannem, teyzem Corinne, annem Edith ve Reşat bütün varlıklarını geride bırakmışlardır. Yanlarında ancak önemli evraklarını, en gerekli eşyalarını, evde bulunan bir miktar parayı ve kıymetli eşyaların çok az bir kısmını götürebilirler.

Yıllardır kurdukları yaşamdan bir anda koparılmak, ailenin her bir ferdine çok acı ve zor gelir. Lisanını bilmeleri dışında, İtalyanlarla hiçbir yakınlıkları yoktur. Zor günler yaşayan aile yanlarında getirdikleri kıymetli eşyayı satarak geçimini sağlamaya çalışır.

Teyzem Corinne piyano ve şan dersi vermeye başlar, büyükbabam bir hastanede iş bulur. İstanbul'da yaşadıkları görkemli hayattan sonra Roma'daki yaşam pek kuru ve tatsız gelir. Ancak zamanla her şeye alışıldığı gibi, bu hayata da ayak uydurmaya çalışırlar.

Reşat okula başlar, Corinne yavaş yavaş bir çevre edinir, Roma Konservatuvarı'nda şan ve piyano öğretmeni olarak çalışır, konserler verir.

Aradan yıllar geçer, Gazi Mustafa Kemal'in zaferden sonra Bursa'yı ziyaret ettiği bir gün Raufi Manyas, eşi Lahika Manyas, Cevat Abbas, Cevdet Kerim ve Ali Özdeniz ile yemek yenirken söz Corinne'den açılır. Onun Gazi'yle ilgili kehaneti anlatılarak, "Bütün dünyanın en meşhur adamı olacaktır" dediği belirtilir. Konuşmayı dikkatle dinleyen Mustafa Kemal duyduğu memnuniyeti heyecanlı bir sesle şöyle dile getirir:

– Arkadaşlar, bu Corinne Hanım, memleketin en zeki kadınlarından biridir. Kendisinden ve ailesinden birçok konuda esinlendim. Batılı yaşam tarzını, Fransızcayı, Batı'nın müzik zevkini bu aileden öğrendim. Ailenin şu anda nerede olduğunu bilmek isterdim.

Yine yıllar sonra, 1925 sonlarına doğru Mustafa Kemal Atatürk, Fatin Rüştü Zorlu'nun validesi Güzide Hanımefendi'yle sohbet ederken Corinne'den söz açılır, Atatürk şöyle der:

– Çok yakın dostumsunuz hanımefendi. Zaman zaman sizi Madam Corinne'e benzetirim. Akıselim sahibi, cesur ve zevkli. Kendimi çok yalnız hissettiğim zamanlar, müşküllerimi ona anlatırdım ya da yazardım.

Bu sözler Mustafa Kemal ile Corinne Lütfü arasındaki dostluğun en güzel ve en gerçek ifadesidir.

Roma'daki hayata daha fazla dayanamayan büyükbabam ile anneannem, 1922 yılı kasımında İstanbul'a döner.

Ne var ki 1920'lerde İstanbul'a göç eden, büyük bir kısmı parasız, işsiz ve evsiz 100 000 Beyaz Rus İstanbul'u adeta işgal ve talan etmiş, şehrin yaşamını etkilemiştir. Böyle bir grup büyükbabamın Bursa Sokağı'ndaki konağına da el koymuş, zaman zaman eşyaları, tabloları ve para edecek ne bulurlarsa satıp geçinmiştir. Hatta sandalyeleri şömineler-de yakarak ısındıkları bile söylenir.

Durum böyle olunca, Roma'dan İstanbul'a dönen büyükbabam ile büyükannem evlerine giremezler. Bir süre akrabalarında kaldıktan sonra, Kurtuluş'ta, Meyve Sokağı'nda üç katlı bir ev kiralayıp yerleşirler. İstanbul'daki yeni hayatlarına ayak uydurmaya çalışırlar.

İyi hatırlıyorum, annem yıllarca uğraş vererek konağı boşalttırabilmişti. 36 odalı ev bomboştu, tek bir eşya kalmıştı, o da Corinne'e ait kuyruklu piyano. Piyano bizim eve ilk getirildiği günlerde annem ile anneannem birlikte dört el çalarlar, ben de yere, halının üstüne oturur, onları dinlerdim.

Büyükbabamın kalbi, son senelerin üzüntüsüne, kızlarından, torunundan uzak olmaya dayanamadı. Dr. Luigi Tergiman, Osmanlı sarayının İsmet Paşası 3 nisan 1923 günü enfarktüs geçirerek bu dünyadan göçtü.

Edibe

Daha bu acı haber Roma'ya ulaşmadan, genç kızlığından beri ruhbilimle ilgilenen Corinne, Edith ve birkaç arkadaşıyla birlikte düzenlediği spiritizm seansında babasının öldüğünü anlar.

O sırada Roma'da üniversiteye gitmekte olan Edith, babasının ölümü üzerine derhal İstanbul'a dönerek annesine destek olur. Bir süre sonra, uzun zamandır içinde taşıdığı bir arzusunu gerçekleştirir. Müslümanlığı kabul ederek Edibe adını alır ve bir daha Roma'ya dönmez.

Selanik doğumlu babam, veteriner hekim Ord. Prof. Dr. Mustafa Santur'la kısa bir evlilik geçiren annem, ben doğduktan sekiz ay sonra boşanmış ve bir daha evlenmemiş. Anneannemle birlikte Beyoğlu'nun modern apartmanlarından Mısır Apartmanı'na taşınmış. Bir süre sonra çalışma yaşamına atılarak Etibank'ta tercüman ve muhabere uzmanlığı görevine başlamış. İki yıl sonra da Ankara'ya atandığı için hep birlikte Ankara'ya taşınmışız.

Ankara'daki evimiz bahçe içindeydi. Benim için değişik bir ortamdı. Bahçemizde bir de kümes vardı. Annemin tavuk ve hindi beslediğini anımsarım. Her sabah aynı saatte, kutsal bir törene katılır gibi annem, anneannem ve ben birlikte kümese gider yumurta toplardık. Sanki gün ancak ondan sonra başlardı.

Kahvaltıda bana taze yumurtaları yedirirlerdi. Bir süre sonra bıkmama rağmen faydalarını anlatarak beni yemeğe zorluyorlardı. Kızıyor, sesöyleniyordum, ama itiraf etmek gerekirse ben de çocuklarıma aynı şeyi yaptım.

Annem işe gittikten sonra beni komşularımızdan "Ayşe Dadı" adını taktığım Ayşe Hanım yuvaya götürürdü. Evet... o zamanlarda Ankara'da bir çocuk yuvası vardı. Yuvaya gelen memur çocukları yemeklerini de beraberlerinde getirirlerdi. Ayşe Dadı'nın bir elinde ben, bir elinde sefertası sabah yola koyulurduk.

Evimizin üst katında Alman bir aile otururdu. Ben yaşlarda bir çocukları vardı: Eric. Babası Alman elçiliğinde memur olarak çalışıyordu. Öğleden sonraları eve dönerken yolda Eric ve annesiyle karşılaşırdık. Eric, elçiliğin yuvasına devam eder, okul çıkış saatlerimiz aynı olduğu i-

çin eve birlikte dönerdik. Eric Türkçe öğrenmişti. Yazları bahçede, kışları evlerimizde oyunlar oynardık.

Mustafa Kemal Atatürk 1936 yılında annem Edibe Hanım'ın Ankara'da yaşadığını bir balodaki sohbette öğrenince yaverini göndererek apar topar Ankara Palas'a davet etmişti. Burada yaptığı uzun sohbet sırasında dost bildiği aile hakkında bilgi edinmek istemiş. Eski günlerin küçük Edith'i Edibe Hanım'ın kendisinin falına baktığını unutmadığını söylemiş. Anneme bir arzusu olup olmadığını sormuş. Annemse "Sağlığınız Paşam" diye cevap vermiş. Annem bu anısını bana her anlatışında büyük bir heyecan duyardı.

Atatürk, ailemizin her ferdi hakkında bilgi edinmek istemiş. Harbiye'deki evimizde cumartesi günleri Corinne'in düzenlediği, müzik ve edebiyat konuşulan salon toplantılarını unutmadığını dile getirmiş. Aradan 17 yıl gibi oldukça uzun bir süre geçmesine rağmen birçok ayrıntının hafızasında olduğu, konuşmasından belliymiş. O günleri anımsatarak:

– Hafızamdan silinmeyen hatıralar arasında, sizin ve Corinne'in sohbetler sırasında kadın ve eğitim gibi konulardaki fikirlerinizi çok ateşli ve coşkulu dile getirdiğiniz anlar var, diyerek eski günleri anmış.

Hafızasının kuvvetli olduğunu bilmesine rağmen geçirdiği çok hareketli yıllardan sonra o günleri bu kadar detaylı hatırlaması annemi hem hayran bırakmış hem de çok mutlu etmiş.

Annem bu duygularını dile getirince Atatürk ona iltifat etmiş:

– O günlerde sizlerin değerli fikirlerinizden ilham aldım.

Bu sözler annemin mutluluğuna mutluluk katmıştı.

Anneannem, Roma'da yaşayan büyük kızı ile torunu Reşat'ın özlemini çekerdi. Bu özlem dayanılmaz hale gelince İtalya'ya gitmeye karar verdi. Beni de yanına aldı, Napoli'ye giden bir gemiye bindik. İstanbul Napoli yolculuğumuz fırtınalı bir denizde yedi gün sürdü. Maceralı yolculuğumuz sırasında çoğu İtalyan olan yolcularla kaynaştık ve daha Napoli'ye vardığımızda İtalyancayı az çok anlar olmuştum.

Napoli'de bizi Reşat karşıladı. Trenle yaptığımız yolculuk sonrası Corinne'in Roma'da oturduğu ağaçlıklı bir sokakta bulunan apartmana vardık. Bu dairede anneannem ile bana kocaman, aydınlık, şirin bir oda ayrılmıştı.

Anneannemin üç ay olarak planladığı bu ziyaret tam beş yıl sürdü. Yaz sonu gelince beni bir İtalyan okuluna yazdırdılar. Okulda parlak bir öğrenci olmamakla birlikte sınıfları geçiyordum... Ve İtalyancayı öğrenmiştim.

Rahat bir yaşamım olmasına karşın pek mutlu olduğum söylenemezdi. İkinci Dünya Savaşı öncesi İtalya'yı etkisi altına alan faşist rüzgârlar, bir çocuk olmama karşın beni de etkiler olmuştu. Sınıfın hatta okulun tek yabancı öğrencisiydim. Bu nedenle bana zor anlar yaşattılar. Küçük çocukların merhametsizliği ne yazık ki bir gerçektir. Sınıfta olan yaramazlıkla-

rın suçu hep benim üstüme yüklenirdi. Anne ve babalarının yabancılar için evlerinde söyledikleri sözleri bana duyurmaya çalışırlardı. Neyse ki öğretmenimiz güler yüzlü ve adil bir hanımdı. Bu durum bir yıl kadar sürdü. Zamanla öğretmenin de gayretiyle çocuklar bana karşı haksız davrandıklarını anladılar. Son üç yıl onlarla iyi arkadaş oldum ve rahat ettim.

Teyzem Corinne Roma Konservatuvarı'nda çalışıyor, aynı zamanda konserler veriyordu. Konserleri Roma'da seçkin bir zümre tarafından izleniyordu. Hatta gazetelerde, onun başarılarını öven yazılar da yer alıyordu.

Reşat, Ticaret Fakültesi'ne devam ediyor, anneannem benimle meşgul oluyordu. Boş zamanlarımızda görkemli Villa Borghese Parkı'nda uzun gezilere çıkıyorduk. Pazar günleri parkta kukla oynatılır, çocuklar için oyunlar, yarışmalar düzenlenirdi. Hemen hemen her pazar parka gitmek, vazgeçemediğimiz bir tutku halini almıştı. Bu pazar günlerinin birinde atla parkta gezintiye çıkmış olan Benito Mussolini'ye rastlamıştık. Atı üzerinde mağrur duruşuyla dikkatleri üzerine çekiyordu.

Kuzenim Reşat'ın çok sert bir terbiye anlayışı vardı. O yaştaki bir ilkokul öğrencisinin normal karşılanabilecek yaramazlıklarını asla hoş görmez, beni sık sık cezalandırırdı. Cezalandırma yöntemlerinden biri de beni gece aç olarak yatağa göndermekdi. Anneannem Reşat'a karşı koymaz, sadece bana gizli gizli yiyecek getirirdi.

Oturduğumuz apartmanın kapıcısı Carmella'nın da çocukluk anılarımda önemli bir yeri vardır. Carmella sık sık tipik bir İtalyan yemeği olan polenta pişirirdi. Mısır ununda bol tereyağıyla yapılan bu yemeği çok severdim. Polentanın kokusu binayı sarar, oturduğumuz kata kadar gelirdi. Bu koku iştahımı kabartır, bir yolunu bularak soluğu Carmella'nın dairesinde alırdım. Evden cebime doldurduğum şekerleri Carmella'nın çocukları Carlo ile Maria'ya verir, ben polenta yerdim. Carmella bu davranışıma güler ve bana sarılıp öperdi.

Ancak bir gün Reşat beni yakaladı. Cezası ağır olunca polenta maceram da son buldu.

O sıralarda İtalya'da dört yıl olan ilkokul öğrenimimi bitirince anneannem Türkiye'ye dönmeye karar verdi. Reşat bir süre önce Türkiye'ye dönmüş, askerliğini yapıyordu. Diplomamı alınca anneannemle yola çıktık. Bu kez sakin bir havada geçen yolculuğumuz beş gün sürdü.

Yolcular, İstanbul Limanı açığında demir atan gemiden sandallarla rıhtıma taşınıyordu. Bindiğimiz sandal rıhtıma yaklaşırken iki hanımın bize el salladığını gördüm. Anneanneme hangisinin annem olduğunu sordum. O anda kalbimi, bu kadar uzun süre, annemden uzak kalmanın acısı sarmıştı. Anneannem bana bir anneyi aratmayacak şefkati ve sevgiyi göstermiş, ama onun üstüme titremesi anne özlemimi gidermeye yetmemişti. Annemin sürekli yazdığı mektupların hasret gidermeye yeterli olmadığını da o anda anladım. Beş yıl gibi uzun bir süre anneme

duyduğum özlem ve sevgiyi göstermemeye çalışmış, bu konuyu bilerek veya bilmeyerek şuurumdan uzak tutmak istemiştim. Bu hisler şimdi var gücüyle bilinç yüzeyine çıkmıştı. Rıhtımda ona tüm benliğimle sarılarak yılların özlemini gidermeye çalışıyordum.

Yeni yuvam Meşrutiyet Caddesi'ndeki bir apartman katıydı. Annem beni tam karşımızda bulunan İstanbul Konservatuvarı'na yazdırdı. Solfej ve keman dersleri alıyordum. Roma'da ilkokulu dört yıl okuduğumdan bir yıl daha ilkokula gitmek zorundaydım. Türkçem de bozuk olduğu için özel dersler alarak bir yılı zor tamamladım.

Konservatuvardaki öğretmenlerim ünlü tiyatro oyuncusu Bedia Muvahhit Hanım'ın eşi Ferdi Statzer ve Seyfettin Asal beylerdi. Ne var ki beş yıl konservatuvara devam etmeme karşın pek bir şey öğrendiğim söylenemezdi. Okuldaki derslerden başka evde de saatlerce egzersiz yapmayı gerektiren keman eğitimi beni sarmamıştı. Evde çalışmak istememem öğretmenin Seyfettin Aral Bey'i kızdırdı. Benim çok iyi yetişmemi arzulayan Seyfettin Bey bir formül buldu. Oturduğumuz binanın konservatuvara bakan bir odasında keman çalışmaları yapacaktım. Böylece o da beni ders verdiği sınıftan gözetim altında tutacaktı. Çocukluk bu... Yapmak istemediğin bir şey için ne kadar önlem alınırsa alınsın işe yaramıyordu. Ben nasılsa karşı binadan keman sesini duymaz diye çalar gibi yaparak vakit doldurıyordum. Annem bu işten ümidini kesince beni okuldan almak zorunda kaldı.

Roma'dan döndüğümüzde Reşat yedek subaylığını tamamlamış, Merkez Bankası'nda görev almıştı. Askerliğini yaparken bir tören dolayısıyle Merkez Bankası'nın bulunduğu Bankalar Caddesi'nden geçmiş, bankanın görkemli binasını görerek burada çalışmayı arzulamış ve bu dileğini gerçekleştirmişti.

Kısa bir süre sonra anneannemi kaybettik. Bebekliğimden beri beni büyüten, annem kadar sevdiğim anneannemin ölümü karşısında yıkılmıştım. Hastalığı sırasında beni evden uzaklaştırmışlardı. Bir hafta sonra eve döndüğümde anneannemi bulamayarak endişelendim. Onu hastaneye kaldırdıklarını söyleyerek beni oyalıyorlardı. Günler geçmesine rağmen anneannem bir türlü eve dönmüyordu. Ziyaretine gitmek istediğimde, "Çocuklara hasta ziyareti yasak" diye bahaneler ileri sürüyorlardı. Birkaç hafta sonra, apartmanın merdivenlerinde rastladığım bir komşumuzun bana sarılarak, "Başın sağolsun kızım" demesiyle acı gerçek ortaya çıktı. Artık yaşamımı anneannesiz sürdürecektim. Duyduğum derin üzüntü beni yatağa düşürecek kadar şiddetli olmuştu. Gözümle görmediğim bir gerçeğe inanmak istemiyordum. Genç yaşamımda ilk kez karşılaştığım bu acı, beni perişan etmişti. Bir gece, uyanık mıydım, değil miydim bunu hâlâ bilmiyorum, odamın kapısı açılıp kar beyaz saçları, beyaz yakalı siyah jorjet elbisesisiyle odama girdi. Gülümseyerek yanağımı okşadı. Sakinleşmiştim. Hayatın kaçınılmaz gerçeğini zamanla kabul ettim.

Yıllar sonra annemi kaybettiğimde de aynı acıları yaşadım. Bu defa çocukluk dönemini arkada bıraktığımdan, olaya daha mantıklı bakabiliyordum. Yine de bu kadar yıl sonra bile her ikisinin yasını yüreğimde taşımaktayım.

Anneannemin vefatından bir süre sonra teyzem Corinne Roma'dan Türkiye'ye döndü.

Corinne yıllarca yaşadığı Roma'da mutlu oldu mu? Bunu bilemiyorum. Konservatuvarda öğretim görevlisi olarak çalışırken büyük bir gelir sağladığını sanmıyorum. Hatta sıkıntılı devreler geçirdiğini biliyorum. Fakat sanat açısından zengin bir yaşantısı olmuştu. Oğlundan sonra hayatını, en büyük aşkı müzikle birleştirmişti.

Corinne İtalya'da

Corinne, konservatuvar çalışmalarının yanı sıra sayısız konser vermişti. Başarısı gazetelerde yer almış, yetenekleri eleştirmenlerce övülmüştü. Kısa sürede Roma'da da kendine bir muhit edinen Corinne, oradaki evinde de salon toplantıları düzenlemişti. Graszelli-Barni kontu ve kontesi, Serra di Cassamo dükü ve kızı gibi sosyetenin ünlülerini ve Türkiye elçiliği mensuplarını ağırlamıştı.

Bir gazete haberi:

4 şubat 1921 tarihli bir gazete haberi:

Türk sanatçı Madam Lütfü'den, mükemmel sesi ve kusursuz ifadesiyle söylediği Wally'nin Romansını ve Leroux'nun "Le Nil" parçalarını dinledik.

13 aralık 1924 cumartesi saat 17.30
Prof. L. F. Gabrielli konseri
Madam Lütfü ile Margherita Gabrielli (şan)
N. Pasella (keman) ve L. F. Gabrielli'den (şan ve org)
dini müzik konseri.

4 gazetede çıkan haber:

Gelecek cumartesi, Cavour Meydanı'nda bulunan Valdese Kilisesi'nde, kilisenin orgcusu tanınmış sanatçı L. F. Gabrielli tarafından düzenlenen bir konser verilecektir.

Madam Viardot'nun öğrencisi Madam Lütfü, Messenet'den "Marie Madeleine'nin Duası"nı söyleyecek.

(Madam Viardot, Corinne'in Paris Konservatuvarı'ndaki öğretmenidir.) Madam Gabrielli Verdi'den "Otello" ve "Ave-Maria" ile yeni vefat eden bestekâr Gabriel Fauré'den dini bir parça söyleyecek. Mlle. Pasella kemanla refakat edecek.

Konserden sonra gazete haberi:

Petersburg'un sanat dünyasında kayda değer mevki sahibi olan Rus mülteci Prof. L. F. Gabrielli dün akşamüstü Cavour Meydanı'ndaki Valdese Kilisesi'nde bir dini müzik konseri düzenledi.

Bu konsere eşi Margherita Gabrielli, N. Pasella (keman) ve Madam Lütfü katıldılar.

Prof. Gabrielli konsere müellif ve solist olarak katıldı. Güzel ve kuvvetli bas sesi çok beğenildi.

Mlle. Pasella Raff'ın "Andante Con Moto"sunda çok başarılıydı. Sempatik ve fevkalade terbiye edilmiş ses tonuyla şarkı söyleyen ve parçayı kayda değer bir şekilde tefsir eden Madam Lütfü harikaydı. Madam Gabrielli de çok alkış topladı.

Bir başka gazete haberi:

Madam Lütfü, dün Donna salonunda büyük bir zarafet ve kabiliyetle birçok eski ve yeni Türk şarkıları söyledi.

Madam Lütfü coşkuyla alkışlandı.

Dinleyiciler arasında Viaggiano Prensi, Grillo Markizi, Lampedusa Prensesi, Valfre di Bonzo Kontesi, Pia de Savoia Prensesi, Fiumi, Brozza, Elti ve Faina kontesleri, Lombardi ve Segre baronları bulunuyordu.

21 nisan 1928 cumartesi saat 17.30
Oda Orkestrası'nın XI. konseri
Casa del Pianoforte Salonu (adres)
Madame Lütfü-mezzosoprano
Piyanoda Bayan E. Vski

16 mart 1929 tarihli gazete haberi:

Madame Lütfü, geçen cumartesi günü konserini seçkin bir seyirci huzurunda verdi. Madam Lütfü olağanüstü bir mezzosoprano sesini özel ve kişisel bir şekilde kullanıyor.

Hendel veya Franck, Fauré veya Debussy gibi her türlü müzik türünü, lirik olsun, hafif veya romantik olsun fevkalade tefsir ederek dinleyicilere sunuyor.

Çok genç yaşında ünlü olan Pauline Viardot'nun öğrencisi olan Corinne Lütfü, çağdaş İtalyan sanat rönesansı devrinde yine kıymet kazanan "bel canto" şarkı türüne hâkim.

Sanatçılar çok alkışlanmış ve "bis"ler sunulmuştur. Dinleyiciler arasında Graselli, Barni ve Giannuzzi kontesleri, Serra di Cassano dükü ve kızı, Ceppelleri ve Luzzi-Ludris baronları ve birçok tanınmış insan olduğu gibi, Türkiye Büyükelçiliği mensupları da vardı.

Quartetto Derneği, Roma (adres)
Casa del Pianoforte Salonu
Cumartesi 16 mart 1929 saat 16.00
Mezzosoprano Corinne Lütfü konseri
Piyanoda virtüoz Moccardi

Gazete haberi:

Seçkin mezzosoprano Corinne Lütfü'nün "Società del Quartetto"da, piyanist Boccardi refakatinde verdiği muhteşem konser çok başarılıydı.

Asil kökenli sanatçı Lütfü, mezzosoprano sesiyle Schubert'in beş lirik parçasını, modern İtalyan sanatçılardan Santoliquido'nun melodik "Assiolo"sunu, Storti'nin hareketli ve coşkulu "Lucciola"sını, Wolf, Balakirev, Strauss, Richepin ve Hüe'den muhtelif parçalar söyledi ve konseri çok duygulu bir tarzda sunduğu XV. yüzyıl Fransız pastoralleriyle kapadı.

Coşkuyla alkışlanan Lütfü, ilave olarak Debussy'nin çok ahenkli liriklerinden "Mandoline"i söyledi.

Atatürk'ün aileye gösterdiği yakın ilgi

Corinne İstanbul'dan uzak yaşadığı bu uzun yılları çalışma ve sanatla geçirirken Reşat büyümüş, üniversite öğrenimi de tamamlayınca Türkiye'ye dönüp askerlik görevini yapma zamanı gelmişti.

Ancak Türkiye'ye dönebilmesi için gerekli olan muamelelerde zorluk çıkmış. Mecbur kalan Corinne yıllardır haberleşmediği Mustafa Kemal'den yardım istermiş. Mustafa Kemal olarak tanıdığı dostu, yıllar evvel tahmin ettiği gibi dünyanın en ünlü adamı, Türklerin Atası olmuştu. Ne var ki, Atatürk saygı duyduğu, "Bu aileden çok ilham aldım" diye onurlandığı aileyi unutmamış, derhal el uzatmış ve verdiği özel emirle Türkiye'nin Roma büyükelçisi, Reşat'ın pasaportunu, bizzat Corinne'nin evine gelerek vermişti.

Büyükelçi, Reşat'ın pasaportunu getirirken Corinne'e de Atatürk'ten bir haber iletmiş. Atatürk, Corinne'i Reşat'la birlikte Türkiye'ye dönmeye davet ediyormuş.

Söz konusu olan kişi Mustafa Kemal bile olsa, bir cumhurbaşkanının himayesine girmek istemeyen gururlu Corinne bu teklifi teşekkür ederek reddetmiş.

Corinne yardımı sırf mecbur olduğu için, oğlunun vatani görevini yerine getirebilmesi için istemişti. Bu arada 1934 yılında yürürlüğe giren Soyadı Yasası'ndan faydalanarak aile "Ersü" soyadını almış. Böylece Corinne Lütfü, Corinne Ersü olmuş, fakat Roma'da kendisinden hep Corinne Lütfü olarak söz edilmiştir.

Reşat, Türkiye'ye dönerek askerlik görevini Söke'de, suvari alayında

tamamladı. Bildiği üç yabancı dil ve Roma'da aldığı Ticaret Fakültesi diploması sayesinde Merkez Bankası'na memur olarak girmişti. Uzun süre kendisinden "Romalı Reşat" olarak söz edildiğini hatırlarım.

Bu zaman zarfında Reşat bizde, Meşrutiyet Caddesi 249 no.lu evde kalıyor, anneannemiz ve annem onu şımartıyordu.

Anna Volkoff

Corinne 1938 yılında Bulgaristan'ın Roma Büyükelçisi General Volkoff ve eşi yazar Anna Volkoff'la tanışır. Mussolini taraftarı Volkoffların politik görüşlerine katılmayan Corinne, müzik dalında onlara uyum sağlar. Anna Volkoff yazdığı *L' İtalie d'aujourd'hui* (Çağdaş İtalya) başlıklı kitabında Mussolini İtalyası'nı şöyle tanımlamış: "İtalya aktüel bir ülke oldu, daha doğrusu bütün dünyanın dikkatini üstüne çeken, en önemli devlet adamlarının ciddi konularda akıl danıştıkları büyük bir kudret oldu."

Burada, aklıma Hitler'in 1938 yılında Atatürk'ün ölümünden sonra söylediği söz geldi: "Mustafa Kemal, bir milletin, bütün vasıtalarından mahrum edilse dahi kendini kurtarabilecek vasıtaları yaratabileceğini ispat eden adamdır. Onun ilk öğrencisi Mussolini, ikinci öğrencisi de benim."

Hitler'in kendini ve Mussolini'yi onunla mukayese etmesi abes.

Atatürk hiçbir zaman savaş istememiştir. Aksine Atatürk büyük bir barışseverdi. "Vatan tehlikeye maruz kalmayınca harp bir cinayettir" demiştir.

Alman tarihçi Emil Ludwig Atatürk'ü şöyle anlatıyor:

Kıyaslanamaz

Ankara'ya niçin geldiğimi soruyorsunuz. Önce, büyük kurtarıcınız Cumhurbaşkanı Gazi Hazretleri'ni görmek için geldim. Çünkü zamanımızın hemen bütün devlet adamlarını tanımak isterim. Bundan başka, Birinci Dünya Savaşı sıralarında Türkiye'ye gelmiştim. Dostlarım bana daima, ülkenizde beş-altı yıl içinde meydana getirilen büyük ve hayrete değer ilerlemelerden ve medeniyet eserlerinden bahsettiler. Bunları yerinde görmek ve incelemek istedim.

Ülkenizi ziyaret ederken İtalya'da gördüğüm bir tabloyu hatırladım: Ünlü bir ressam tarafından yapılan tablonun üzerine bir başka resim yapılmıştı. Fakat genç bir ressam, yeni yapılan resmi kazımış ve altında bulunan gerçek tabloyu meydana çıkarmıştı.

Türk milletinin yeteneklerini, ilerlemeye ve medeniyete karşı olan kabiliyetlerini temsil eden tablo, sultanlar devrinde, aldatıcı diğer resimle

örtülmüştü. O büyük adam gelmiş, sonradan yapılan resmi hayret verici bir hünerle kazımış ve Türk milletinin gerçek yeteneklerini meydana çıkarmıştır.

Pek hasta olan ve sonradan yeni bir hayat ve kudret kazanan bir milletin manzarasını görmekten daha güzel bir hal düşünülemez. Beni, bilhassa meydana getirilen bu yeni değişiklikler hayrette bıraktı. Türkiye'yi ilk ziyaret ettiğim zaman, İstanbul'da iki Türkçe kelime öğrenmiştim: "çabuk" ve "yavaş..." Eski devir pek "yavaş" gidiyordu ve o zaman arabacılara "çabuk" demek zorundaydım.

Bu defa ki ziyaretimde öyle bir hıza tanık oldum ki, şoföre "yavaş" demek zorunda kaldım.

Cumhurbaşkanı Gazi Hazretleri tarafından kabul olunmak şerefine eriştim. Büyük adamla iki saat kadar konuştum. Gazi Hazretleri bana, Goethe'nin bir sözünü hatırlattı:

"İnsanlar aynı zamanda düşünürler ve harekete geçerler."

Gazi ile konuşma o kadar kıymetlidir ki, bunu kelimelerle anlatmaya imkân yoktur. Bütün dünya, Gazi'nin yalnız çalışmalarını bilir. Fakat ben, kendileriyle görüşürken dünyanın bilmediği diğer büyük özelliklerini keşfettim: Gazi Hazretleri, çalışkan oldukları kadar da bir fikir adamı idiler.

Bütün Dünyada Atatürk, Muzaffer Ender s. 39-40.

Gazi Hazretleri'ni Mussolini ile karşılaştıramayız. Çünkü girişimlerin temeli, sosyal kuruluşları ve hareket şekilleri bakımından Türk milleti ile İtalyanlar arasında açık farklar vardır. Her iki şahıs da milletlerine yeniden hayat ve kudret vermek istiyorlardı; fakat içinde bulundukları durum ve şartlar kıyaslanamazdı.

EMİL LUDWİG-Alman tarihçi
Ankara, 20 aralık 1929

Emil Ludwig, Atatürk ile tanışma saadetine nail olmuş.

Hep düşünürüm... Atatürk 20 yıl daha yaşamış olsaydı, ne yapar eder kendisiyle görüşmeye çalışırdım. Corinne'in yeğeni, Edith'in kızını hiç şüphesiz huzuruna kabul ederdi.

Mustafa Kemal Atatürk ile görüşebilmek, yıldızımın parladığı an olurdu.

Politikaya karışmayan, başka bir dünyada yaşayan Corinne, Volkoff-lar ile dost olur, birlikte konserler düzenlerler.

O döneme ait bir gazete haberi:

Ekselans Madam Anna Volkoff, Bulgaristan'dan dönen eşi Ekselans

General Volkoff'un yardımıyla, Piediluco Sokağı 22 numaralı, güzel ve iç açıcı evlerinde eşsiz parlaklıkta ve çekicilikte bir resepsiyon düzenledi.

Bütün Roma'da zarafeti ve zekâsıyla tanınan Eksalans Madam Volkoff, sıcak ve manalı sesiyle fevkalade güzel Rus-Çingene ve Bulgar şarkıları söyledi.

Kendisine, tanınmış şantöz Madam Lütfü ve iki fevkalade Rus gitaristi eşlik etti.

Rahmaninov, Berezkowsky ve Korsakov'un ihtiras dolu tesirli parçaları hüzünlü olmakla beraber çok güzel ve ifadeli Bulgar şarkıları Madam Volkoff'a muhteşem ve değerli bir sanatçı buldular.

Akşama kadar uzanan bu zevkli toplantının dinleyicileri eski emperyalist Rusya'nın muhteşem bozkırlarının ve Bulgaristan'ın sihirli manzaralarını müzik eşliğinde yaşadılar.

Madam Volkoff, konferansları ve şarkılarıyla dinleyicilerini daima fethetme yeteneğine sahiptir. Madam Ferrari de alışılmış zarafetiyle İspanyol şarkıları söyledi.

Bir başka haber:

Geçen pazar Ekselans Madam Volkoff, çok başarılı, müzikli bir çay toplantısı düzenledi. Büyük bir duyguyla Bulgar ve Rus şarkıları söyledi ve şık dinleyiciler tarafından coşkuyla alkışlandı. Piyanoda tanınmış solist eski ve klasik parçaların sunucusu Madam Lütfü'ye eşlik etti. Çok takdir edildi ve övüldü. Zarif ev sahibesi, eşi ekselans general ve sevimli kızının yardımlarıyla misafirlerini eşsiz bir zarafetle ağırladı.

15 mayıs 1939 tarihli bir gazete haberi:

Madam Buttgenbach-Ascenzi çok parlak bir davet verdi.

Madam Ria Buttgenbach-Ascenzi güzel villasında şık bir davet verdi. Misafirler Madam Ria Buttgenbach-Ascenzi'nin zarafeti ve saygıdeğer eşi Av. Luigi Ascenzi'nin alışılmış nezaketiyle, bahçe çiçeklerinin tatlı kokuları arasında karşılandılar.

Davet, Ekselans Madam Anna Volkoff'un söylediği şarkılar ve Madam Lütfü'nün çok beğenilen piyanosuyla süslendi.

Aşağıda listesi bulunan davetlilere çok zengin bir büfe sunuldu. Ekselans General Volkoff, Madame Volkoff ve kızları, Ekselans Guidone, eşi ve kızları, General Tobia ve eşi, Guzmanın ve Di Castelnuovo baronları, Madam Lütfü, Madam Marconi, Madam Crostarosa vs.

Anna Volkoff Corinne'ne iyi bir arkadaş olmuş. Reşat'ın Türkiye'ye dönmesiyle yalnız kalan teyzeme manevi desteğini esirgememiştir.

Bir ömür son buluyor

Corinne, hareketli yaşamına rağmen oğlu Roma'dan ayrıldıktan sonra yalnızlık çekmeye başlar, çok sevdiği sanat dünyasını terk ederek büyük özlemini çektiği İstanbul'a 1941 yılında döner.

Bir süre bizde kaldıktan sonra ana oğul Taksim Aydede Caddesi'nde Çiçek Apartmanı'na taşınır. Corinne, özel piyano ve şan dersleri verir, Reşat'ın maaşına katkıda bulunur.

Çok kısa bir süre içinde yine bir çevre oluşturan Corinne dostlarına müzik ziyafetleri veriyor, İstanbul'da ve oğlunun yanında yaşamanın keyfini çıkarıyordu. Salonuna yine İstanbul'un tanınmış isimlerini toplamayı başarmıştı. Menemenci ve Melhame aileleri, Dr. Mim Kemal'in oğlu Melih Öke, Necla Öke, Dr. Hasan Hüsnü, eşi ve kızı, sonradan Amerika'da meşhur olan piyanist Sacha ile Polonya Konsolosluğu mensupları misafirleri arasındaydılar.

1945 yılında katıldığı bir akraba düğününde şarkı söyleyen ve o tarihte daha pek tanınmayan Leyla Gencer'i dinlemiş, çok beğenmiş, büyük bir şantöz olacağını söylemiş. Leyla Gencer, Corinne'in dediği gibi dünyanın en ünlü şantözlerinden biri oldu. Corinne'nin bu kehaneti de tutmuştu.

Corinne yaşlanıyordu, yaşlandıkça eskiye dönüyor ve hatıralar canlanıyordu. Annemle saatlerce resim albümlerine baktıklarını, birlikte eski günleri konuştuklarını hatırlarım. Onları, büyük bir dikkatle dinlerdim. Günün en sevdiğim saatleri ise müzik yaptıkları, birlikte dört el piyano çaldıkları zamanlardı. Yine yerim olan halının üstüne oturur onları dinler, bu iki çok sevdiğim insanın, annem ve teyzemin müzik kabiliyetlerinin bana geçmemiş olmasına pek üzülürdüm.

Teyzemin sağlığı bozulmaya başlamıştı, arada sırada kalbi sıkışıyor, şarkı söylerken nefes almakta zorluk çekiyordu. 1946 yılı haziran ayının yedinci günü Corinne Lütfü Ersü bu dünyadan göçtü. 63 yaşındaydı. Onunla beraber geçmişin belki de aydınlanmamış bir bölümü de tarihe gömüldü.

Atatürk gibi büyük bir adamın kıymet verdiği, saygı duyduğu, hak-

kında "Senin benim nazarımda çok büyük bir mevkiin var" "Corinne memleketin en zeki kadınlarından biridir. Kendisinden ve ailesinden ben çok ilham aldım" veya "Akıllı, zevkli, aklı selim sahibi, cesur. Kendimi çok yalnız hissettiğim zamanlar müşküllerimi ona anlatır ya da yazardım" gibi sözler söylediği ve kanımca Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatında önemli bir rol oynadığı halde hiçbir şekilde bu dostluğu kullanmayı, hatta açıklamayı bile düşünmeyen bu gururlu kadının, Corinne'nin yaşamını ve bu büyük dostluğun öyküsünü anlatmayı kendime bir borç bildim.

Melda Özverim

Kaynakça

Çankaya, Falih Rıfkı Atay, Dünya Yayınları, İstanbul 1961.

Kaynakçalı Atatürk Günlüğü, Prof. Dr. Utkan Kocatürk, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1992.

Mustafa Kemal'le 1 000 gün, Nezihe Araz, 1993.

Atatürk'ün Almanya ve Avusturya Gezileri, Mehmet Önder, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1993.

Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyetin Doğuşu, Dietrich Gronau, Altın Kitaplar, İstanbul, 1994.

Atatürk'ün Özel Mektupları, Sadi Borak, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1980.

Einer Königs Geschichte, Herzog von Windsor, Berlin 1952.

Atatürk'ün Hatıra Defteri, Şükrü Tezer, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972.

Mektuplar

Mustafa Kemal'in 21 kasım 1913'te teyzem Corinne'e Sofya'dan yazdığı ilk mektup.

Mais d'un côté la faiblesse de la langue et d'autre côté le bonheur que je voulais de me séparer de toi m'ont empêché de prolonger la conversation et on apporta je me mis lire les journaux que j'avais pris en Touraine, en réalité je me rêvais et je revivais les délicieux moments que nous avons passé ensemble, je me rappelais notre promenade dans le Parc, je me rappelais les rendez-vous à Seeting, je me rappelais la peau de Mlle Elsie et enfin je me rappelais tout nous et seul vous! Vous régnaiez seul dans mon esprit que vos beaux souvenirs.

Il était déjà 7 h. Un garçon de restaurant m'invitait au dîner.

A 8 h. j'étais entré au lit, ce n'était pas pour dormir, mais c'était pour me débarrasser de mon compagnon allemand et pour me donner le plus grand libertés de penser.

Je ne sais pas quand nous étions passé la frontière, car il faisait encore nuit. Le train est arrivé à 2 h. après midi à Sophia, j'ai pris mes valises et me suis rendu à la légation

RESTAURANT FRANÇAIS
CAVE RÉPUTÉE
POSTE TÉLÉGRAPHE
ASCENSEUR À LA MAISON
AUTO-GARAGE
TÉLÉPHONE
MAISON PREMIER ORDRE
CHAUFFAGE CENTRAL
LUMIÈRE ÉLECTRIQUE
APPARTEMENTS
SALLE DE LECTURE
SAFE

GRAND HÔTEL BULGARIE SOFIA

EN FACE DU PALAIS ROYAL

Sofia le

Pour le moment je suis dans l'Hôtel Bulgarie
mais je ne puis pas demeurer constamment dans
Hôtel, je pense de le changer demain.
Il est très difficile de trouver une maison meublée
convenable pour moi, puisque je trouve une
condition je suis obligé de rester à l'hôtel.
J'ai mangé un bureau (bulletin) signature et je
je pourrai je recevoir des visiteurs.

Je vous de recevoir votre aimable lettre
à ce moment où je suis sur à la fin de ces lignes
C'est Djévdet Bey qui mis l'apporte en disant
que « Mme Corinne vous salue », je me suis rappelé
comment il avait compris que la lettre est de
votre part, peut être il connaissait déjà votre
écriture.

Que bien gentille et intelligente
Corinne !

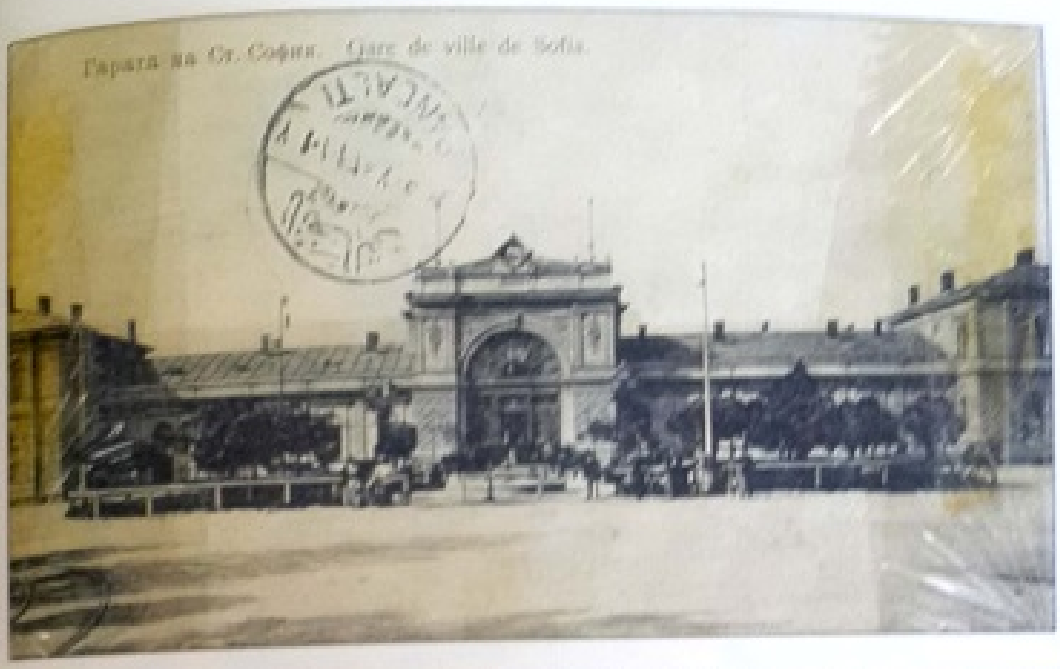
Tu n'as pas voulue me laisser seul en voyage
m'as suivi par ta lettre, c'était pour cela
que, pendant toute la durée de mon voyage,
mon esprit ne pouvait s'occuper qu'avec
toi !

Jusqu'à maintenant je n'ai visité que le
ministre et attaché militaire de l'Autriche-
Hongrie.

Comme je n'ai pas encore vu comme la ville et
la vie ici je ne pourrai te donner des nouvelles
intéressantes sur Sophia, mais je puis
franchement dire que je me sente dans
l'enfer.

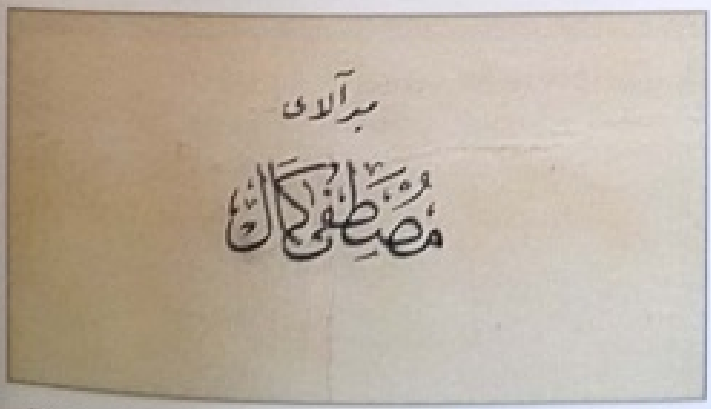
Présente mes hommages à Mme
votre mère ainsi qu'à Mlle votre sœur
et dis à ~~Dardano~~ Mlle Edith qu'il n'y a
rien à « avoir peur », voilà, tu as compris
de bien. Il a eu tort de penser que tu
prendrais la fuite avec moi, quant à
moi, j'ai peur qu'elle ne fasse plaisir qu'
elle pensait envers toi, avec Mlle Vefle.
Je t'embrasse de tout mon Cœur et
j'attend tes lettres lesquelles seront mon
unique consolation, chère Corinne.

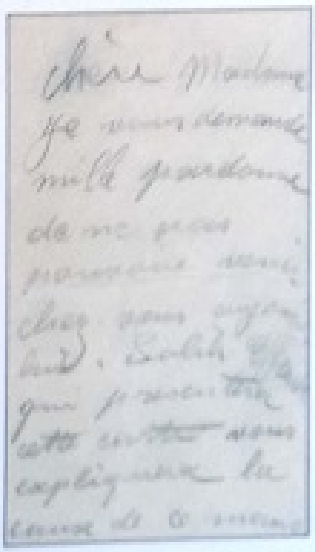
Kémal

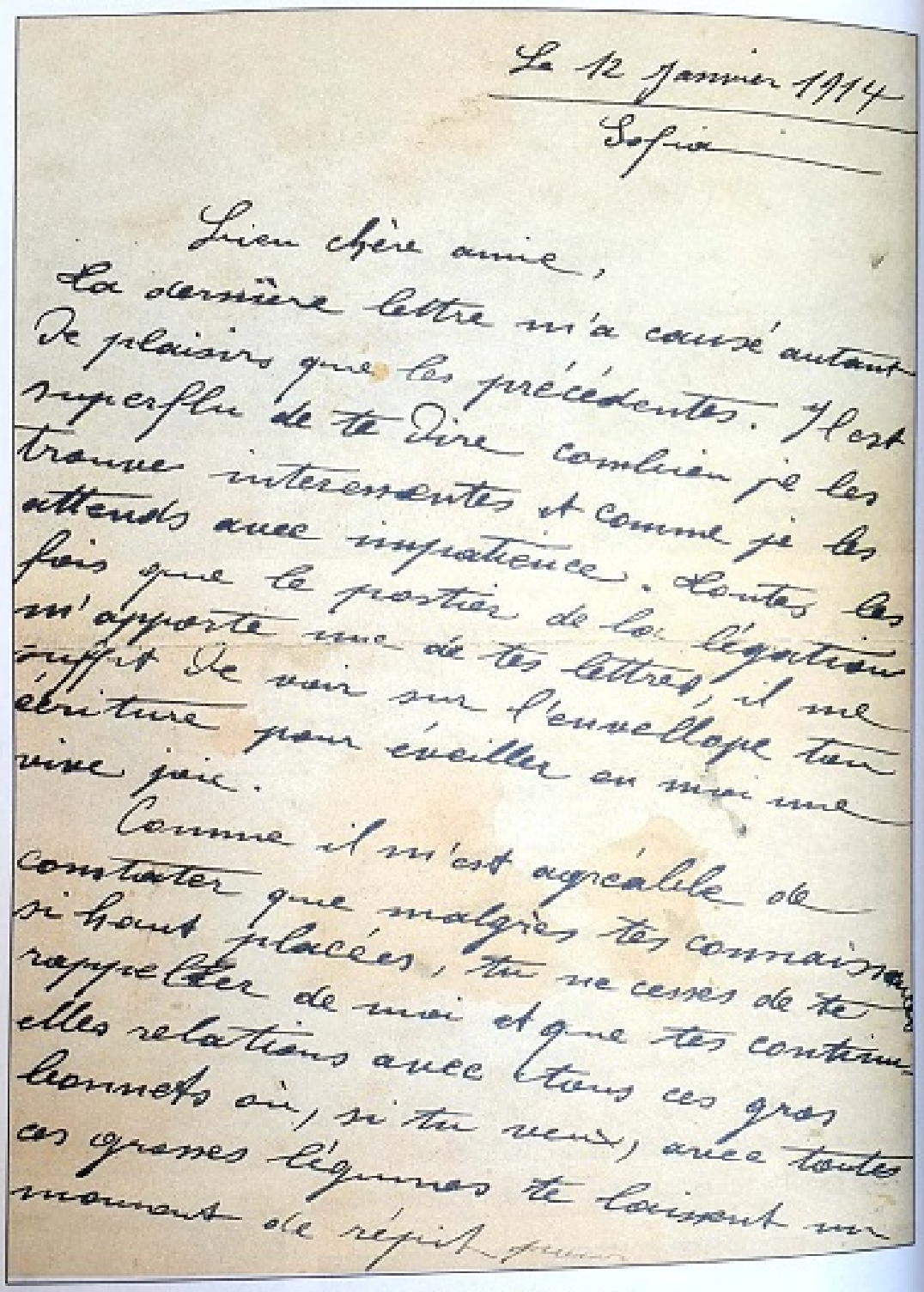

Mustafa Kemal'in 18 aralık 1913'te Sofya'dan gönderdiği kart.

Miralay Mustafa Kemal'in kartviziti ve arkasına teyzem için yazdığı not.

Le 12 janvier 1914
Sofia

Bien chère amie,
La dernière lettre m'a causé autant
de plaisir que les précédentes. Il est
superflu de te dire combien je les
trouve intéressantes et comme je les
attends avec impatience. Toutes les
fois que le frottier de la légation
m'apporte une de tes lettres, il me
suffit de voir sur l'enveloppe ton
écriture pour éveiller en moi une
vive joie.
Comme il m'est agréable de
constater que malgré tes connaissances
si hautement placées, tu ne cesses de te
rapprocher de moi et que tes continuelles
relations avec tous ces gros
bonnets ont, si tu veux, avec toutes
ces graines légumes te laissent un
moment de répit

12 ocak 1914 tarihli mektup.

t'occuper de moi.

Permets moi d'interpréter tes avis au sujet de ma rentrée à Carolath.

Comme un simple désir de ta part de me voir plus souvent, car je ne saurai m'imaginer que tu puisses être d'avis que je prenne part à une combinaison que tu considères si éphémère; puisque tu la comptes dans une de tes précédentes lettres à la lumière produite par une brassée de paille, dont ne serai-je pas une étincelle?

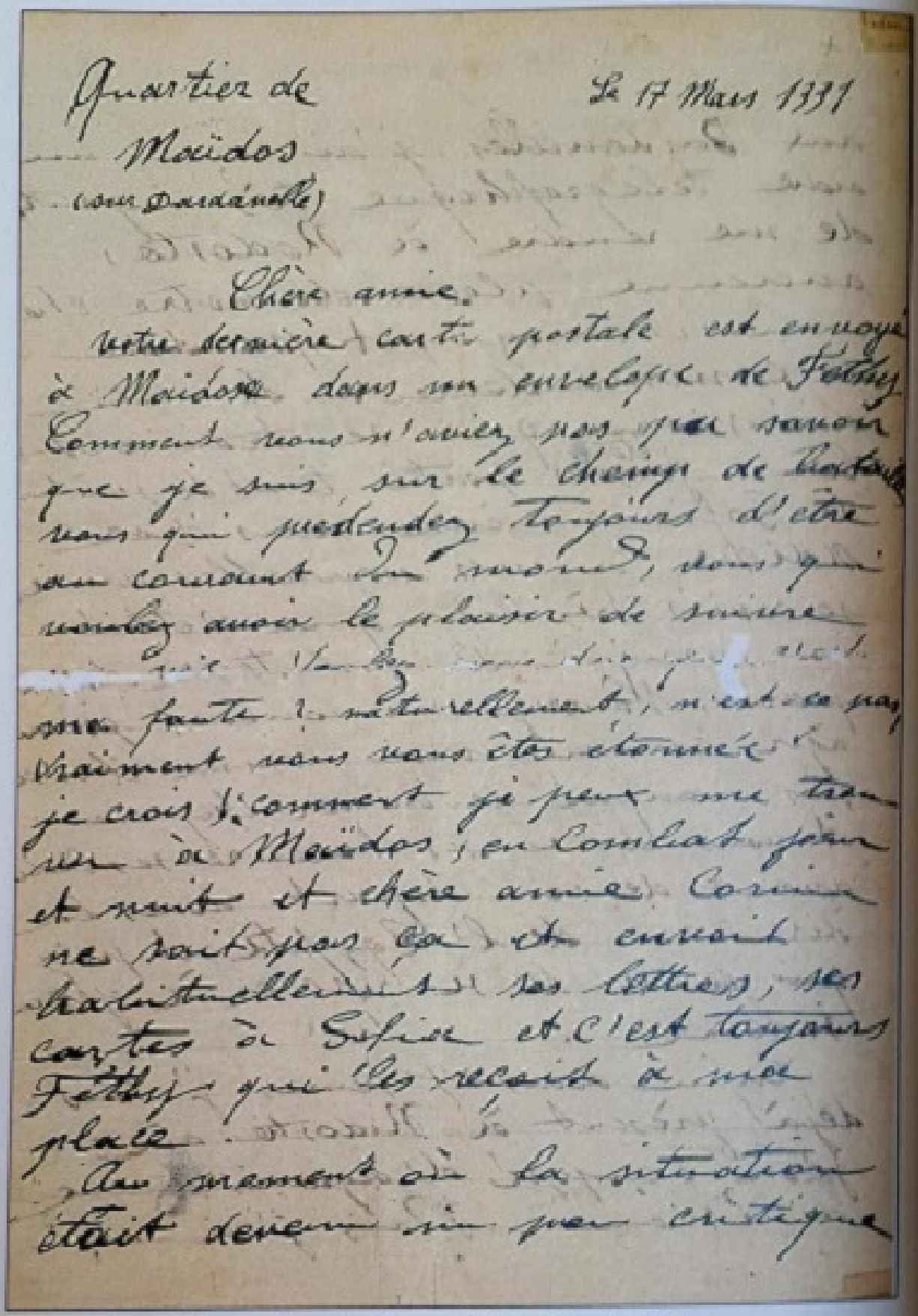
Bien que je sois un de ceux qui désirent ardamment voir Nancy Bey occuper la plus haute fonction, je ne saurai croire à la nouvelle que tu m'annonces au sujet de son élévation au poste de commandant d'un 5e corps d'armée,

car, si cette nouvelle était fondée j'aurais alors une ferme foi en la sincérité de toutes les réformes projetées.

J'ai des ambitions et même de très grandes, cependant elles ne consistent pas en des satisfactions matérielles telle que des hautes places à occuper et de grosses sommes à toucher.

Je cherche la réalisation de ces ambitions dans la réussite d'une grande idée, qui, tout en profitant à ma patrie me fournira la vive satisfaction d'un devoir dignement accompli. Tel a été le fromage de toute ma vie. Je l'ai acquis quand j'étais tout jeune et je ne cesserai de le conserver jusqu'à mon dernier souffle.

L'hiver est si rigoureux à Sofia
Ce qui m'empêche souvent même
de faire des promenades à pied.
Les seules ressources de la saison
sont les soirées dans les légations
les petites réunions chez les collègues
et les petits parties de carte ;
quelquefois j'est loin une vie qui
ne m'amuse pas beaucoup et
ne me sera jamais agréable.
J'espère que ta vie sera plus
plus agréable à Constp. où les
sources ne manquent jamais.
Je forme les vœux les plus
sincères pour ton bonheur et
celui de ta mère et de ton père
et te prie de me croire comme
toujours ton ami dévoué
M. Kémal

Quartier de
Maïdos
(par Dardanelle)

Le 17 Mars 1331

Chère amie,

Votre dernière carte postale est envoyée à Maïdos dans son enveloppe de Fethiye. Comment vous n'avez pas pu savoir que je suis sur le champ de bataille vous qui prétendez toujours d'être au courant du monde, dans quelle vanité avoir le plaisir de suivre [illegible] une faute ? naturellement, n'est-ce pas vraiment vous vous êtes étonnée ? je crois bien comment je peux me trouver à Maïdos, en Combat jour et nuit et chère amie. Comme ne soit pas ça, j'ai encore habituellement de vos lettres, vos cartes à Sofia et c'est toujours Fethiye qui les reçoit à ma place.

Au moment où la situation était devenue si peu critique

Mustafa Kemal'in 17 mayıs 1915'te Çanakkale'deki Maydos Karargâhı'ndan yazdığı mektup.

aux Dardanelles, j'ai reçu un ordre télégraphique très urgent de me rendre à Rodosto, ancienne résidence de notre cher ami Maury, et procéder à la commencement de mission qui se trouvait là, toute partie tout de suite de Sofia, même sans dire adieu à ses nombreux amis. Je savais très bien que ne s'était pour Maury, Maury ne manquerait jamais agir comme moi, comme il n'a pas manqué de dîner chez nous et nous dire ses chaleureux adieux avant de son départ dans la direction de l'Egypte et puis qui décide de se reposer à Jérusalem.

Enfin dans 24 heures j'étais déjà présent à Rodosto où je me suis occupé de l'organisation de mission. Paris j'ai reçu

II

l'ordre de me rendre à Moïdas avec la division que j'ai organisée et ~~reçu~~ prendre le commandement tous les forces qui se trouvaient là. Les forces étaient à peu près deux divisions de batteries qui défendaient les Dardanelles.

Depuis un mois je me ~~trouve~~ [illegible] je défends les Dardanelles contre les essayements et de débarquements des forces et des flottes alliées jusqu'ici ce moment j'ai réussi, bien certainement et si je reste dans la même place, j'espère bien que je réussirai toujours.

Il ne faut être étonné de ~~ne~~ pas avoir attendu mon rapport ici, parce que moi j'ai préféré de honorer mon

III

mon sergent Mehmed, comme
un héros d'une bataille assez
importante. Naturellement
vous ne devez pas douter que j'étais
votre aimé qui dirigeait la
bataille et c'était lui qui
à trouvé Mehmed Bey mon
parmi les rangs des combat-
tants dans le fort de la
combat.

Corine ne me demandez
pas, je vous prie, je n'ai
vous avertir que j'ai quitté
Sofia et je me trouve
ici. Vous comprenez très
bien que je suis très sérieu-
sement occupé et il ne faut
pas douter que je ne pourrai
jamais oublier les moments
délicieux où nous avons
tracé les lignes ineffaçable
dans nos mémoires.

Le temps passe mais fortifie
toujours les liens entre des âmes

IX

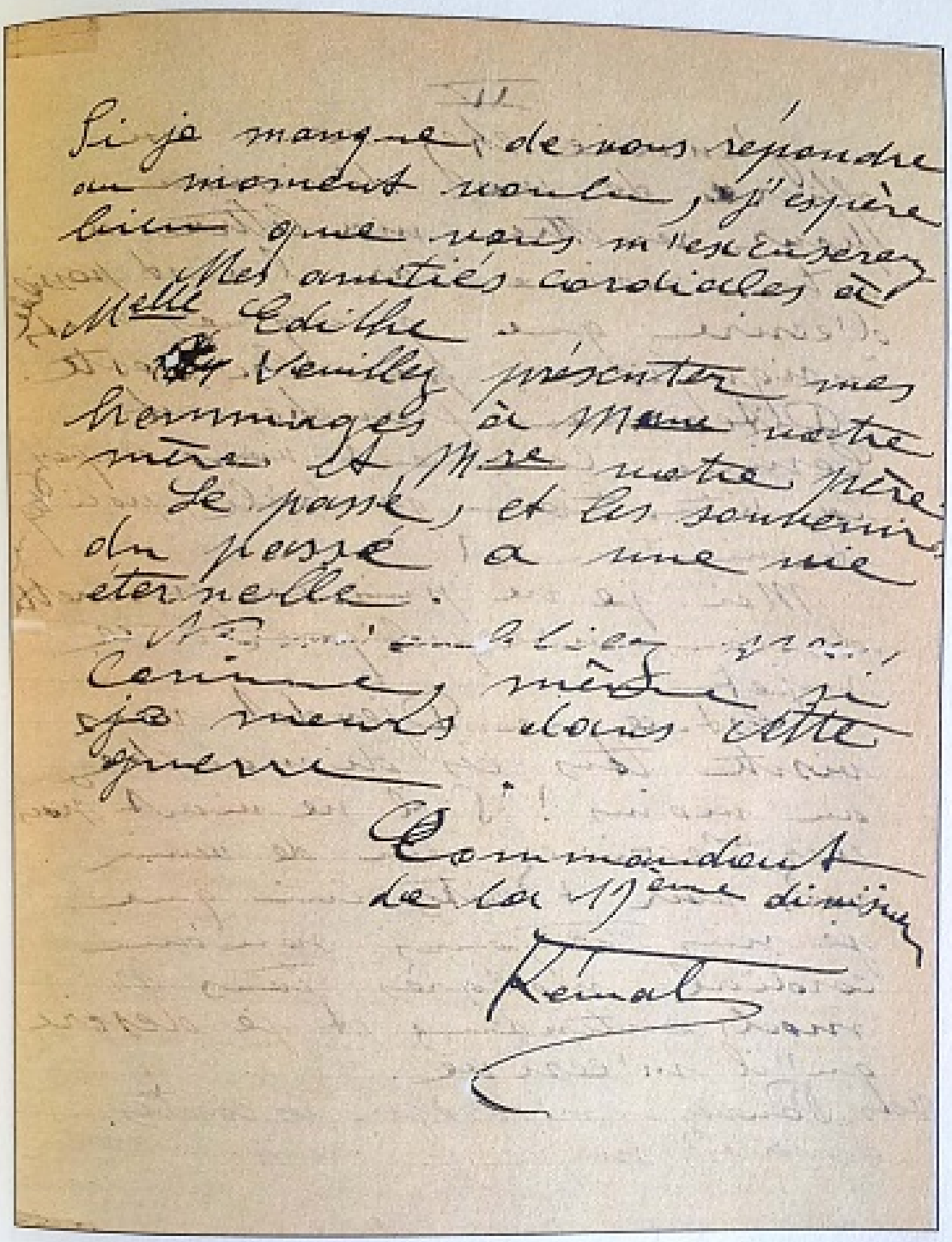
J'envoie chez vous un officier de mon division pour remettre ma lettre à votre voisine. Car, il m'est pénible d'écrire une quelconque insignifiance par la poste.

Dites moi franchement Corinne, comment vous voyez la situation générale politico-militaire ?

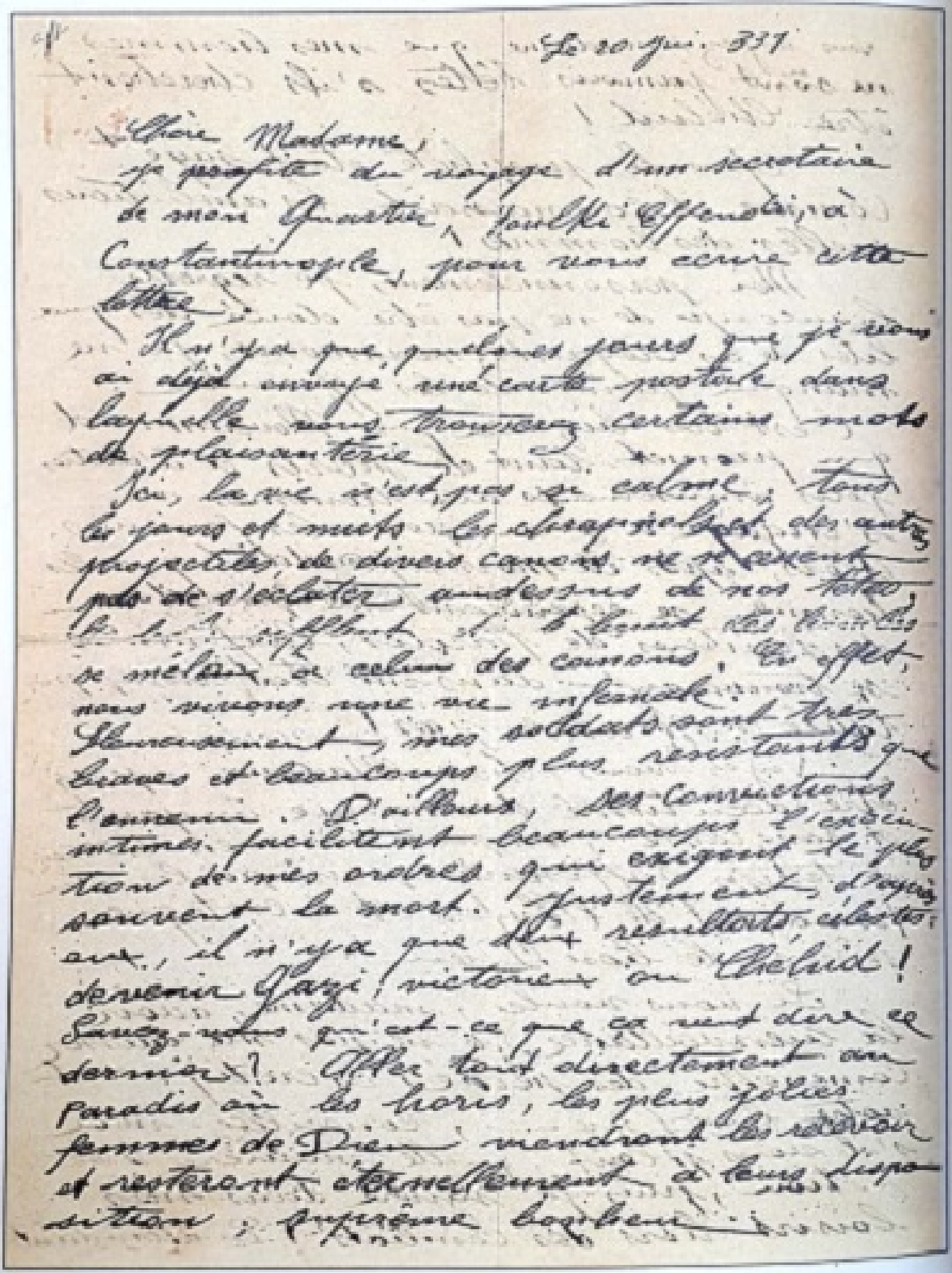
Moi, je ne puis me permettre de vous en exposer à ce sujet.

Est-ce que Djendet vous visite tous les dimanches au moins ! S'il ne vient pas chez vous écrivez lui de ma part mot pour mot et dites lui que je suis toujours son ami cordial, malgré tous les mots entendus et je désire qu'il m'écrive.

Pour moi, je m'occupe les courtes matinées, simples.

Si je manque de vous répondre
au moment voulu, j'espère
bien que vous m'excuserez.
Mes amitiés cordiales à
Mlle Edithe.
Veuillez présenter mes
hommages à Mme votre
mère et Mr votre frère
le major, et les souvenirs
du passé à une vie
éternelle.
Croyez-moi, mieux que
jamais vôtre
Commandant
de la 11ème division
Kémal

Le 20 juin 331

Chère Madame,

Je profite du voyage d'un secrétaire de mon Quartier, Faulki Effendi, à Constantinople, pour vous écrire cette lettre.

Il n'y a que quelques jours que je vous ai déjà envoyé une carte postale dans laquelle vous trouverez certains mots de plaisanterie.

Ici, la vie n'est pas si calme. Tous les jours et mêmes les troupiers font des autres projectiles de divers canons ne prennent pas de l'écarter, au-dessus de nos têtes, le bruit [illegible] le bruit des éclats de métaux, et celui des canons. En effet, nous vivons une vie infernale. Heureusement, nos soldats sont très braves et beaucoups plus résolus qu'auparavant. D'ailleurs, des connections intimes facilitent beaucoups l'exécution de mes ordres qui exigent le plus souvent la mort. Justement, d'après eux, il n'y a que deux résultats désirés: devenir Gazi, victorieux ou Chehid! Savez-vous qu'est-ce que ça veut dire ce dernier? Aller tout directement au paradis où les houris, les plus belles femmes de Dieu viendront le recevoir et resteront éternellement à leur disposition; suprême bonheur.

Mustafa Kemal'in 20 temmuz 1915'te Maydos Karargâhı'ndan yazdığı mektup.

Vous voyez, madame, que mes hommes ne sont jamais dévots s'ils cherchent être Obéid !

Que le prophète était sage ! Combien il connaissait les ambitions cachées des hommes !

Moi, personnellement, je regrette beaucoup de ne pas être doué des qualités de ces croyants ; néanmoins, je ne manque point de les affirmer.

C'est très bizarre que Mahomet qui promet tant de houris et d'autres jolis amusements aux hommes ne s'engage à rien pour les femmes. Alors, après la mort, pendant que les hommes se repaîtront de gracieuses des femmes de paradis, les femmes se trouveront dans un état misérable. N'est-ce pas ?

Voyez-vous, chère Madame, après être accoutumé d'une vie bruyante et sanglante, on peut très bien trouver de temps suffisant pour parler du Paradis et de l'Enfer et de critiquer même le bon Dieu...

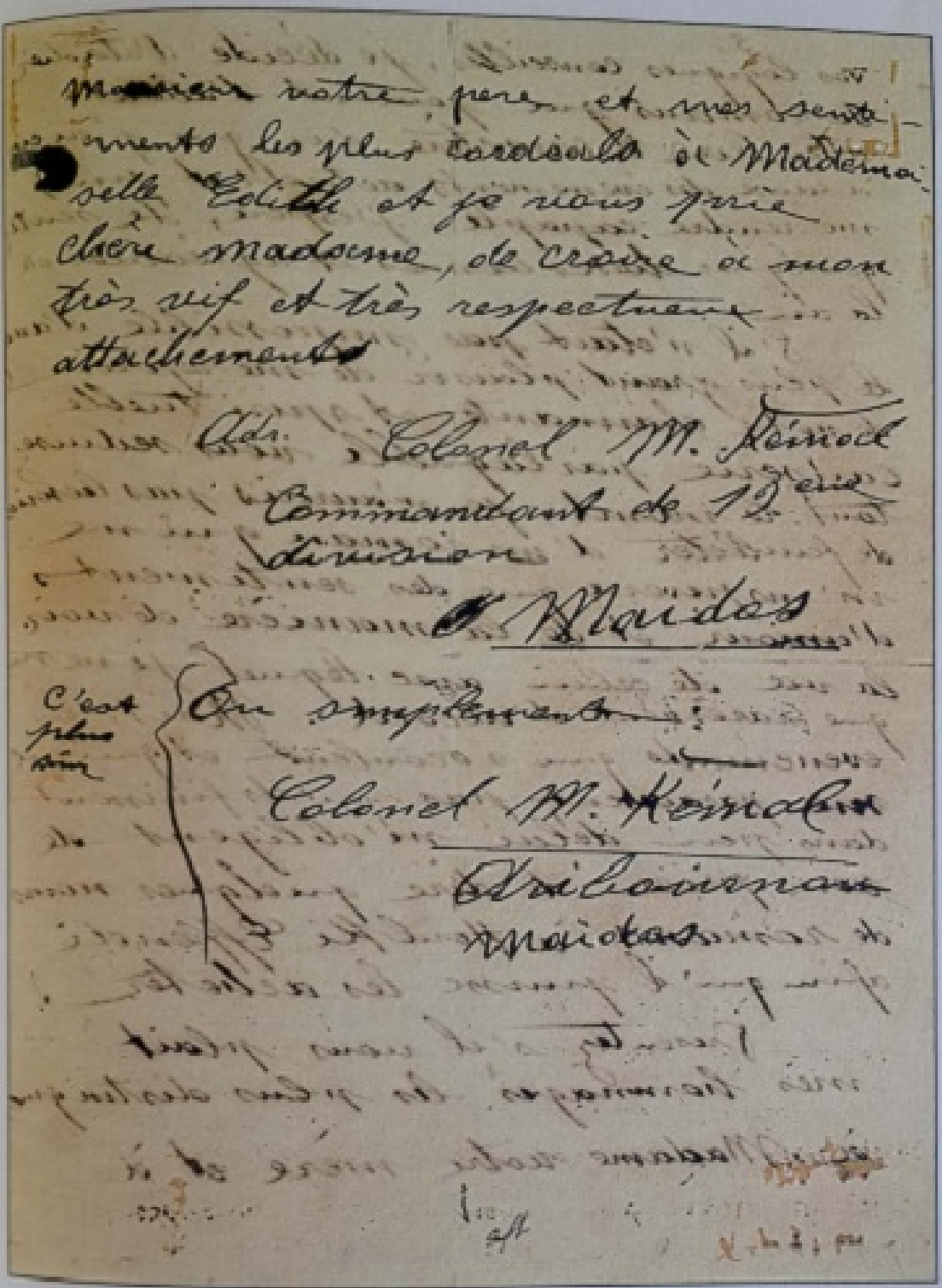
Si vous voulez, madame, avoir la bienveillance de ne pas me laisser commettre des péchés en critiquant votre bon Dieu, conseillez-moi, s'il vous plaît, quelle manière d'occupation je puis suivre dans mes loisirs hors des combats ! En attendant

3

vos loginnes canailles, je décide d'étudier
des romans qui traitent d'abord
attendrissent le caractère dur que j'ai eu
à cause des événements actuels et puis
me rendre capable, j'espère, de sentir
quelques choses bonnes et agréables de
la vie.

S'il n'était pas impossible d'avoir
le plus grand plaisir de me rejouir
de notre charmante et spirituelle
causerie par laquelle vous séduisez
tout le monde, je n'aurais pas besoin
de feuilleter d'un roman qui ne
m'apprendra que des sentiments,
d'amour et de la manière de voir
la vie de celui avec lequel je ne suis
que rarement d'accord. Mais, les
événements qui s'écoulent et qui ne
paraissent pas qu'ils finissent
dans peu de temps m'obligent de
vous prier de dire quelques noms
de romans à Houlki Effendi
afin qu'il puisse les acheter.

Présentez s'il vous plaît
mes hommages les plus distingués
à Madame votre mère et à

Monsieur notre père et mes sentiments les plus cordiaux à Mademoiselle Odette et je vous prie chère madame, de croire à mon très vif et très respectueux attachement

Adc. Colonel M. Périnet
Commandant de la 1re division

A. Maidas

C'est plus simple

Au complet !

Colonel M. Périnet

Adjudant major

Maidas

Le 6/3/1916

Siird

Chère Madame,

Cette fois, c'est moi, le premier qui touche la plume pour vous rappeler notre vraie amitié. Après avoir voyagé deux mois sur une longue et fatigante route qui allait depuis de l'Ouest jusque'à l'Est on peut croire qu'on aurait un moment de repos ! n'est-ce pas ? Mais Hélas ! il paraît que cela n'arrivera jamais j'aurais la mort pour atteindre à ce repos immaginal je ne veux pas encore me faire si facilement m'en aller au Paradis de votre bon Dieu

Demain, je prends une autre direction de voyage, ~~une telle direction~~, j'irai donc d'Siird à Bourg arrivé déjà à Diarbekir me trouver à Mayafarkin, loin 3 jours de Siird où je suis aujourd'hui. Enfin après 3 jours nous nous verrons et nous parlerons, j'en suis sûr, chaleureusement des jours passés, surtout de bons et d'aimables souvenirs créés à cause de votre chère existence

Pendant que j'écrie ces lignes Docteur Hussein Bey se trouve près de moi et m'interroge ce que je déclare à

Mustafa Kemal'in 6 mart 1916'da Siirt'ten yazdığı mektup.

vous et qui insiste de comprendre
ceux qui appartiendraient à Made-
moiselle Edith. Pourqu'il soit enchan-
té, permettez-moi de nous rappeller
les délicieux moments où chère Edith
par une manière angélique faisait
de bons aventures.

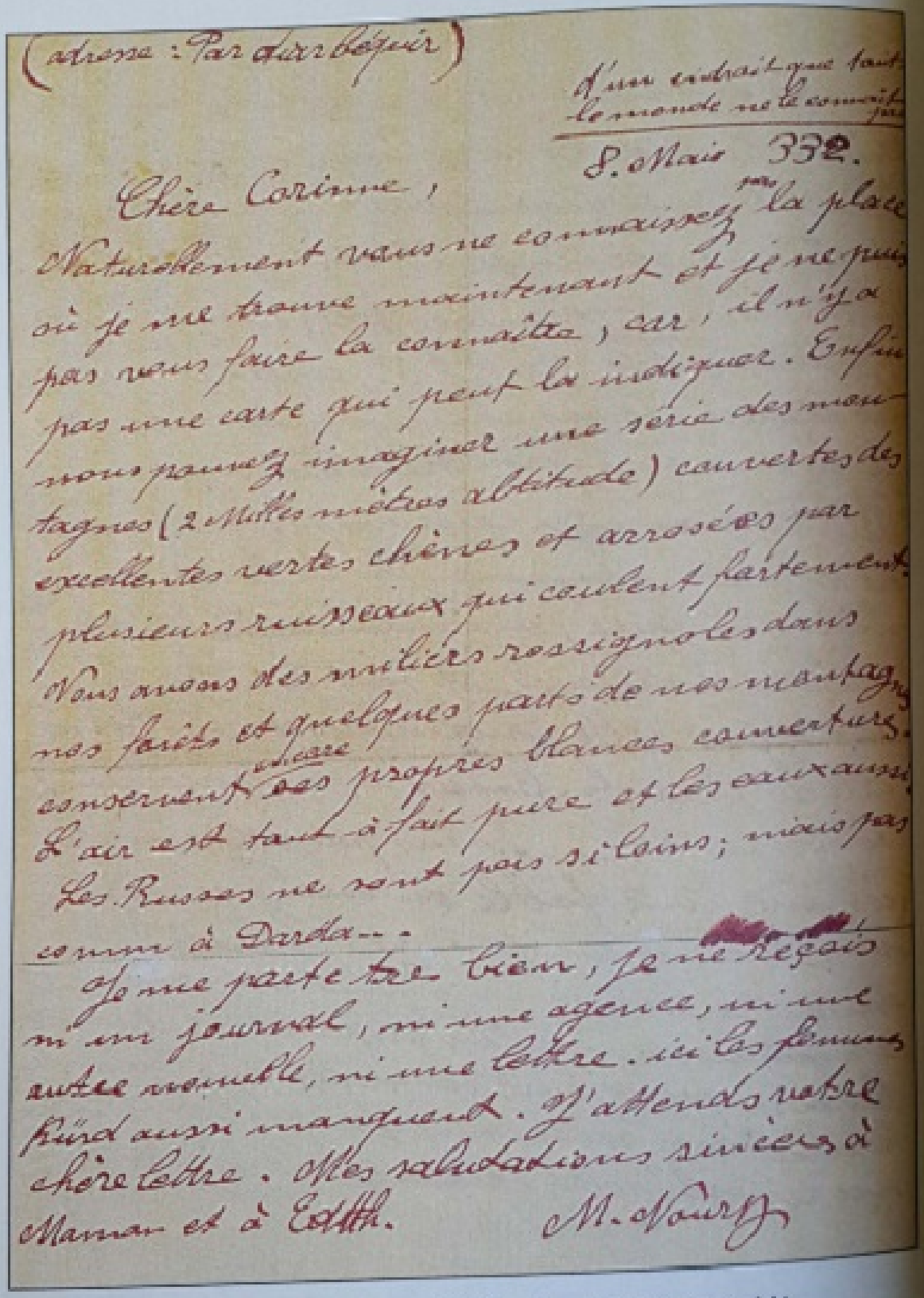
Mes hommages distingués à Madame
votre nièce

Docteur m'a laissé seul après avoir
écouté la phrase au sujet de Mademoiselle
Edith. Mais, seul, mais incapable de
décrire tout! Je me permets de
remplir le reste de ce page par quelques
mots empruntés d'un livre qui se trouve
ouvert devant moi: « L'action mécanique des armées, qui durait encore,
allait finir; car les soldats manquent
lorsque l'ardeur publique s'éteint,
les généraux ne se forment plus lorsque
arrive l'épuisement de l'esprit et les
victoires cessent avec les soldats, les géné-
raux et l'argent. . . . . »

Le dernier mot: « je voudrais n'être pas
né, ou être à jamais endormi. » Chateaubriand

Mignet

Adieux | Général
Montauban Kerry
Diabolo

(adresse : Par Diarbéquir)

D'un endroit que tout le monde ne connaît pas

8 Mai 332.

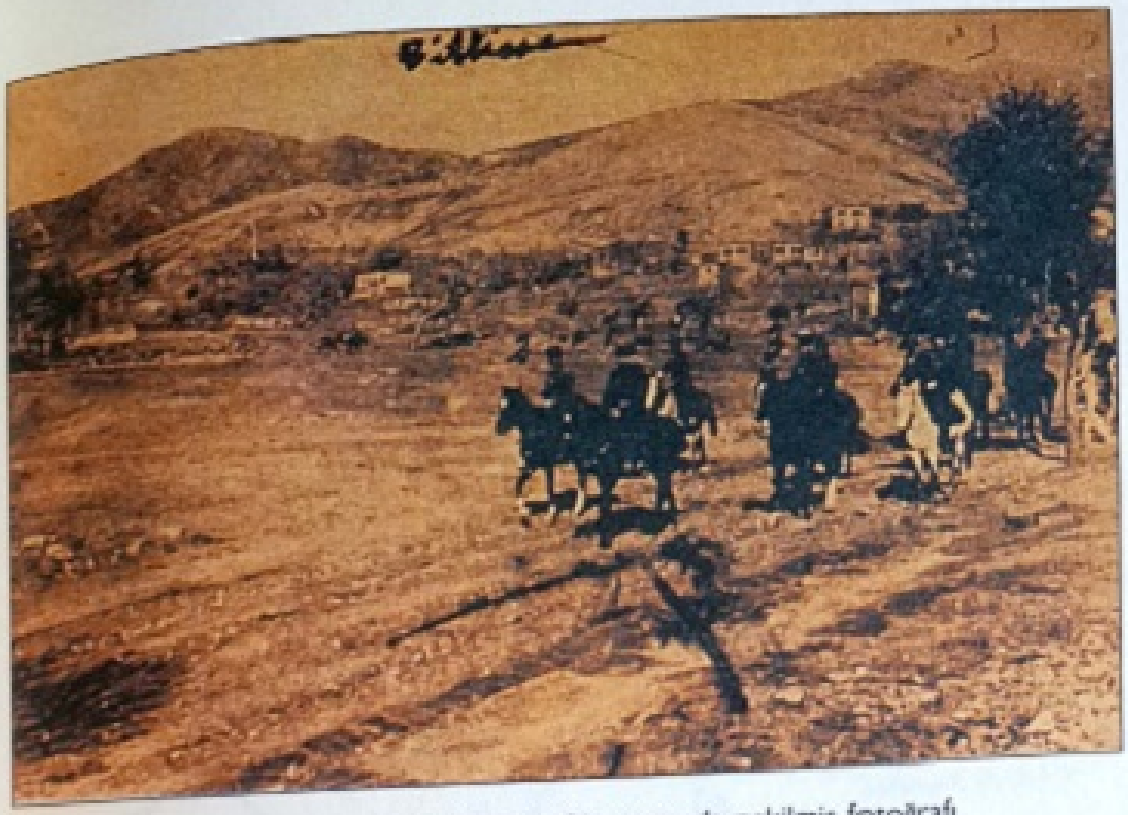
Chère Corinne,

Naturellement vous ne connaissez pas la place où je me trouve maintenant et je ne puis pas vous faire la connaître, car, il n'y a pas une carte qui peut la indiquer. Enfin nous pouvez imaginer une série des montagnes (2 mille mètres altitude) couvertes des excellentes vertes chênes et arrosées par plusieurs ruisseaux qui coulent [illegible] Vous avons des milliers rossignoles dans nos forêts et quelques pairs de nos manufactures conservent leurs propres blanches couvertures. L'air est tout à fait pure et les eaux aussi. Les Russes ne sont pas si loins; mais pas comme à Darda---

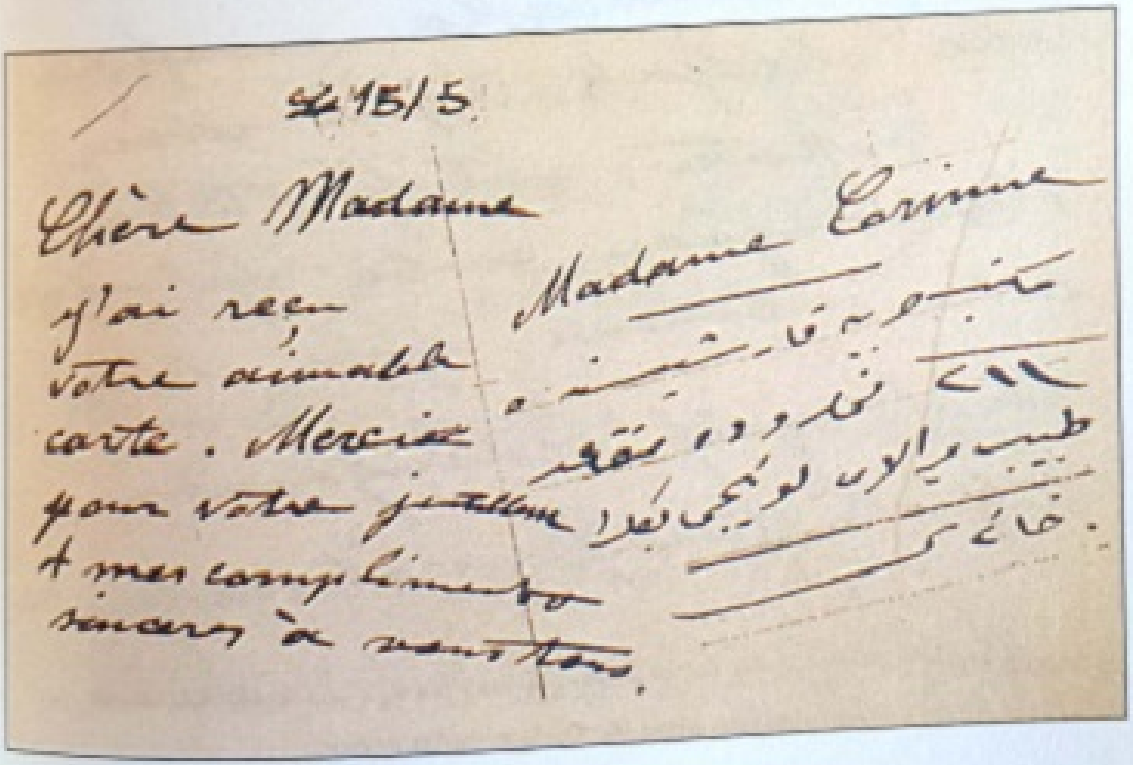
Je ne reçois pas bien, je ne reçois ni un journal, ni une agence, ni aucune nouvelle, ni une lettre. Ici les femmes küd aussi manquent. J'attends votre chère lettre. Mes salutations sincères à Maman et à Edith.

M. Kourdj

Mustafa Kemal'in 8 mayıs 1916'da, Diyarbakır yakınlarındaki "kimsenin bilmediği bir yer"den gönderdiği mektup.

Mustafa Kemal'in Bitlis'te bir teftiş sırasında çekilmiş fotoğrafı
ve bu fotoğrafın altına teyzem için yazdığı not.

15/5

Chère Madame

j'ai reçu Madame Carime

votre aimable

carte. Merci

pour votre

et mes compliments

sincères à vous tous.

Le 28 Juin 1914
Sofia

Chère Corinne

Son mektoubum adéta yanmamıştanın kédjeler dé olurmaya yapdiğini protestatione benzéyor musun., bundan sonra artik mantıkça mouharebé oladjak yan edèr.

Fékate, nétidjé, takmm olandongunan gueli djékmaya bilir. Benum idjun bir taraf zaif oldongunun diğer taraf protestation'da

Mustafa Kemal'in teyzem Corinne'e 28 haziran 1914'te Latin harfleriyle yazdığı bu mektup onun ilk Türkçe mektubudur.

Mektubun devamı.

Teyzem Corinne'in albümünden

Dedem Doktor Luigi Tergiman

Levent Sanatsal Arşivi

Anneannem Adele Tergiman.

Dedem, annem Edith (ortadaki) ve teyzem Corinne.

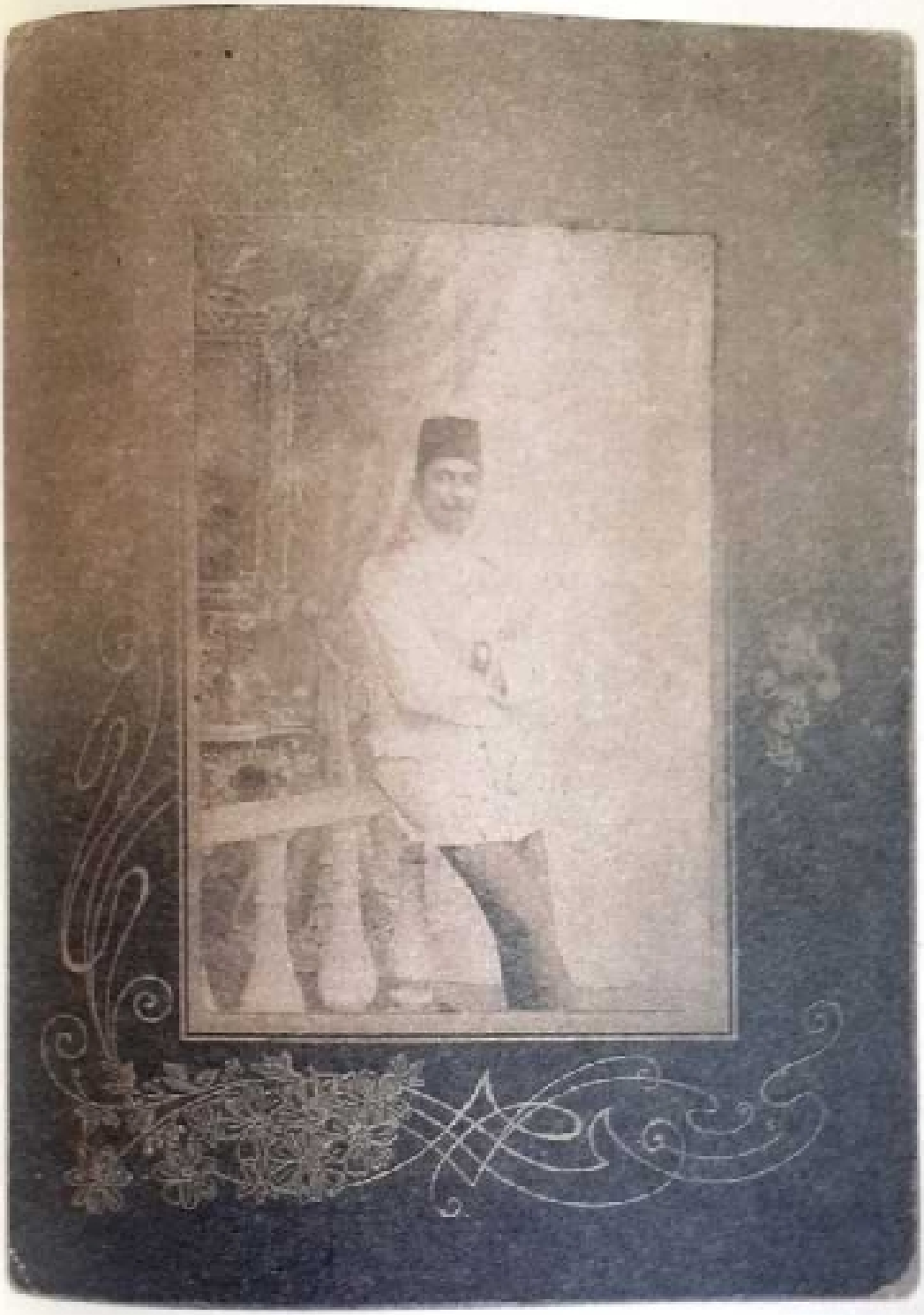
Anneannem, dedem, teyzem ve küçük yaşta difteriden ölen dayım Henri.

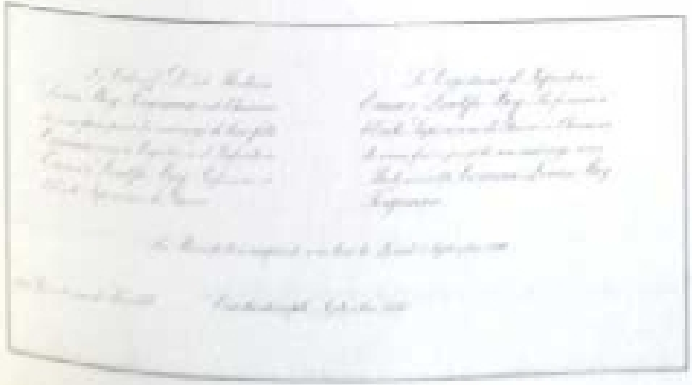
Teyzem Corinne.

Teyzem Corinne ve annem Edith.

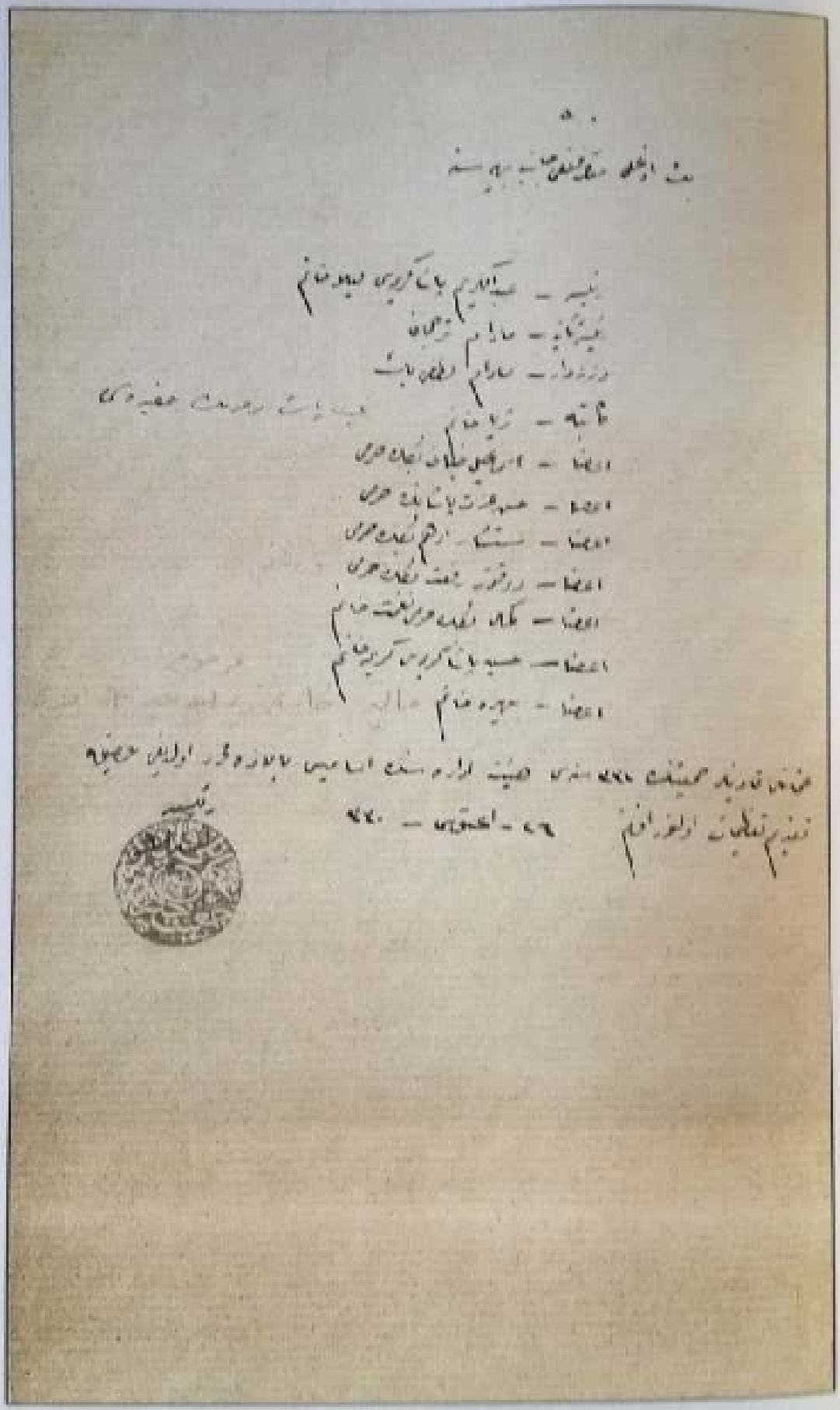

Teyzem Corinne'in eşi Ömer Lütfü.

Teyzem Corinne ile Ömer Lütfü'nün evlilik ilanı.

İstanbul Şehir Üniversitesi Arşivi

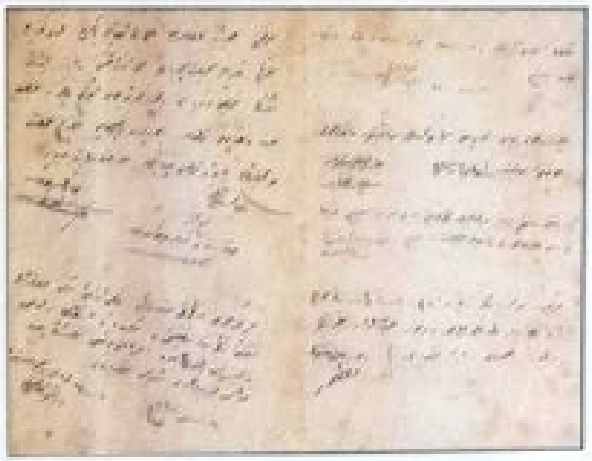

Osmanlı Kadınlar Cemiyeti'nin yönetim kurulu listesi.

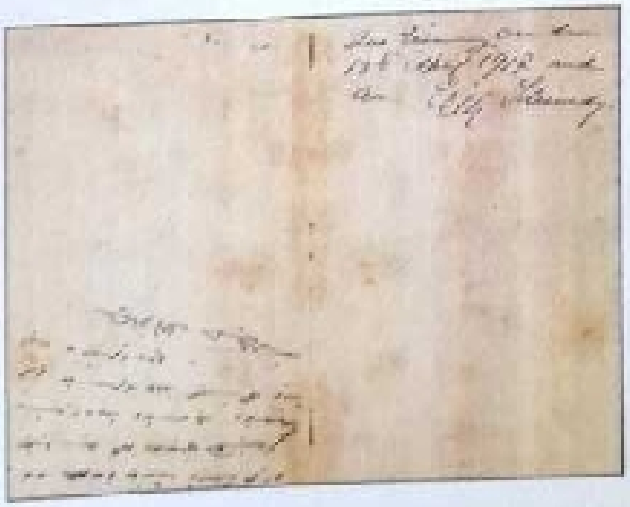
Lâmbar Sanatsalcı Arşivi

Osmanlı Kadınlar Cemiyeti'nin kız mekteplerini terhis edenlerin raporları.

Mustafa Kemal'in teyzem Corinne'e imzaladığı fotoğraf.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

Teyzem Corinne Lütfü'nün nüfus cüzdanı.

Teyzem Corinne Roma'dayken.

Edebiyat Fakültesi Arşivi

Teyzem Corinne Bursa Sokağı'ndaki evin salonunda.

Teyzem Corinne (ortada) 1943 yılında Taksim'deki evinde. Koltuğun sağ tarafında oturan Ferdinand Paşa'nın torunu Yolanda.

Konser davetiyeleri ve gazete haberleri

SOCIETA' DEL QUARTETTO

Roma - Via Agostino Depretis 90 (Largo Viminale)

Sala delle Case del Pianoforte

SABATO 16 Marzo 1929 VII - alle ore 16

CONCERTO DELLA CANTATRICE

CORINNE LOUTFI - BEY

PROGRAMMA

I. Schubert
- — Der Wanderer
- — Ungeduld
- — An Die Musik
- — Liebesbotschaft
- — Du bist die Ruh

} centenaire de Schubert

II. Samuel-Rousseau
Pizzetti
Sforni
Nin
Respighi
- — Chanson triste
- — Il pleure
- — La fraicheur
- — La lune blanche.....
- — Scherzo

III. Wolf
Balakirew
Strauss
Dichepin
Rita
- — Verschwiegene Liebe
- — Lorsque j'entends ta voix
- — Rêve crépusculaire
- — Morning joy
- — Sonnez les matines

IV. Vecchi-Lia
- — (pastourelles du XV siècle)
  - a) Laon dormant
  - b) Au bord de la fontaine
  - c) Paris est au Roi

Al Piano il M.o **Boccardi**

Gran Coda da Concerto SCHWECHTEN della Ditta "Case del Pianoforte"

PREZZO DEL BIGLIETTO L. 10

Istituto Nazionale Ascoli

LYCEUM ROMANO

SEZIONE MUSICA

Mercoledì 29 Aprile 1936-XIV - Ore 18

CONCERTO DI COMPOSIZIONI

DELLA

MAESTRA DOROTEA BELOCH

ESECUTORI:

M.me LOUTFI-BEY
(Canto)

Tenore Femminile Romano

Sig.ra CLAUDIA GASPERONI
(Pianoforte)

Sig.na RENATA BOGLIANI (Violino) Sig.ra EMMA CARRA (Violoncello)

HEINZ BEISSINGER
(Piano)

PROGRAMMA

PARTE I.

1. — *A*) Danza campestre
B) - Intermezzo romantico
C) - Fuoco di gioia
Dalle « *Sette composizioni* » per Violino

2. — *A*) - Un fiore
B) - Dove la sonna
C) - Canzone slava
Soprano

PARTE II.

3. — Elegia appassionata
Violoncello

4. — *A*) - Gondoliera
B) - Canzone della Najade
C) La mula di Chichiriconchi (*Filastrocca*)
Soprano

5. — Tre Danze esotiche (*per trio*)
A) - Danza sacra
B) - Nel deserto (*Danza delle spade*)
C) - Danza delle Ombrelle

OSPEDALE
S. GIUSEPPE

MARINO

Festeggiamenti pro Ospedale Civile,
Asilo d'Infanzia e Patronato Scolastico

Presse — 15 Déc 1939

Une réception des plus brillantes a été offerte par Mme Buttgenbach-Ascenzi

Mme Ria Buttgenbach-Ascenzi a offert une très élégante réception en son coquet villino.

L'accueil le plus flatteur a été fait aux invités, par la grâce exquise de Mme Ria Buttgenbach-Ascenzi, par la courtoisie coutumière de son mari, comte Luigi Ascenzi, le très savant et très estimé avocat, et par l'embaumant parfum des fleurs du jardin.

La réception a été agrémentée par le chant de S. Exc. Mme Anna Volkoff et par Mme Lufti Bey, qui a touché du piano avec son art très apprécié.

Très riche le buffet qui a été servi aux invités, parmi lesquels nous avons noté:

S. Exc. le général Volkoff et Mme Anna Volkoff, Mlle Volkoff, S. Exc. Guidone, Mme et Mlle Guidone, général Tobia, Mme Tobia, baronne Guzmann, baronne Ghez di Cavalmorea, major et Mme Terlago, Mme Nella Ghez, marquis Flores de Arcais, comm. avocat et Mme Genco, comtesse Nicolich de Cosjto, Mme Teresa Roe, Mme et Mlle Pirisi, docteur Pazzini, ing. et Mme Vanderling, av. et Mme Marsan, comte Pitacco, Mme Lufti, Mme Crostarosa, Mme Minelli, gr. off. av. D. Milch, docteur et Madame Ferrari, prof. et Mme Lambertini, comm. et Mme di Lauro, Mlle de Marsanich, docteur et Mme Fazzini, et Mme Militello, Mme et Mlle Kestermann, Mme Marconi, Mme Lucirini, colonel Giovannelli, comm. Gustavo Ascenzi, Mme Nixon, Madame Antonelli, etc., etc.

Levent Şahverdi Arşivi

1938

Réception musicale d'un éclat sans pareil chez S. Exc. Mme Anna Volkoff

Hier S. Exc. Mme Anna Volkoff, accompagnée de S. Exc. le général Volkoff, qui est de retour de Bulgarie, a donné en date une belle et si artistique réception. Elle a été parfaite en tout point. Un chanteur, de sa voix si chaude et si expressive, son tempérament d'artiste, ses nombreux succès en Bulgarie. Elle a été accompagnée au piano par la talentueuse pianiste Mme Lufti Bey et en duos, par deux excellents gentilshommes russes.

Les airs si vibrants de passion et si mélodieux de Tschaikowsky, Borodine, Korsakoff et les chansons populaires bulgares à rythme, mais si belles expressions, ont trouvé en Madame Volkoff une digne et magnifique interprète.

Tous les assistants, pendant ce délicieux après-midi, qui se prolongea jusqu'au soir, ont eu des visions merveilleuses splendides des steppes, offertes par les [illegible] de la [illegible] et ont été [illegible] par ses conférences qui ont été chants, à la grand art de conquérir toujours ses auditeurs.

Mme Ferrari chanta, elle aussi, avec sa grâce habituelle des airs espagnols qu'elle interprète avec tant de fraîcheur et d'intelligence.

Parmi l'élégante assistance, on remarquait S. Exc. Mme Said Bey et Mlle, S. Exc. la marquise Ferrero di Cavallerleone, S. Exc. la princesse d'Alessandro, S. Exc. le général Robbio, comtesse Margella, comte Serpos d'Ivy, gouverneur de S. M. la Reine Impératrice, comte et comtesse Rizzo, comte Ghezzi et comtesse Cassuto, Mlle Pardini, Mme Pasculi, colonel d'artillerie Angelini, colonel Rossi, comte de Rossi, colonel Cervarelli, capitaine Cipriani, et Mme Ferrari, prof. [illegible] et Mme, comte de Sanctis et Mme, et Mme comm. Ascenzi et Mme comm. Ascenzi, marquis Di Donato, Mme Rizzo Nicolich, et Mme Wolkenberg, et Excellence Tobia, Mme Mussi, Mme Vedel, Tobia, Mme Mussi, Mme [illegible] et Kerkoff, Mlle Lena, Mme [illegible] Mme [illegible] comte Galeani, prof. Levi, [illegible] del Vecchio et Mme, etc.

Levent Şahverdi Arşivi

Annem Edith'in
albümünden

Annem Edith (solda) ve iki arkadaşı Bursa Sokağı'nda.

Levent Üniversitesi Arşivi

Edith (ortada) Çanakkale Savaşı sırasında hemşirelik yaparken.

Annem Çanakkale Savaşı'nda hak ettiği Kızılay Madalyası'yla.

Lütfullah Zapsu Arşivi

1918 yılında Bursa Sokağı'ndaki evde teyzem Corinne'in haftalık kabul günü. (Sağda görülen çocuk teyzemin oğlu Reşat)

Annem Edith oryantal kıyafetleriyle.

Babam Ordinaryus Prof. Dr. Mustafa Santur.

Istanbul Üniversitesi Arşivi

Annem
Roma'dan
dönerken.

Roma'dan dönüşte
gemi personeliyle
birlikte çektirdiğim
bir fotoğraf.

1930'lu yıllarda annem ve ben Ankara'dayken.

Ankara'da Ayşe Dadı ve ben.

Lâtife Şükrüoğlu Arşivi

Annem Edibe ve ben Ankara'dayken.

İstanbul Büyükşehir Arşivi

Annem ve Reşat 1937'de İstanbul'da.

Cumhuriyet Arşivi

Annem Edibe İstanbul'da.

Annemin ölümünden birkaç yıl önce çekilmiş fotoğrafı.

Lâmbert Şükrü Arşivi

Annemin hatıra ve şiir defterinden.

Cevdet Sanatoğlu Arşivi

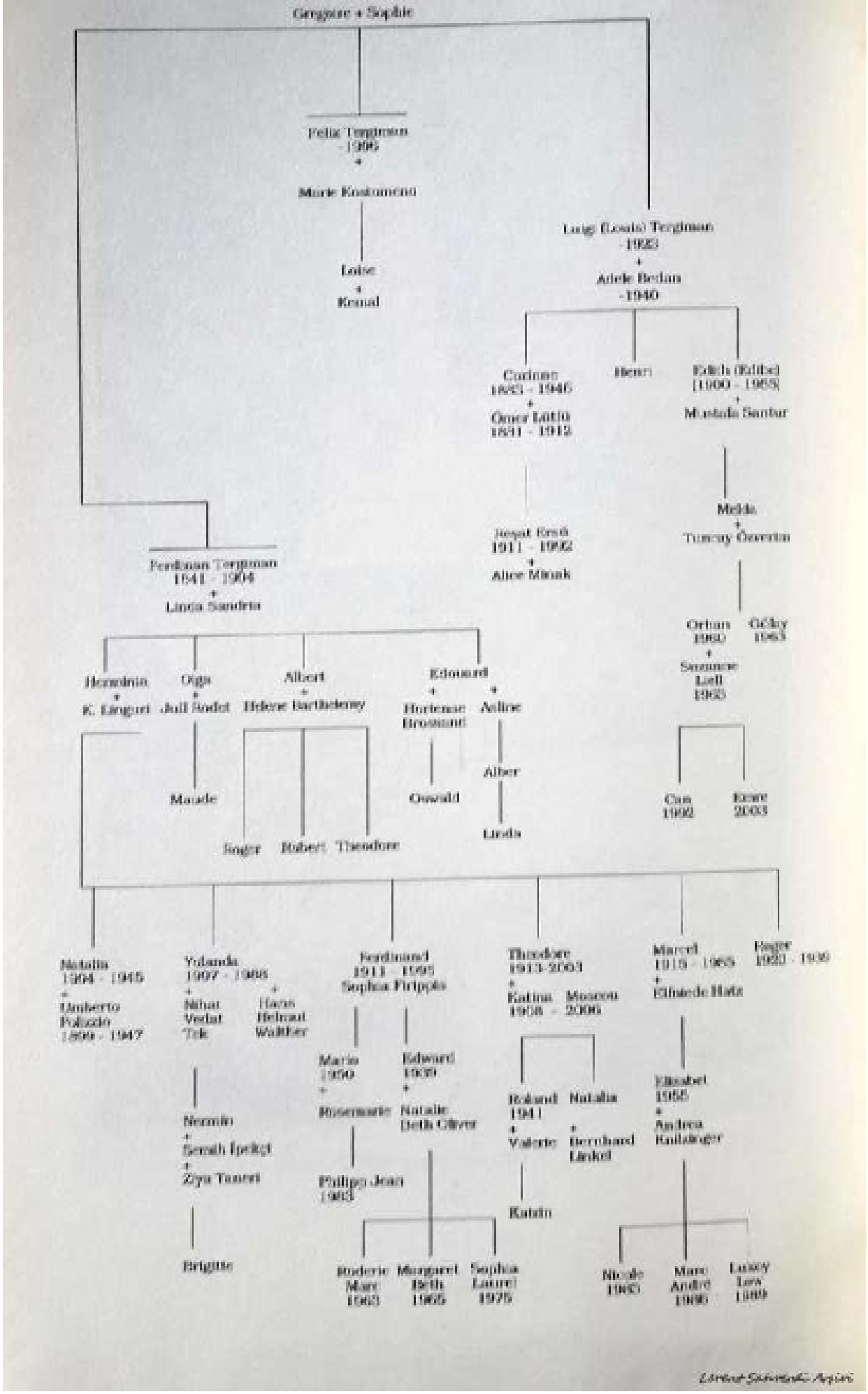

Centro Documentazione Archivio

Feriköy'deki aile mezarlığı.

Grégoire + Sophie
Feliz Tergiman
-1995
+
Marie Kostomenou
Luise
+
Kemal
Luigi (Louis) Tergiman
-1923
+
Adele Bedian
-1940
Corinne
1923 - 1946
+
Omer Latifi
1931 - 1912
Henri
Edith (Edibe)
1900 - 1958
+
Mustafa Santur
Jacqat Ersü
1911 - 1992
+
Alice Minak
Melda
+
Tuncay Özevrin
Orhan
1982
+
Suzanne
Lieli
1982
Gökay
1983
Can
1992
Emre
2003
Pertuan Tergiman
1941 - 2004
+
Linda Sandria
Hendrina
+
K. Linguri
Olga
+
Jull Sodet
Albert
+
Hélène Barthélemy
Edouard
+
Hortense
Brossaud
+
Adine
Maude
Roger
Robert
Theodore
Oswald
Alber
Linda
Natalia
1904 - 1945
+
Umberto
Palazzo
1899 - 1947
Yolanda
1907 - 1998
+
Nihat
Vedat
Tek
+
Hans
Helmut
Walther
Ferdinand
1911 - 1995
Sophia Fitipaldi
Theodore
1913-2003
+
Katina Mouzon
1908 - 2006
Marcel
1919 - 1965
+
Elisabeth Hatz
Roger
1920 - 1939
Nermin
+
Senih Ipekçi
+
Ziya Taneri
Brigitte
Maria
1950
+
Rosemarie
Philipp Jean
1983
Edward
1939
+
Natalie
Beth Oliver
Roland
1941
+
Valerie
Katalin
Natalia
+
Bernhard
Linkel
Elisabet
1955
+
Andrea
Kuilsinger
Roderic
Marc
1963
Margaret
Beth
1965
Sophia
Laurel
1975
Nicole
1965
Marc
André
1966
Lucky
Lara
1969

DK DOĞAN KİTAP

Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü

Melda Özverim

"Yolculuğunda beni yalnız bırakmak istemedin, mektubun ile bana refakat ettin. İşte bu yüzden yolculuğum süresince zihnim sadece seninle meşguldü."

"Elimizdeki kitapta Tergiman ailesinin öyküsünü, Atatürk'ün yaşamındaki çeşitli dönemlerden, özellikle 1909-1918 arasındaki yıllardan alınmış kesitlerle birlikte okuyoruz. Bazıları ilk kez kamuoyuna sunulan mektupları böylece en iyi şekilde değerlendirebiliyoruz."

Erdal İnönü

Melda Özverim, bir Cumhuriyet Bayramı'nda İstanbul'da dünyaya geldi. İlkokulu Roma'da okudu, Erenköy Lisesi'nden mezun olduktan sonra İstanbul Üniversitesi İngiliz Filolojisi Bölümü'nü bitirdi. Burada Halide Edip Adıvar ve Mina Urgan'ın öğrencisi oldu. Melda Özverim, 1960 yılında evlendikten sonra Almanya'ya yerleşti. 1991 yılında Almanya'daki ilk Atatürkçü Düşünce Derneği'ni kurdu. 1996'da diğer dernekleri çatısı altında toplayan Almanya Atatürkçü Düşünce Dernekleri Birliği'ni kurdu ve başkanlığını yaptı. Melda Özverim'in ilk kitabı *Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü* Almanca'ya çevrilmiştir.

4 00L

ISBN 978-975-293-568-6

4 00L